Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DET NYE POLEN

LANDET * FOLKET * SAMFUNDET

V. PIOS BOGHANDEL · POVL BRANNER
NØRREGADE · KØBENHAVN
1924

DOMAN WIELUCH

DET NYE POLEN

LANDET · FOLKET · SAMFUNDET

V. PIOS BOGHANDEL · POVL BRANNER
NØRREGADE · KØBENHAVN
1924

INDHOLD

Side

Forord ... 7
Polen. Orografisk Oversigt ... 8–9

I. LANDET OG BEFOLKNINGEN

Polens Grænser ... 10
Geografiske Forhold ... 13
A. Karpaterne ... 13
B. Karpaternes Forland ... 17
C. Øvreschlesien ... 18
D. Den lillepolske Højslette ... 18
E. Den pontiske Højslette ... 19
F. De store Floddale ... 20
G. De baltiske Søplateauer ... 23
Hydrografiske Forhold.
A. Østersøen ... 25
B. Floder ... 25
Geologiske Forhold ... 28
Klimaet ... 32
Flora og Fauna ... 35
Befolkning ... 40
Trosbekendelser ... 43
Provinser og Byer ... 45

II. STATEN

Den nye polske Stats Grundlæggelse ... 55
Den polske Grundlov af 17. Marts 1921 ... 59
Den territoriale Autonomi ... 72
Finansvæsen ... 74
Skattevæsen ... 75
Jernbaner og Vandveje ... 76
Skolevæsen ... 77
Den sociale Lovgivning ... 78
Erhvervene.
A. Landbruget ... 79
B. Skovbrug ... 84
C. Bjergværksdrift ... 84
D. Industri ... 90
Handel ... 97
Erhvervsinstitutioner i Polen ... 98
Benyttet Litteratur ... 100

FORORD

Som den største af alle de nye Stater og samtidig som et Land, der bygger paa et tusindaarigt, selvstændigt Kulturliv, er Polen et interessant Objekt. I foreliggende Arbejde har jeg samlet alle de Kendsgerninger, jeg har kunnet fremskaffe, om dette nye Samfund, med det Formaal at give ikke en underholdende Lekture, men snarere en encyklopædisk Piece, hvori man kan finde Oplysninger om aktuelle Spørgsmaal. Jeg har ment at burde tage en Beskrivelse af Landet med, da Polens Geografi paa Grund af de politiske Forhold ikke tidligere er blevet behandlet under eet i fremmed Literatur. Derimod har jeg i denne Brochure ikke kunnet behandlet Polens Kulturliv, om end det er paa dette Omraade, at Polens virkelige Storhed ligger; denne Side af Sagen fortjener at gøres til Genstand for et særskilt Studium.

Jeg retter herved en hjertelig Tak til Frøken A. Kroman og mag. scient. Johs. Grøntved for den offervillige Maade, hvormed de har været mig behjælpelige ved Udarbejdelsen af denne Brochure. Stor Taknemmelighed skylder jeg ogsaa Polens konsulære Repræsentanter i Danmark, d'Hrr. M. Kragelund, Aalborg, Peter Munch, Kolding, Axel Nielsen, Odense, Max Plesner, Hasle, S. Weis Fogh, Aarhus, samt Dr. jur. S. Miang, Sønderborg, for deres elskværdige og forstaaende Støtte. Jeg takker ligeledes V. Pios Boghandel for dets Imødekommenhed og udmærkede Arbejde.

Vedrørende Udtalen af de polske Navne skal bemærkes, at alle Bogstaver udtales tydeligt, altsaa f. Eks. ie som je i Øje. C udtales altid som ts, altsaa baca, Kuc som batsa, kuts. Tiltrods for den almindeligt udbredte Forestilling har det polske Sprog forholdsvis ikke flere Konsonanter end andre ariske Sprog; Illusionen kommer deraf, at flere vigtige Lyde: cz, dz, rz, sz, skrives med to Bogstaver ligesom i andre Sprog ch, sch, tsch etc.; sz udtales som tysk sch, cz som tysk tsch, dz som ds, rz nærmest som det franske j i jour, ch som i det tyske Ord machen. Diakritiske Tegn har jeg for Enkelhedens Skyld udeladt.

København, December 1923.

I. LANDET OG BEFOLKNINGEN

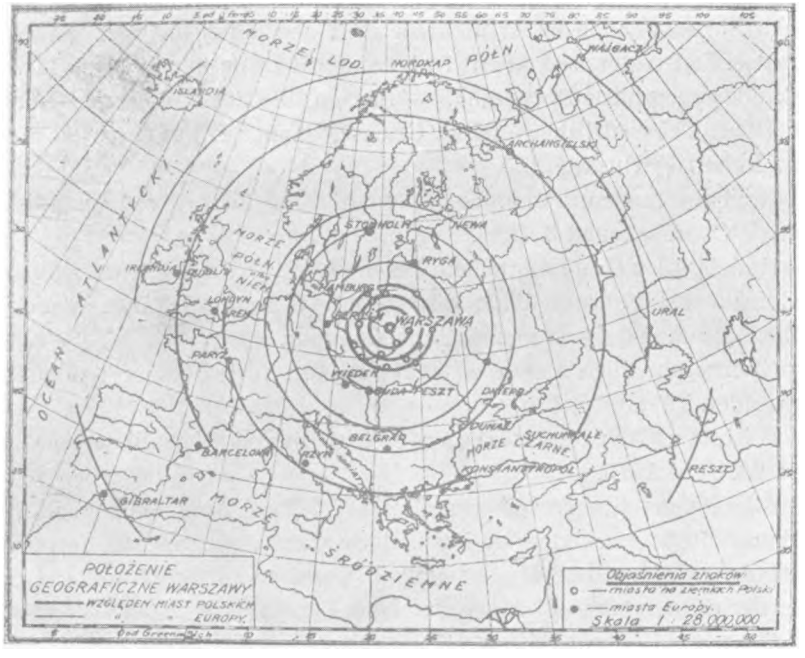
POLENS GRÆNSER. — Republiken Polen ligger i Europas Hjerte, i lige Afstand fra Lapland og Grækenland, Portugal og Ural, mellem 55°50′ og 47°44′ nordlig Bredde og 15°45′. og 28°30′ østlig Længde (fra Greenwich). Polens Areal omfatter 386273 km², Indbyggerantallet er, ifølge Folketællingen September 1921, opgjort til 27,160,000. Med Hensyn til Areal og Befolkning indtager Polen den 6te Plads blandt Europas Stater. Den med Polen forbundne Fristad Danzig (polsk Gdansk, lat. *Gedanum*) er paa 1888 km² og har 357,000 Indbyggere.

Polen grænser mod Vest til Tyskland, mod Syd til Czekoslovakiet og Rumænien, mod Øst til Rusland og mod Nord til Rusland, Letland, Litauen og Tyskland. Da den nuværende polske Stat kun har eksisteret siden Versaillestraktatens Afslutning, er alle Grænser nye. Ved Oprettelsen af den nye polske Stat havde man ganske vist den Tanke, at den til en vis Grad skulde være Arvtager af det gamle polske Rige, men ved den endelige Fastsættelse af Grænserne lod man sig lede af andre, ikke historiske Bevæggrunde. Det nye Polen er da ogsaa næppe halvt saa stort som den gamle polske Republik.

Hvad den nuværende Grænse mod Tyskland angaar, blev Afsnittet fra Østersøen til et Punkt i Nærheden af Stationen Herby fastsat ved Versaillestraktaten; fra dette Punkt indtil Grænsen mod Czekoslovakiet blev Grænsen fastsat af Folkeforbundet i Oktober 1921 efter en forudgaaende Folkeafstemning i Øvreschlesien. Ifølge Versaillestraktaten beholdt Tyskland betydelige Omraader af det tidligere Prøjsisk-Polen, dels fordi de allerede var germaniserede, dels for en vigtig Jernbanes Skyld. Derimod knyttede man til Polen mindre Dele af Provinsen Schlesien, som havde polsk Befolkning, men som siden det 14. Aarhundrede ikke havde tilhørt det polske

Rige. — Af økonomiske Grunde, for ikke at berøve Tyskland hele det øvreschlesiske Industriomraade, drog Folkeforbundet i det øvreschlesiske Afstemningsområaade Grænsen saaledes, at Tyskland beholdt 7661 km² Land med en overvejende polsk Befolkning paa tilsammen 958,000 Indbyggere.

Grænsen mod Czekoslovakiet bestaar ogsaa af flere Afsnit med forskellig historisk Oprindelse. Fra den tyskpolske Grænse til

Polens Beliggenhed i Europa.

Karpaterne i Nærheden af Weichselens Udspring blev den i Juni 1921 vilkaarligt fastsat af Ambassadørraadet, og den vestlige Del af Cieszyn-Schlesien, som beboes af en homogen polsk Befolkning, blev for Jernbanernes og Kulgrubernes Skyld givet til Czekoslovakiet. Polen har endnu ikke ratificeret denne Grænseordning. — Fra det nævnte Punkt Øst for Jablonkow-Passet indtil den rumænske Grænse er Grænsen mod Czekoslovakiet identisk med Ungarns gamle Nordgrænse og det gamle polske Riges Sydgrænse. Nogle ubetydelige Afvigelser har Ambassadørraadet foretaget Syd for Babia Góra i Karpaterne til Gunst for Polen, paa Grund af de polske Befolknings-

elementer. Dog er adskillige polske Kommuner i Karpaterdalene ikke kommen med under Polen.

Grænsen mellem Rumænien og Polen falder sammen med den gamle Grænse mellem Galizien, Bukowina og Bessarabien og er identisk med et Stykke af det gamle polske Riges Sydgrænse.

Grænsen mellem Polen og Rusland blev i sin Helhed fastsat ved Freden i Riga den 18. Marts 1921 og er kun et Udtryk for den daværende militære Situation ved Fronten. Dens sydlige Afsnit gaar langs Zbrucz-Floden og er identisk med den gamle østrigsk-russiske Grænse. Det resterende Afsnit fra Zbrucz til Düna har hverken historisk eller geografisk Betydning. — Paa en lille Strækning mod Nord, fra Byen Dzisna til den lettiske Grænse, danner Düna Grænsen mellem Polen og Rusland. —

Grænsen mellem Polen og Letland blev fastsat ved en polsk-lettisk Overenskomst i 1920.

Endelig blev Grænsen mellem Polen og Litauen fastsat af Ambassadørraadet i Februar 1923, dog forblev i Staten Litauen stærke polske Mindretal i sammensluttede Grupper.

Grænsen mellem Polen og Østprøjsen fastsattes af Ambassadørraadet i 1920.

Fristaden Danzigs Grænser fastsattes ved Versaillestraktaten den 28. Juni 1919.

Alle Polens Grænser anerkendtes officielt af Ambassadørraadet i Februar 1923. Herved er de i Versaillestraktaten stipulerede formelle Betingelser blevet opfyldt og Polens Grænser lovlige i folkeretslig Henseende.

De samlede Grænser har en Længde paa over 4000 km

Polen har kun to naturlige Grænser, Østersøen mod Nord og Karpaterne mod Syd. Mod Vest, mod Sydøst, mod Øst og mod Nordøst ligger Landet fuldstændig aabent.

Af det 597,400 km² store Russisk-Polen fik det nye Polen 246,480 km², Rusland beholdt omtrent alt, hvad det tog fra Polen ved den første Deling i 1772 og den anden Deling i 1793.

Af det 57,600 km² store Prøjsisk-Polen fik det nye Polen de 42,011 km² tilbage. Tyskland beholdt bl. a. Provinsen Ermland. Derimod fik Polen 486 km² af Østprøjsen og 3,717 km² af prøjsisk Schlesien, som siden Middelalderen ikke havde hørt til det polske Rige.

Østrigsk-Polen fik det nye Polen tilbage i sin Helhed (78,497 km²)

samt 1,007 km² af østrigsk Schlesien og 583 km² af det nordlige Ungarn, som ikke i den nyere Tid havde hørt til det polske Rige.

GEOGRAFISKE FORHOLD. — Polen er for Størstedelen et lavt Sletteland; Gennemsnitshøjden er ca. 150 m over Havet. Men denne Slette er meget afvekslende, og fra det baltiske og litauiske Søplateau mod Nord til Karpaterbjergenes Kæde mod Syd frembyder den en Række skarpt udprægede, karakteristiske Landskabstyper. I store Træk bestaar Polen af et uhyre Plateau, som danner Forbindelsesledet mellem den Russiske Slette og den Nordtyske Lavslette. Dette Plateau skraaner svagt mod Nordvest, mod Østersøen. Floderne Niemen, Wisla (Weichsel), Narew, Warta og Prypec har i Tidernes Løb bortskyllet store Strækninger af Plateauet, saa at deres brede Dale i Slettens laveste Del smelter sammen og danner en fælles Lavslette. Men mod Nord har Istiden grebet ind som Landskabsdanner; der har de store Bræer haft deres Endemoræner og har, ligesom paa Sjælland, udformet et kaotisk System af Bakker og Søer, de saakaldte Søplateauer. Mod Syd er Sletten derimod begrænset af to Højsletter: den Vest for Weichselfloden beliggende Lillepolske Højslette, dannet af de sidste Rester af et urgammelt Bjergsystem, og den Øst for Weichsel beliggende Podolske Højslette dannet af en Del af det Pontiske Plateau. Disse to Højsletter afskæres mod Syd af langstrakte Floddale (Weichsel, San og Dniestr) fra de mægtige, men forholdsvis unge Karpaterbjerges nordlige Udløbere.

I Overensstemmelse med Overfladens Struktur strømmer dens mange Floder i Hovedsagen mod Nordvest til Østersøen. Kun mod Øst og Sydøst, gennem Dniestr og Prypec, tilhører Polen det Sorte Havs Flodomraade.

A. *Karpaterne.* Polens Grænse mod Czekoslovakiet og Rumænien løber langs Karpaternes øverste Kam, saaledes at de nordlige Skraaninger og Bjergkæder væsentligt tilhører Polen, og de højeste Toppe betegner Grænsen. Kun Syd for Kraków gør Grænsen en mægtig Svingning mod Syd. — De polske Karpater har en Længde paa omtrent 600 km.

Hovedkæden i de polske Karpater, den saakaldte Beskid, bestaar hovedsagelig af bløde Sedimentsten: Sandsten og Skifer. I den vestlige Del, Vestbeskid, indtil Floden Dunajec, hæver Kæden sig ofte over Skovgrænsen, der ligger i 13—1400 m's Højde. Dens venlige Dale og eng- og skovrige kuppelformede Højder danner den syd-

lige Halvdel af det smilende, tætbefolkede polske Cieszyn-Land; her ligger som Kædens stærkeste Bolværk Bjerget Barania (1,250 m), paa hvis Skraaninger Weichselen har sit Udspring; længere mod Øst ligger rige Skovdistrikter med Bjergtoppene Pilsko (1,557 m) og Babia Góra (1,725 m). Agerbruget hører her op i ca. 700 Meters Højde o. H., Bøgeskoven strækker sig op til 1,200 Meter, Naaleskovene til 1,400 Meter, derover findes Alpeenge og Dvergkrat.

Øst for Babia Góra strækker Gorce-Kæden sig til Floden Dunajec; dens højeste Top er Turbacz (ca. 1,100 m). Dette Bjerg-

Dunajec's Gennembrud gennem Karpaterkæden.

land er ufrugtbart, og Befolkningen derfor fattig og faatallig. Skovene repræsenterer Egnens største Rigdom.

Hele Vestbeskid karakteriseres ved sin Planterigdom. Her ses ingen nøgne Klipper; Sandstenen forvitrer hurtigt og forsvinder under et yppigt Plantedække, Bjergenes Silhouetter er afrundede, Skraaningerne uden stærke Hældninger.

Et mærkeligt Fænomen i Vestbeskid er de Kalkstensbjerge, der hist og her dukker frem; de er af meget ældre Oprindelse end Karpaterne. — Den betydeligste Gruppe, Pieniny, ligger ved Floden Dunajec paa et Sted, hvor denne Flod, som udspringer paa Karpaternes sydlige Side, gennembryder Bjergkæden. Landskabet har her en vild, romantisk Karakter, i Lighed med Sachsisk Schweiz.

Gruppens højeste Top Trzy Korony (Tre Kroner) hæver sig til 982 m's Højde. Paa samme geologisk interessante Omraade findes en Mængde rige Mineralkilder: Krynica, Szczawnica, Zegiestów, Kroscienko o. m. a.

Beskid-Kædens midterste Del, den saakaldte Lave Beskid, der gaar fra Floden Dunajec til Passet Lupków, har kun til en vis Grad bjergagtig Karakter og er nærmest en Række bølgende Bakker (under 800 m). Her er Polens lettest tilgængelige Sted Syd fra og Indgangsporten til Ungarn fra Polen. Her ligger ogsaa det fra Verdenskrigen bekendte Dukla Pas (502 m), fordum en vigtig Handelsvej mod Syd, nu uden større Betydning, da ingen Jernbane er anlagt gennem det. Den meste Trafik mellem Polen og Ungarn foregaar over Passet Lupków (584 m) ad Banelinjen Sanók-Laborcz. Lave Beskid er et Petroleumsland. Skovene er desværre for største Delen nedhugget.

Beskid-Kædens østlige Del, Høje Beskid, fra Lupków-Passet til Polens Sydspids, hører allerede til de i orografisk og morfologisk Henseende skarpt adskilte Østkarpater. Talrige parallele Bjergkæder, der stadig bliver højere mod Sydøst, danner her et bredt Baand uden Mulder eller bredere Dale. Paa den nordlige Side har Dniestrs, paa den sydlige Side Theiss' Bifloder foretaget deres nedbrydende Værk og ædt sig gennem Bjergene med snævre Gennemskæringer. Da det sydlige Fald er betydeligt brattere, skærer de sydlige Vandløb sig hurtigere frem, og Vandskellet mellem Donau og Dniestr forskydes af denne Grund langsomt mod Nord paa Dniesters Bekostning. Snevre, svagtbefolkede Dale, med mægtige Skraaninger, med mange Klipper og Vandfald, danner her et vildt og malerisk Landskab. Bjergsiderne og de lavere Toppe er bevoksede med uhyre Skove, hvis Utilgængelighed har reddet dem for Nedhugst. Trævækstens Grænse ligger betydeligt højere her end i Vestbeskid.

Høje Beskids vestlige Del, Bieszczady, strækker sig fra Lupków-Passet til Swica-Dalen. Dens yderste Kæder ligner endnu ikke saa lidt Lave Beskid og er temmelig tæt befolkede. Hovedkæden bestaar af en Række parallele Højdedrag, adskilte ved dybe Dale. Skovene har lidt under Tidernes Ugunst. Et vigtigt Pas, Uzok-Passet, fører til Ungarn. Bjergene bestaar helt af Sandsten. Deres Toppe naar op over Trægrænsen og dækkes af Alpeenge. De højeste Punkter Stoh (1,679 m) og Pikul (1,405 m) ligger uden for Polens Grænse. I Polen ligger Paraszka (1,271 m).

Fra Swica-Dalen til Prut-Dalen strækker sig den vilde Gorgany-Kæde, den mindst tilgængelige Del af Østkarpaterne. Dens Skrænter dækkes af uigennemtrængelig Skov, højere oppe af tæt og yppigt Dværgkrat. Karakteristisk for denne Del af Karpaterne er de store Bjergskraaninger dækkede af løse Stene. Store Arealer er endnu bevoksede med den sjeldne Arve (*Pinus Cembra*). Befolkningen er faatallig, mange Dale er næsten ubeboede. Paa 3,200 km²

Vintersport i Tatrabjergene.

Areal er der kun nogle faa Landsbyer. Højeste Punkter: Chomiak (1,547 m), Popadja (1,743 m), Sywula (1,835 m).

Endnu højere end Gorgany er dens Fortsættelse mod Sydøst, den saakaldte Czarnohora; dog er den landskabeligt ikke saa imponerende, dens Toppe indtages af græsbevoksede, svagt skraanende Flader. Klipper ses kun sjeldent, Bjergsøer findes næsten ikke, ogsaa Vandfaldene mangler. I 1,500 m Højde hører Skovene op, Dværgfyrbestanden er fattig, og Alpegræsgange optager de højere Bjergpartier. I Istiden har Czarnohora haft Gletschere, om hvis Virksomhed de talrige Sænkninger, der dog ikke er vandfyldte, vidner. De højeste Toppe er: Pietros, 2,020 m (i Rumænien), Howerla, 2,058 m, og Pop Iwan, 2,026 m.

I Karpaterbuens Indre hæver sig Centralkarpaterne, et System af mægtige, men korte, i vestlig-østlig Retning parallelt løbende Kæder, af hvilke den nordligste og højeste, Tatra, tildels ligger i Polen. Tatra er et ca. 52 km langt og 17 km bredt Bjergkompleks. Paa en ca. 1,000 m høj Basis hæver sig den øst-vestlige løbende Hovedkæde med mange kortere Tværkæder mod Nord og mod Syd. Disse Tværkæder udsender atter vertikale Forgreninger. Hele Komplekset ligger isoleret, adskilt fra de øvrige Bjerge ved dybe Dale. Komplekset bestaar af ældre Eruptiver, Granit og Gnejs, paa hvilke der hviler talrige Lag af Sedimentbjergarter, fra Perm til Tertiær. Bjergkammen har fuldstændig alpin Karakter, dog mangler Gletschere, da disse ikke kan dannes paa de bratte Skraaninger. Paa de højeste Toppe findes dog evig Sne.

Til de højeste Bjergtoppe paa polsk Areal hører Giewont 1,900 m, Czerwone Wirchy 2,128 m, Bystra 2,250 m, Swinica 2,305 m, Rysy 2,503 m. Tatras højeste Bjerge ligger i Slovakiet: Lomnica 2,634 m, Garluch 2,663 m.

Karakteristisk for Tatrabjergene er de talrige Bjergsøer, dels Morænesøer, dels Vandsamlinger i Lavninger og Klippefordybninger. De største er: Wielki Staw (»Store Dam«) paa 35 ha; Morskie Oko (»Havøjet«) 33 ha; Czarny Staw (»Sorte Dam«) har en Dybde paa 87 m.

B. *Karpaternes Forland.* Mod Nord skraaner Karpaterkæden gradvis ned, dens Forløbere strækker sig langt ud i Landet som bølgede Bakker; længere mod Nord gaar dette Bakkeland over i de brede Dale, gennem hvilke Weichselen, San og Dniestr strømmer parallelt med Karpaterne. Hele dette Land ved Bjergenes Fod er et frodigt, tæt befolket Agerland med gammel Kultur og mange historiske Minder. Det omfatter en Række forskellige Landskaber:

a) *Cieszyn*-Landet (det tidligere østrigske Øst-Schlesien, alias Hertugdømmet Teschen). Grænsen mod Øst dannes af Floden Biala, en af Weichsels Bifloder. Dette Land gik tabt for Polen allerede i det 14. Aarhundrede, dog regeredes det af Hertuger af det polske Piast-Dynasti indtil Midten af det 17. Aarhundrede. Befolkningen har her tildels bevaret ældgammelt Sprog og Skikke. Rig Industri (Kulgruber, Metalindustri, kemiske Fabrikker, Tekstilvarer) præger Landet, hvis vestlige Halvdel nu tilhører Czekoslovakiet.

b) *Lillepolen* (det østrigske »Vestgalizien«). Landet er meget frugtbart, Jordbunden bestaar af Løss; mange erratiske Blokke og

Stene af skandinavisk Oprindelse viser, at Glacialperioden har bredt sin Iskappe lige til Karpaterne. Her findes store Mineralskatte, navnlig Salt, Kul, Zink og Bly, her er det fordums Hvide Chrobatien, en af Polens ældste Provinser.

c) *Sandomir*-Landet, en bred, trekantet Lavslette mellem Karpaternes nordlige Højderyg og de ovenomtalte Højsletter, den lillepolske og den pontiske. Det er et Diluvial- og Alluvialland. Oprindeligt har det været dækket af uhyre Skove, hvoraf der endnu findes Rester, f. Eks. ved Niepolomice. I Hjørnet mellem Weichsel og San breder sig udstrakte Sumpe. Landet er ikke saa frodigt og tætbefolket som det vestlige Lillepolen.

d) *Dniestr*-Dalen, et langstrakt Lavland, beliggende mellem Østkarpaterne mod Syd og den Podolske Højslette mod Nord. Et i geologisk Henseende interessant Land med mange Mineralskatte (Petroleum, Kalisalte), iøvrigt temmelig ufrugtbart.

C. *Øvreschlesien* er en Del af Oder-Bækkenet. Det er et Lavland, som mod Syd jævnt gaar over i Beskid-Omraadet, mod Nord i det schlesiske Sletteland. Carbon, Miocæn og Diluvium er de karakteristiske geologiske Strata. De ældre Formationers foldede og bugtede Ydre viser, at Øvreschlesien engang har været et Bjergland, men den nordiske Bræ og senere de mægtige Vandløb har fortæret Højderne og udfyldt Dalene, saa at Landet nu er en Slette. Dets højeste Punkt, St. Anna Bjerget, hæver sig ca. 400 m over Havet. Øvreschlesien gemmer uhyre Naturrigdomme (Kul, Zink og Bly) og er derfor et af Europas rigeste Industriomraader.

D. *Den Lillepolske Højslette* optager den sydlige Tredjedel af Landet mellem Oder og Weichsel. I sin vestlige Udkant hen imod Schlesien er det et ret ufrugtbart Bakkeland, dækket af Glacialsand, tildels bevokset med Fyrreskove, og med Sandklitter hist og her. Landskabet minder om Jylland, dog gemmer Jordens Indre rige Kullejer, Fortsættelsen af det schlesiske Kulbækken, og disse har gjort det fattige Land til et blomstrende Industrigebet.

Øst for Kulbækkenet strækker sig mellem Kraków og Czestochowa et Højdedrag af jurassisk Kalksten, den saakaldte Krakauer-Jura. Talrige Floder, bl. a. Warta, Pilica, Przemsza og Nidzica har her deres Udspring, og Vandløbene har ædt sig gennem Plateauet i snævre Flodlejer; i Kalkklipperne findes smukke Grotter. Af Mineralier udvindes der mange, f. Eks. sort Marmor, Porphyr, Sølv og Bly. Jordbunden er ret frugtbar.

Et andet Udseende frembyder den Lillepolske Højslettes østligste Del, mellem Floderne Nida og Weichsel. Her findes endnu en lille Bjergkæde: Góry Swietokrzyskie (Hellig Kors Bjerge). Det er den Del af Polen, som tidligst har været Land i den palæozoiske Periode, i Cambrium, Silur og Devon. Dengang har her været mægtige Bjerge; i de følgende geologiske Perioder har disse Bjerge vekselvis været dækket af Vand og som Øer hævet sig op over Oceanet. En Overgang har de været skjult under Isperiodens Gletschere; men under den største Del af Istiden har de raget frit op og dannet et Forbjerg, mod hvilken den Nord fra strømmende Bræ delte sig i to Dele, saa at der i Læ af Bjergene var et isfrit Areal, paa hvilket Resterne af den eksisterende Flora kunde overleve Istiden. Den egentlige Bjergkæde er ca. 40 km lang og ca. 15 km bred. Dens højeste Top, Lysa Góra (»Det skaldede Bjerg«), 618 m, er det højeste Punkt paa hele det uhyre Areal mellem Sudeterne og Karpaterne mod Syd, Skandinavien mod Nord og Uralbjergene mod Øst.

Længere mod Øst bliver Højdedragene lavere og gaar jævnt over i en bølgeformet, løssdækket, frugtbar Slette. Landet er skovfattigt, men har store Mineralrigdomme: Marmor, Sandsten, Kalk, Gibs, Jernmalm og Kobber. Højslettens østlige Grænse dannes af den brede Weichsel-Dal.

E. *Den pontiske Højslette.* — Øst for Weichsel og lige til Polens Østgrænse tilhører Landet allerede det pontiske Kompleks, som udmærker sig derved, at dets geologiske Strata ligger horizontalt og uforstyrret i deres oprindelige Lagfølge. Dette pontiske Højslette-System strækker sig mod Nord til Floderne Wieprz og Prypec og omfatter hele Sydøstpolen. Her maa skelnes mellem en Række forskellige Landskaber.

a) *Lublin*-Højsletten: den mellem Weichsel og Bug beliggende Del af Plateauet. Højsletten falder brat ned imod Weichsel; fra Syd til Nord skraaner den jævnt ned mod Wieprz- og Bug-Dalen. Lublin-Sletten bestaar af Kridtklipper med et tykt Dække af frugtbar Løss. Der, hvor Løss'en er blandet med Humus, er Jordbunden overordentlig frugtbar. Løss'en er bevokset med Løvtræer, Sandarealerne med Naaletræer, dog er Skovene nu stærkt udtyndede til Gunst for Agerbruget. I Begyndelsen af Polens historiske Tid var Lublin-Landet helt skovdækket og kun tyndt befolket. Det blev i de senere Aarhundreder koloniseret, væsentligt fra Polen, dog bosatte ruthenske Kolonister sig paa et smalt Areal langs Bug. Nu hører Landet med sin

talrige, intelligente, velhavende Befolkning, sine maleriske Landskaber og sine mange historiske Minder til de smukkeste Egne i Polen.

b) *Roztocze*, et malerisk Plateau med et langstrakt over 400 m højt Bakkedrag mellem Floderne San og Bug. Mod Nord gaar det jævnt over i Lublin-Sletten, mod Sydøst i Podole-Plateauet. Hertil strakte sig i Istiden den sydlige Bræm af den store nordiske Iskappe, og Indlandsisen var her saa tynd, at Højderne rakte op over den som Øer.

c) *Podole.* Det pontiske Plateaus Hovedudbredelse ligger i Dniestr's Flodomraade og kaldes Podole. Mod Nord falder Plateauet brat af, og Terrænet har her Karakter af Bjergland. Plateauets højeste Punkt ligger 477 m over Havet, sydøst for Lwów. Floderne, hovedsagelig Bifloder til Dniestr, løber parallelt i dybe Cañons (polsk: jar), som de har skaaret ned i Plateauets horisontale geologiske Strata. I Dalene findes ofte Sumpe, og Floderne danner her en Mængde store Søer. Karakteristisk er det podolske Landskab. Staar man oppe paa Plateauet, har man Indtrykket af en uhyre, ensformig, svagt bølget Slette, uden Vandløb, uden Skove og Træer, uden Bopladser, hvis utrolig frugtbare Muldjord giver en rig Kornhøst. Først naar man staar ved Randen af en »jar«, opdager man paa dens Bund Floden med talrige Landsbyer, Frugthaver og Skove. Træer trives kun langs Floderne, Plateauet selv har Steppeklima. Naaletræer mangler helt. Den oprindelige Steppe er nu overalt dyrket med Hvede, Mais, Sukkerroer og Tobak.

d) *Pokucie*, Polens sydøstlige Hjørne mellem Dniestr og Karpaterne. Ifølge sin geologiske Formation tilhører Pokucie det pontiske Plateau, dog er her de dybere liggende Lag sunket betydeligt paa det Tidspunkt, da Karpaterne hævedes. Den dybe Kløft, der paa den Maade opstod, er senere bleven udfyldt med Havsedimenter. Pokucie er et skovfattigt Land med et varmt Steppeklima.

e) *Wolynien* (polsk: Wolyn) danner Overgangen mellem den tørre podolske Højslette mod Syd og Sumpdistrikterne ved Floden Prypec mod Nord. Wolynien hører for Størstedelen til Prypec's Flodomraade. Floderne strømmer mod Nord i brede Dale, der vidner om mægtig Erosion. Landet er frugtbart, Jordbunden bestaar af Løss og Muld. Den lavere nordlige Halvdel bærer tydelige Spor af Nedisning under den store Isperiode.

F. *De store Floddale.* Mellem de mægtige glaciale Aflejringer

mod Nord og Højsletterne mod Syd strækker sig gennem hele det midterste Polen fra Vest til Øst en stor Lavslette, som forbinder Dniepr-, Bug-, Weichsel- og Oder-Systemet. Den vestlige Del af denne Lavslette har Karakter af et System af mægtige Floddale.

Landets Udseende er her præget af Istidens Virkninger. Den store skandinaviske Gletscher efterlod i Terrænet en Mængde Aflejringer, erratiske Blokke og Moræner. Gletscherens Sydrand hæmmede

Sumplandskab i Polesien.

Vandløbene og tvang dem til at strømme mod Vest, i den Retning, hvor Landet i det store og hele blev lavere. Sandklitter, Moser, Sumpe og Søer, Grusaflejringer o. s. v. vidner om de store Floder, som dengang strømmede gennem disse Dale. Nutidens Floder kan ikke nær udfylde dem, de snor sig gennem Dalbunden, forandrer ofte Kurs og danner efterhaanden nye Aflejringer.

a) De store Dales højeste Parti ligger yderst mod Øst og hedder *Polesien*. Dette Land danner en Trekant, hvis Spids strækker sig ud mod Bugs midterste Løb, og hvis Basis begrænses af Floden Dniepr. Trekanten optages næsten helt af Floden Prypec og dens mange Bifloder. Det er en lavtliggende Sænkning, et uigennemtrængeligt Sumpland, næsten helt blottet for alle Kommunikationsmidler.

Denne Egns Karakter kan forklares ved, at Prypec kun har et meget ringe Fald, og derfor ikke kan bortføre Terrænets store Vandmængde; Jordbunden bestaar af Tørv og Sand, der opsuger Vandet som en Svamp, medens de underliggende Lag er uigennemtrængelige for Vandet. Om Foraaret fører de sydlige Bifloder store Vandmasser til, mens Hovedfloden og de nordlige Bifloder endnu er isdækkede; derved opstaar kolossale periodiske Oversvømmelser, som forvandler Landet til en stor Indsø. Agerbruget har altsaa vanskelige Kaar, og den faatallige Befolkning er yderst fattig. Landets største Rigdom bestaar i Fyrre- og (mod Nord) Granskove.

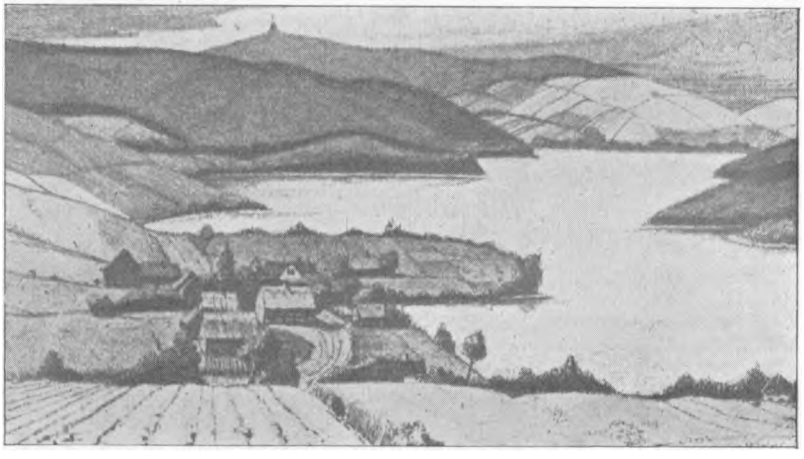
b) Længere mod Vest, mellem den midterste Weichsel og derfra i nordøstlig Retning indtil Narewflodens øverste Løb, strækker sig et Højdedrag, som i og for sig ikke er særlig højt, men som dog i betydelig Grad rager op over Floddalenes Lavsletter. Det er *Podlasie*. Dette Land har en stor Mængde afledende Vandløb, det er mere tørt og derfor betydeligt rigere end Polesien. Den oprindelige Urskov er ryddet, dog findes der i Puszcza Bialowieska endnu en betydelig Rest, der er fredet. Agerbruget staar ikke særlig højt, derimod har Kvægavlen en Del Betydning.

c) *Masovien*. Saaledes hedder Polens centrale Lavslette; den omfatter den midterste Weichsel og dens Bifloder, Bug, Narew, Drweca, Pilica og Bzura, og er en af Polens ældste Provinser. Masovien er et udpræget Alluvialland, hvis Overfladeformer er skabt af Weichselen, som under Istiden har været en mægtig, mod Vest til Oder-Elben løbende Strøm. Den brede ensformige Slette er dels dækket af Sumpe og Fyrreskove, dels bestaar den af god Agerjord.

d) *Storpolen* er Navnet paa »Floddalenes« vestligste Afsnit, helt beliggende i Oderens Flodomraade. Denne Landsdel karakteriseres af sin store Mængde glaciale Søer. De skandinaviske Gletscheres Virksomhed har her været intensivere, da der herfra ikke var saa langt til deres oprindelige Basis. Storpolens nordøstlige Del, Landet mellem Weichsel og Notecs øvre Løb, kaldes *Kujavien*. Det er et jævnt, skovfattigt Sletteland med Humusjordbund fra de udtørrede Moser, meget frugtbart; dybt i Jorden ligger Salt- og Gipslag. Fra Nord til Syd gennemskæres Kujavien af to Rækker aflange rendeagtige Søer; de største er Slesin-Søen og Goplo; den sidste er 28 km lang men kun $^1/_2$—2 km bred. De tilhører Notec-Omraadet. I forhistoriske Tider er vigtige Handelsveje gaaet nordfra sydpaa gennem disse Søer; der laa de første faste Bopladser, Oprindelsen til

det polske Rige: Kruszwica og Gniezno; derfor kaldes ogsaa Provinsen Storpolen for at kendetegne Rigets oprindeligste Del.

Det egentlige *Storpolen* ligger dog Vest og Sydvest for Kujavien i Floderne Wartas og Notec's Omraade. Landet er en meget lavt liggende Slette, der skraaner svagt mod Vest, paa de laveste Punkter ligger den knap 30 m over Havet; der findes endog en Kryptodepression, idet Søen Smigiel er 49 m dyb, og dens Niveau ligger kun 39 m over Havet. Mange lave og sumpede Floddale, dannede af Istidens Strømme, træffes her; iøvrigt er Overfladen svagt bølget,

Kassubisk Landskab.

og langstrakte Morænehøjder gennemskærer den i østlig-vestlig Retning. Agerbruget staar meget højt; Provinsen var før Tysklands og er nu Polens Kornkammer. Derimod savnes nyttige Mineralier.

G. *De Baltiske Søplateauer.* Nord for de Store Dale har Istiden varet længere, meget længere end i de andre Dele af Polen. Aflejringerne er her mægtigere, de naar paa visse Steder en Højde af 150 m. Mellem de kaotisk ophobede Morænehøjder opstod en Mængde Søer, først fyldte fra den smeltende Is, senere — takket være rigelig Nedbør — af Kilder, Bække og Floder. Morænerne underkastedes Vandløbenes Erosion, hvilket resulterede i et Kaos af Bakker, Høje og Dale, som næsten gav Landskabet Karakter af et Bakkeland. Store Arealer dækkes af Sand, Østersøstranden er kantet med Sandklitter. — Hele det baltiske Søplateau deles af Floderne Weichsel og Niemen i tre Dele.

a) *Pomorze* eller *det kassubiske Søplateau* ligger Vest for Weichsel og afgrænses mod Syd af Weichselens gamle øst-vestlige Dal. Her ligger Polens eneste Adgang til Havet. Østersøstranden er lav og lige. Kyststrømmen vestfra fører Sandet østpaa og danner lange Grene (jfr. Skagens Odde). Den længste, Halvøen Hela, beskytter Puck-Bugten og er 34 km lang, men paa de smalleste Steder kun 400 m bred. Den bestaar af Flyvesand, som dog tildels er fæstnet ved Plantning.

Søen Switez.

De store diluviale Højder strækker sig inde i Landet i nordøstlig Retning. De højeste Punkter, mellem Koscierzyna og Kartuzy, naar en Højde af over 300 m over Havet, saaledes Wiezyca (»Taarnet«) 331 m. Denne maleriske Landsdel hedder det kassubiske Schweiz.

b) *Weichselens Gennembrud og Delta.* Paa Strækningen mellem Brda's Munding og Byen Gniew gennembryder Weichsel det baltiske Søplateau i en 3—12 km bred Dal med høje og bratte Skrænter.

Neden for Gniew træder Højderne tilbage mod Øst og Vest, og Weichselen træder ind i sit alluviale Deltaland. Strømmen deler sig i to Arme: den østlige, Nogat, udmunder ved Elbing i det Frische Haff; den vestlige, Leniwka, naar med adskillige Arme Danziger

Bugten. Hele Deltaet er overordentlig frugtbart. Landskabet minder om Holland: Kanaler, Dæmninger og Vandløb præger det.

c) mellem Weichsel og Niemen ligger det *prøjsiske* eller *masuriske Søplateau*, hvis sydlige og østlige Dele ligger i Polen, Resten i Østprøjsen. Diluvialbakkerne naar ogsaa her en anselig Højde, indtil 313 m over Havet (nær ved Tannenberg i Østprøjsen). Jordbunden er sandet og ikke ret frugtbar.

d) mellem Niemen og Düna strækker sig det uhyre *litauiske Søplateau*. Mod Syd afgrænses det af de Store Dale (Polesien), mod Øst fortsættes det langt ud over Polens Grænser. Det er gennemgaaende et svagt skraanende Bakkeland med flade, sumpede Dale. I nogle Egne er Dalenes Sider stejle, og Landskabet faar en bjergagtig Karakter, saaledes f. Eks. i Ponarskie Góry ved Wilno, Wilia-Dalen og Egnen ved Nowogródek. Store Arealer er bevoksede med tætte Skove. Hist og her træffes Endemoræner og erratiske Blokke. Landskabets Pryd er de mange Søer. De betydeligste er Narocz (82 km²), Trockie Jezioro, Miadziol, Switez, Dryswiaty (41 km²). Det litauiske Søplateau er et smukt og frodigt Land, med et gunstigt, om end forholdsvis barskt Klima; det er dog kun tyndt befolket.

HYDROGRAFISKE FORHOLD. A. *Østersøen.* Polens Andel i Østersøstranden bestaar af 60 km Strandlinje, bortset fra den smalle Halvø, Hela. Kysten er lav, fattig og sandet, og har, bortset fra Weichselmundingen, ingen Værdi for Søfarten; først i 2 km. Afstand fra Kysten findes der 10 m's Dybde. Derimod er den ideel som Badestrand.

Den polske Strand begynder i Vest som en Fortsættelse af den pommerske og løber i lige Linje i østlig Retning; ved Rixhøft faar den oprindelige Strandlinje et Knæk, og idet den bøjer mod Syd og senere mod Sydøst, danner den den brede, men meget lavvandede Danziger-Bugt, i hvis sydlige Del Weichsel-Deltaet udmunder. Som Fortsættelse af Strandens vest-østlige Linje har Kyststrømmen, der stadig tilfører Sand, dannet Hela-Halvøen, som i Tidens Løb vil forvandle Danziger-Bugten til en lukket Indsø.

B. *Floder.* Polen ligger i det baltiske Flodomraade; kun dets sydøstlige Hjørne (Dniestr-Bækkenet), og en Del af dets østlige Omraade (Prypec-Bækkenet) sender sine Vande til det Sorte Hav. Det store europæiske Vandskel mellem Middelhavets og Atlanter-

havets Flodomraade gaar altsaa til Dels gennem Polen. Det begynder her i Landets sydvestlige Hjørne, paa Vest-Beskids Højderyg, indtil Babia Góra, hvorefter det løber mod Sydøst, skærer Tatrabjergene tværs igennem, løber et lille Stykke gennem Slovakiet og drejer atter mod Nord til Karpaternes Højderyg. Denne forlades der, hvor San-Floden har sit Udspring. Vandskellet mellem San- og Dniestr-Bækkenet løber gennem Karpaternes Forland ind paa det pontiske Plateau, paa Højderne Roztocze og Podole, hvis nordlige Rand følges. Her forlader Vandskellet Højsletterne; mellem Bug- og Prypec-Bækkenet løber det gennem Wolynien i nordlig Retning, senere mellem Prypec og Niemen i nordøstlig Retning, gennem lave Sumpe, hvor ofte Bifurkation finder Sted; Syd for Minsk, paa det litauiske Søplateau, forlader det baltisk-pontiske Vandskel Polens Omraade.

Polens *baltiske* Floder strømmede engang under Istiden alle mod Vest i deres nederste Løb; først efter Gletschernes Forsvinden brød de igennem mod Nord. Deraf kommer det, at deres højre Bifloder er talrigere og betydelig større end de venstre. En anden fælles Egenskab er, at de samt deres Bifloder paa meget lange Strækninger strømmer gennem Lavlandet; en Omstændighed som i høj Grad letter Anlægget af Kanaler. De har allesammen højeste Vandstand om Foraaret, naar Sneen smelter; om Vinteren er de islagte 3—4 Maaneder. Om Foraaret sprænges Isdækket gradvis fra Syd til Nord; saa at de Syd fra strømmende Vandmasser finder Vejen spærret af Is og foraarsager vældige Oversvømmelser. — I den sidste Halvdel af Juni har Karpaterflodernes Vandstand et sekundært Maksimum paa Grund af Snesmeltningen i Bjergene.

Polens centrale Flod er Weichsel (polsk: Wisla). Med sit mægtige Flodomraade (ca. 200,000 km²) ligger Weichsel helt indenfor Polens Grænser. Dens Kilder findes i Vest-Beskid i ca. 900 m's Højde; Flodens Længde fra Kilde til Munding udgør ca. 1,000 Kilometer. Weichselen strømmer først mod Nord i sin egen Bjergdal; derefter følger den Bjerglandets nordlige Rand mod Nordøst. Den optager her talrige Karpaterfloder: Biala, Sola, Skawa, Raba, Dunajec, Wisloka o. fl.; det af dem medførte opskyllede Materiale tvinger stadig Weichselen mere mod Nord, henimod Randen af den Lillepolske Højslette.

Neden for Sandomir forenes Weichselen med sin vigtigste Biflod fra Karpaterne, Floden San. Ved Foreningspunktet, i Flodgaflen,

opstaar udstrakte Sumpe derved, at Floderne hæmmer hinanden og det snævre Flodleje ikke kan optage Vandmasserne. Under Sans Paavirkning svinger Weichselen brat mod Nord og strømmer gennem en over 70 km lang, snæver Gennembrudsdal igennem de sydpolske Højsletter for at træde ind i Lavlandet neden for Pulawy.

Fra den Lillepolske Højslette faar Weichsel kun mindre Bifloder; de største er Nida og Pilica. Betydeligere er det Pontiske Plateaus Bidrag: Wieprz fra Lublin-Landet, og den mægtige, 700 km lange Bug fra Wolynien og Podlasie. Som Lavlandsflod strømmer Weichsel langsomt mod Nordvest og Vest gennem sit uforholdsmæssig brede, fra Istiden stammende Flodleje. Her støder andre Floder fra de Store Dales Land til Strømmen: den med Bug forenede vandrige Narew, Bzura, Drweca og Brda. Neden for Torun begynder Weichselens sidste Gennembrud gennem Istidens Aflejringer, og Floden faar tillige her sit pludselige Knæk mod Nord.

De øvrige baltiske Floders Omraader hører kun delvis til Polen: Oderen tangerer i sit øverste Løb Polens vestlige Grænse i Nærheden af Ratibor. Til Oderbækkenet hører de polske Floder i Schlesien: Olza, Klodnica, Mala-Panew, Barycz, i Storpolen: Obra, men fremfor alt Warta-Notec-Systemet, som i paafaldende Grad svarer til det ovenomtalte Bug-Narew-System i Weichsel-Bækkenet. Floden Warta er 300 km lang, dens Bækken er over 50,000 km² stort.

Niemen udspringer paa det litauiske Søplateau og er fra Begyndelsen af en Lavlandsflod, dog er dens uregelmæssige Bredder (Moræne-landet) ofte ret maleriske. Dens vigtigste Bifloder paa polsk Territorium er Szczara, Ros, Swislocz, Czarna-Hancza fra venstre, og den store Wilija fra højre; den sidste forenes med Niemen uden for polsk Omraade. Alle disse Floder er Lavlandsfloder, der udspringer paa det litauiske Moræneplateau.

Düna hører kun til Polen paa en mindre Strækning som Grænseflod. Den forener sig paa denne Strækning med Floden Dzisna fra det litauiske Søplateau.

Prypec, Dniestr og Prut er de *pontiske Floder*, hvis Omraade delvis er beliggende i Polen.

Prypec er en af Dniepr's store og vandrige Bifloder. Den er 768 km lang, hvoraf 402 km ligger i Polen, og har et mægtigt Flodområde. Prypec er en typisk Lavlandsflod med langsomt Løb og en uhyre bred, sumpig Floddal. Dens nordlige Bifloder udspringer

paa det litauiske Plateau (Pina, Lan, Cna), de sydlige i Wolynien: Styr og Horyn med Bifloden Slucz.

Dniestr er i sit øverste Løb en Bjergflod, dog allerede ved Sambor træder den ud i den langstrakte, lave Sænkning mellem Karpaterne og det podolske Plateau, hvor den kun flyder langsomt og danner mange Mæandrer. Ved Nizniów indtræder Dniestr i sin podoliske Jar (Cañon). Ogsaa her er dens Fald kun 24 m pr. km. Fra Karpaterne faar Dniestr Tilløb af Floderne Strwiaz, Stryj, Swica og Bystrzyca; fra det podoliske Plateau de i parallele Cañons strømmende: Gnila-Lipa, Zlota-Lipa, Strypa, Seret, Zbrucz og flere andre hinsides Polens Østgrænse.

Den med Dniestr parallelt løbende Prut med sin Biflod Czeremosz afleder Vandene fra de polske Karpaters sydøstlige Hjørne og tilhører kun Polen i sit øverste Løb.

De pontiske Floder har deres højeste Vandstand efter Foraarets Snesmeltning og et sekundært Maksimum om Sommeren (Snesmeltning i Bjergene).

Polens forskellige Flodomraader grænser ofte til hinanden paa Steder, hvor Vandskellet kun er lavt, saa at de alle let lader sig forbinde med Kanaler, hvorved der ogsaa kunde skabes nye Vandveje mellem Østersøen og det Sorte Hav. Centret for dette Net af Vandveje er Weichsel-Systemet, hvis Hovedaarer paa 3 Punkter, ved Bydgoszcz, Leczyca og Czestochowa nærmer sig Oderens Bifloder; lige saa gunstige er Forbindelserne mellem øvre San og øvre Dniestr, mellem Bug og Prypec (a) og mellem Narew og Niemen (b). Niemen-Systemet kan desuden direkte forbindes med Prypec ved en kort Kanal (c). Dog er Polens Floder hidtil kun blevet regulerede i ringe Udstrækning, Weichsel saaledes kun fra Mundingen til Torun, dernæst lidt ved Warszawa og paa en større Strækning i Lillepolen ved Kraków. Kanalerne (a), (b) og (c) eksisterer endnu fra det gamle Polens Tid, men er forældede og forsømte. Kun Bydgoszcz-Kanalen, mellem Brda og Notec, er moderne.

GEOLOGISKE FORHOLD. Hele det nordlige og midterste Polen indtil og hinsides de Store Floddales Sydgrænse, d. v. s. indtil ca. 51. Breddegrad, præges af Diluvial- og Alluvialformationer; de ældre Formationer ligger dybt i Jorden og gør sig ikke gældende i Over-

fladens Struktur. Det Syd for denne Linje liggende Land præges derimod af Erosions- og Denudationsformer.

Den oprindelige af Granit og Gnejs bestaaende Jordskorpe kommer ikke til Syne i selve Polen, den er dækket af alle de senere geologiske Formationer, op til Miocæn inklusive.

I Begyndelsen af den palæozoiske Periode var Polens Territorium endnu dækket af Hav. Selv det sydøstlige Plateau med dets allerede da nivellerede Bjerge laa under Vandet, og her findes paa Bunden af de dybe Cañons Silur og Devon. De ligger her i uforstyrrede, horisontale Lag; længere mod Vest paa den Lillepolske Højslette kommer de til Syne som Bjergfolder. I samme Region ved Sandomierz og Opatów forekommer det endnu ældre Cambrium.

I Carbon-, Perm- og Trias-Perioden var Størstedelen af Polen et vidtstrakt Landomraade. I Begyndelsen af Carbonperioden finder betydelige Transgressioner Sted Vest fra, gennem Centralpolen mod Rusland. Det øvreschlesiske Bækken, mod Øst begrænset af Linjen Olkusz-Kraków-Wadowice, var det meste af Tiden under Vand. Under Kulformationen var det et fladt Bækken, i hvis Moser og Sumpe den yppige Vegetation akkumulerede det nu udgravede Kul. — I Perm og Trias trænger Havet fra Schlesien gradvis frem mod Øst og naar indtil Narew og Niemen, dog har vi i Trias-Tiden skiftevis Hav- og Landformationer i Polen; Havet trak sig flere Gange tilbage mod Vest.

Fra Kulperioden stammer den anselige Bjergkæde i Lillepolen, Góry Swietokrzyskie (Hellig Kors Bjerge).

I Juraperioden dækker det vesteuropæiske Hav hele Polen med Undtagelse af en Del af det schlesiske Plateau og den ovennævnte Bjergkæde, der ragede op som Øer i Oceanet. Men allerede i Begyndelsen af Kridtperioden viger Havet atter, denne Gang mod Syd (Karpaterne eksisterede ikke endnu) og mod Nordvest, udover Torun. I Sydvestpolen mellem Kraków og Wielun hæves udstrakte Højdedrag. I Cenoman-Tiden bedækkede Havet dog atter hele Terrænet med Undtagelse af de to nævnte Øer og det pontiske Plateau. Oversvømmelsen kom fra Nordvest og varede længe. Sedimenterne fra Cenoman, Turon og Senon er ofte indtil 600 m tykke. Til sidst veg Havet atter tilbage i nordvestlig Retning.

Af eocæne Lag findes næsten ingen i Polen; ved Slutningen af Kridtperioden havde Havet altsaa atter trukket sig tilbage. Kun i Nord stræk-

ker en smal eocæn Bugt sig fra den nuværende Østersø til Pulawy og Naleczów mod Syd. Landet ligger nu mellem to store Have, det nordlige og det sydlige (Middelhavet). I Slutningen af Eocæn-Perioden løber Landets sydlige Kyst langs de nuværende Karpater; mod Øst strækker Landet sig til Ukraine. Havene mod Syd og mod Øst er ikke dybe; langs det sydliges Kyst hæver sig en Række Klippeøer og Holme: de vordende Karpaters højeste Toppe.

Ved Oligocæn-Periodens Begyndelse finder en Transgression Sted fra Øst mod Nordvest. Hele det nordlige Polen bliver til Havbund; Schlesien, Lillepolen og det pontiske Plateau danner en stor Ø. Dennes nordlige Kyst ligger omtrent i Linjen Kijów-Brzesc-Radom-Lowicz-Torun-Kotbus. Det Nord for beliggende Hav er kun en bred Havarm, som skiller den polske Ø fra Skandinavien. Midt i Oligocænperioden viger denne Havarm tilbage indtil Oderlinjen.

En ny langvarig Oversvømmelse opstaar i Miocænperioden. Den kommer fra Sydvest og breder sig gradvis mod Øst, senere mod Nord. Den sydpolske Slette, Podole, det Lillepolske Plateaus lavere Dele bliver Havbund. Den Lillepolske Ø overlever Omvæltningen. — Aflejringer fra denne Periode (Brunkulsperioden) dækker hele det baltiske Lavland, Pommern, Østprøjsen, Masovien og Kujavien.

Imidlertid er ogsaa Karpaternes Øgrupper tillige med deres Basis langsomt bleven hævet op over Oceanet og danner nu en sammenhængende Bjergkæde i Form af mod Nord hældende og ind i hinanden sammenpressede Bjergfolder. De er adskilt fra det polske Fastland ved en snæver Bugt, bestaaende af en Række Sænkninger. Stærk Fordampning fremkalder i disse Dannelsen af mægtige Gips- og Saltlejer.

Ved Miocæntidens Slutning viger Havet paa ny, i sydøstlig Retning, imod Sortehavet. Dets Vande afskæres fra Oceanet og danner et stort Indhav — det Sarmatiske Hav — i hvilket Karpaterne danner en langstrakt Halvø. Som Følge af den store Flodrigdom bliver dette Havs Vand til Ferskvand; Saltvandsfaunaen uddør næsten ganske. — De sarmatiske Aflejringer findes særlig udbredt i Wolynien og Podole. Paa enkelte Steder af den podoliske Højslette danner dette Havs Koralrev hele Højdedrag.

I Pliocæntiden har Fordelingen af Land og Hav antaget omtrent de nuværende Former. Pliocænaflejringer findes hovedsagelig i Sydvestpolen, desuden ved den midterste Del af Weichsel, ved Warta og Notec, i Form af supramarine Dannelser.

Den normale Udvikling af Overfladens morfologiske Forhold afbrydes voldsomt under Istiden, den sidste store geologiske Omvæltning paa Polens Terræn. Isperiodens første Maksimum, den skaanske Istid, naaede dog ikke til Polen, det gjorde derimod den store Nedisning. Landisen strakte sig under denne helt ned til Karpaterne, endog indtil 26 km op i Karpaterdalene, hvor man endnu i 420 m Højde o. H. kan finde skandinaviske Stenstykker. Syd for Przemysl forlader Gletscherens Rand Karpaterne og strækker sig mod Nordøst til tæt Nord for Lwów, hvorefter den paa den 51. Breddegrad drejer mod Øst. Bræen har altsaa ikke kunnet naa op paa det podoliske Plateau, derimod var den Lillepolske Højslette helt under Isen; selv paa Toppene af de ovenfor omtalte Helligkors Bjerge har man fundet Sten fra Skandinavien. Denne Nedisnings Endemoræner er forlængst bleven bortskyllet af Vandet; Nedisningens Omraade erkendes kun ved de erratiske Blokke. Derimod findes længere mod Nord: i Schlesien, ved Kalisz, Piotrków, Pulawy, Wlodawa — bedre bevarede Endemoræner paa Steder, hvor Isens Rand paa sit Tilbagetog har holdt sig i længere Tid.

Den sidste — eller mecklenburgske — Nedisning omfattede de baltiske Søplateauer samt Kujavien. Dens Sydrand løber parallelt med Østersøen; Aflejringerne fra dens Ende- og Bundmoræne er særdeles velbevarede.

Nedisningsperiodens Bundmoræne dækker hele det nordlige Polen med et Lag, der varierer i Tykkelse fra nogle faa til 200 m.

Imidlertid herskede der i Sydpolen et tørt Steppeklima, under hvilket nordlige eller østlige Vinde dækkede hele dette Terræn med et, paa sine Steder ret tykt Lag Løss.

Isdækkets Smeltning betød en Omvæltning i Terrænets hydrografiske Forhold. Vandmasserne kunde ikke afledes til den endnu isdækkede Østersø, men samledes i en Mængde store Søer og løb langs Morænens Sydrand vestpaa. Den saaledes dannede store Flod — Ur-Weichsel — strømmede tværs gennem hele Centraleuropa og forenede Weichsel, Oder og Elben i et mægtigt Flodsystem. I lange Tider strømmede denne Ur-Weichsel i den ved Floderne Prypec - Muchawiec - Bug - Weichsel - Bzura - Ner - Warta - Obra-Oder-Spree markerede Dal, omtrent langs 52. Breddegrad; senere hen en Grad nordligere paa Linjen Niemen-Narew-Weichsel -Brda-Notec; Nord og Syd for disse findes desuden et helt System af andre Ur-Floddale; de er allesammen uhyre brede, og mere eller

mindre tydelige Flodaflejringer, Sumpe og Vandløb, som egner sig udmærket til Anlæg af Kanaler, betegner deres Vej. Langs deres nordlige Bredder findes talrige Endemoræner. — Efterhaanden som Vandmængden er bleven ringere, og Vandstanden derfor lavere, optræder flere og flere Vandskel, bl. a. det vigtige Vandskel mellem Prypec og Weichsel, og deler Flodnettet i mindre og mindre Systemer. Til sidst — ved regressiv Erosion af mindre i nord-sydlig Retning strømmende Vandløb — forsvinder Urweichselen, og hver af dens Afsnit strømmer som en forholdsvis mindre Flod (Niemen, Weichsel, Oder og Elben) paa egen Haand mod Havet.

De pontiske Floder er ikke bleven berørt af Istiden, og har derfor en anden Karakter. Deres Systemer er ikke lette at forbinde med hverandre. Vandskellene ligger paa et højt Plateau, medens Floderne strømmer i dybe, ældgamle Cañons.

KLIMAET. Ligesom i geografisk, etnografisk og historisk Henseende er Polen ogsaa i klimatologisk Henseende et Overgangsland mellem det oceaniske Vesteuropa og det kontinentale Rusland og danner som saadant en særlig Provins af det mellemeuropæiske Omraade. Denne Provins ligger helt indenfor Golfstrømmens Virkningsomraade. Den termiske Anomali er hele Aaret rundt positiv. I Januar er den ved Østersøen + 10° og formindskes mod SØ.; i Podolien er den endnu + 2°. I Juli løber Iso-Anomalerne i Retning N.—S. og Anomalien vokser mod Ø. (tiltagende Insolation): Oderlinjen har + 1°, Dniepr-Linjen + 3°.

Polens Isotermer løber om Sommeren fra W. til Ø., om Vinteren fra NV. til SØ. Langs Østersøen og i Karpaterne ligger de med ringe Afstand — Forskellen mellem to hinanden temmelig nær beliggende Punkter kan her være betydelig.

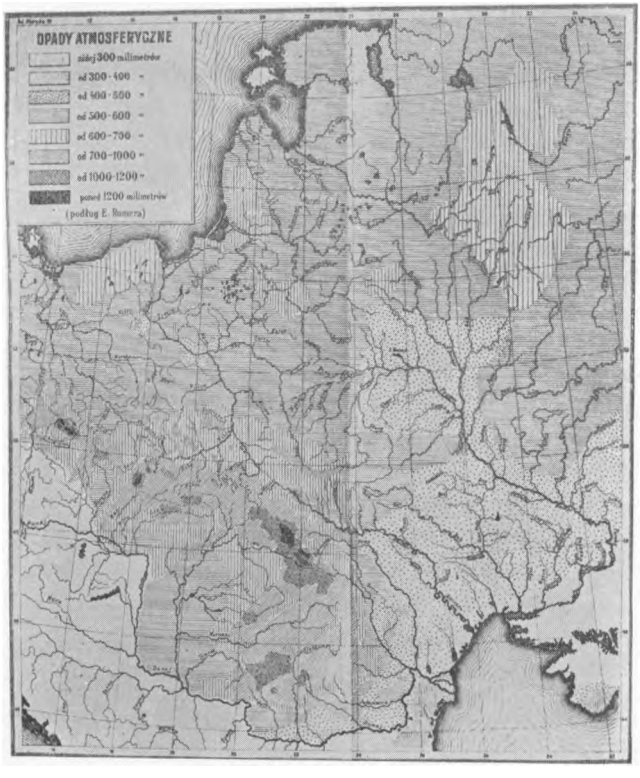
Julis laveste Isoterme (+ 17°) løber langs Østersøen og Karpaterne. Størstedelen af Polen har da Gennemsnitstemperaturen 18—19°; køligere Omraader er Søplateauerne (ca. 17°) samt det Lillepolske Plateau (17—18°) og Podolien (lidt under 18°). Det sydøstlige Hjørne ligger under Juli-Isotermen + 19°.

I Januar tangerer den højeste Isoterme (÷ 1°) den polske Østersøstrand ved Hela; Isotermerne ÷ 2° og ÷ 3° løber langs Østersøen. Temperaturen falder jævnt fra ÷ 1,5° (Vestgrænsen) til ÷ 6° (Østgrænsen); langs Karpaterne løber Frost-Isotermerne ÷ 3°, ÷ 4° og de følgende. Dog er som Følge af Vindforholdene om Vinteren Luft-

temperaturen lidt højere paa Karpaternes nordlige Skraaninger end paa de sydlige.

Temperaturens aarlige Amplituder vokser fra 18° i NV. til 25° i Ø. Den kontinentale Isoamplitude 25° løber omtr. langs Polens Østgrænse.

En Ejendommelighed ved det polske Klima er en Periode af varme og smukke Dage i September-Oktober. Den fremkaldes af det

Temperatur- og Nedbørskort.

pontiske Højtryksomraade. En anden Ejendommelighed bestaar i en Nattefrost-Periode midt i Maj Maaned tiltrods for den høje Gennemsnitstemperatur. Dette Fænomen har sin Grund i Luftens ringe Fugtighed i denne Periode. Sommeren karakteriseres i Polen ved forholdsvis mange lokale Uvejr, der i Reglen optræder om Eftermiddagen. Paafaldende er det, at de laveste og de højeste registrerede Temperaturer omtrent er de samme i hele Polen (÷ 32°, resp. + 38°); den højeste registrerede Amplitude er altsaa overalt ca. 70°.

Polens barometriske Forhold paavirkes af det azoriske Maksimum og det nordatlantiske Minimum paa den ene Side og paa den anden af det centralasiatiske Maksimum. Omfattende lokale Forstyrrelser finder Sted over Karpaterne. Af disse Grunde skifter Vinden hyppigt, dog er vestlige Vinde overalt noget fremherskende.

Nedbøren varierer paa Sletten fra under 550 mm om Aaret (Masovien, Storpolen) til 550—600 mm (østlige Provinser), 600—700 mm (Søplateauer og Højsletter); Karpaterne har endnu rigeligere Nedbør (over 1,000 mm). Nedbørens Fordeling afhænger af Terrænets Konfiguration, ikke af Afstanden fra Havet. Juni og Juli er regnfulde Maaneder, Vinteren er derimod betydeligt mere tør, især i Karpaterne. Den første Sne falder henimod Slutningen af Oktober, den sidste i Slutningen af April Maaned.

Polens klimatiske Forhold bevirker, at der mellem Vinteren og Foraaret saavelsom mellem Efteraaret og Vinteren opstaar to intermediære Aarstider: Eftervinteren og Forvinteren med karakteristiske, hurtigt vekslende Vejr- og Temperaturforhold. Hver af dem varer ca. 3 Uger. Med Gennemsnitstemperaturen som Udgangspunkt kan man skelne mellem:

Aarstid	Gennemsnits-Temperatur	Vejr	begynder omkr.	varer omtr.
Eftervinter ..	0°—5°	upaalideligt	15.—25. Marts	18— 27 Dage
Foraar	5°—15°	smukt	5.—15. April	45— 55 —
Sommer.....	over 15°	hyppig Regn	21.Maj—3.Juni	90—115 —
Efteraar.....	15°—5°	smukt	1.—12. Sept.	50—60 —
Forvinter....	5°—0°	regnfuldt	25.Okt.—5.Nov.	21— 28 —
Vinter	under 0°	temmelig tørt	20.—30.Nov.	100—130 —

Indenfor Polens Grænser kan man skelne mellem følgende klimatiske Regioner:

a) *Østersøregionen*, en smal Strimmel Land langs Havet med udpræget oceanisk Klima. Den aarlige Amplitude under 19°; Foraaret køligt, kun lidt over 5°.

b) *Centralpolen*, den største Del af Landet, fra de nordlige Søplateauer til Karpaterne og det vestlige Podolien. Paa dette mægtige Omraade hersker der meget ensformige klimatiske Forhold: Oceanisk Sommer, Foraaret dog forholdsvis varmt; Efteraaret lidt varmere end Foraaret; Vinteren temmelig streng; Kulden tiltager østpaa. Aarets Gennemsnitstemperatur + 6,5°— + 8,2°, Amplituden 20°—24°.

c) *De nordlige Søplateauer.* Klimaet strengere, Aarets Gennemsnitstemperatur lidt lavere, Vinteren koldere og Regnmængden større (over 540 mm).

d) *Stepperegionen*, i det østlige Podolien. Kontinentalt Klima. Amplitude ca. 28°, Sommeren varm (ca. 19°), Foraaret varmere end Efteraaret; Regnmængden aftager mod Øst.

e) *Bjergregionen*, omfatter Karpaterne. Kold Vinter (under ÷ 6°), lav aarlig Gennemsnitstemperatur (+ 5°— + 6°), betydelig Amplitude (21°—23°), forholdsvis kølig Sommer; stor Regnmængde om Sommeren, Vinteren tør.

I Tatrabjergene hersker der alpint Klima med dets kortvarige Sommer (kun ca. 14 Dage over + 15°), dets evige Sne, Laviner, Föhnvinde etc.

Meteorologiske Data fra de vigtigste Stationer.

Region	Station	N. Br.	Ø. L. (Greenw.)	Meter o. H.	Temperatur. Jan.	Apr.	Juli	Okt.	Aar	Nedbør mm.
a	Hela.....	54°36′	18°48′	5	+0°7	5°1	17°4	9°0	7°6	542
c	Chojnice....	53°42′	17°34′	163	÷2°9	5°9	17°5	6°9	6°8	546
c	Klusy.....	53°48′	22° 7′	140	÷4°6	5°7	17°5	6°4	6°0	543
c	Wilno.....	53°29′	22°38′	106	÷5°4	5°8	18°1	6°7	6°3	592
b	Poznan.....	52°25′	16°56′	60	÷1°5	7°7	18°7	8°2	8°2	494
b	Warszawa ..	52°14′	21° 2′	125	÷3°5	7°3	18°4	7°2	7°2	547
b	Pinsk	52° 7′	26° 6′	140	÷5°0	7°4	18°7	6°4	6°6	600
b	Kraków....	50° 4′	19°57′	220	÷3°2	7°9	18°4	8°9	8°0	526
b	Lwów.....	49°50′	24° 1′	255	÷3°9	7°6	18°5	8°7	7°8	620
e	Zakopane...	49°20′	20° 0′	740	÷5°9	5°6	15°3	6°3	4°9	922
e	Howerla....	48° 4′	24°26′	613	÷6°3	6°5	17°0	7°5	5°8	
d	Horodenka .	48°40′	25°30′	290	÷5°4	8°0	19°1	7°6	7°3	

FLORA OG FAUNA. Da Polens Jord for Størstedelen er under Kultur, er der ikke blevet meget tilbage af Landets oprindelige Plante- og Dyreliv, dog nok til at en nærmere Betragtning frembyder meget af Interesse.

Ogsaa i *floristisk* Henseende er Polen et Overgangsland indenfor den nordlige tempererede fytogeografiske Provins: i Vest og Nordvest udpræget baltisk (*Erica tetralix, Myrica Gale*), i Øst nordeuropæisk (*Rubus Chamaemorus* og *R. arcticus*), i Sydøst pontisk (*Azalea pontica, Evonymus nana*), og i Karpaterne subalpin med

alpine Enklaver, mangler den polske Flora skarpe Overgange mellem disse Grupper og forener i sine Formationer oftest Elementer af vidt forskellig Oprindelse.

Centralpolens og det nordlige Polens Flora er indvandret sydfra efter Istiden. Rester af den præglaciale Flora findes derimod Syd for Nedisningslinjen. Til Gengæld har Istiden bragt Polen en arktisk Flora, hvis Rester findes i Karpaternes alpine Flora og som enkelte Relikter hist og her paa Slettelandet (*Saxifraga Aizoon*, *Salix livida*). Det for Indlandsisen befriede Omraade erobredes af Skov (*Betula*, *Larix*, *Pinus*) og Mose. — I hele det sydlige Polen herskede der en Overgang et tørt Steppeklima; det blev dog atter fugtigere, og Steppevegetationen trak sig tilbage mod Øst, efterladende talrige Relikter midt i Lillepolen (*Stipa*, *Inula ensifolia*, *Adonis vernalis* etc.). Det vestlige Steppeland blev koloniseret med Karpaternes Planter (*Fagus Abies*, *Pinus* og *Taxus*).

Kulturperiodens Morgengry fandt Polen, med Undtagelse af den podoliske Steppe, dækket af uhyre Skove, Moser og Sumpe. Mod Nord var det overvejende Fyrreskove, dog med Islæt af Eg og andre Løvtræer; mod Syd dominerede Ædelgranen, hvis Nordgrænse gaar midt igennem Polen, og Bøgen, hvis Østgrænse ligeledes gaar midt gennem Polen, blandet med Gran, Lærk (*Larix polonica*) og forskellige Løvtræer. Denne sydlige Skovtype er bedst bevaret i Karpaterne, hvis Skove dækker indtil 40 pCt. af Arealet (i Høje Beskid). I Lavlandet dannes en saadan Levning af den store Skov ved Niepolomice. Derimod er Sandomir-Skoven næsten helt udryddet. Længere mod Nord findes Ædelgran-Bøgeskov i Hellig Kors Bjerge, hvor den ogsaa endnu til Dels har bevaret Karakter af Urskov, bl. a. med sluttede *Larix*-Bestande.

Det nordlige Polens Fyrreskov er ogsaa blandet Skov, dog af en mindre mangeartet Sammensætning end den sydpolske. Skovbunden dækkes af *Juniperus* og *Calluna*, Mosser og Lavarter. Under gunstige Forhold trives Bevoksninger af *Betula*, *Quercus* og *Carpinus* (mangler i Nordøstpolen) og mod Øst *Picea excelsa*. Resterne af disse Skove fredes. De betydeligste er Skovene ved Tuchola (med vildtvoksende *Taxus*), Spala, Kozienice og Myszyniec. Skovarealet forøges mod Øst; i de østlige Provinser findes der uhyre Skove: i Polesien, ved Naliboki og først og fremmest ved Bialowiez, omkring Narews Kilder, hvor der findes store Arealer med Urskov — det største Skovdistrikt i Europas vestlige Halvdel. Karakteristisk for disse Skove er

Ædelgran og i Lysningerne Bevoksninger af Festgræs (*Hierochloa odorata*), Uroksens Yndlingsgræs.

Sumpformationer har Polen i udstrakt Maalestok langs de fleste Floder paa Sletten og især i Urdalene. Det mest udstrakte Sumpdistrikt findes i Polesien, dog bliver ogsaa dette ved Kanalanlæg langsomt indvundet for Agerbruget. Af Tørvemoser er der mange i Polen, dog er *Sphagnum*-Formationer ikke saa hyppige som i de nordiske Lande. Udstrakte Engdrag er kun bevaret i Polesien og de østlige Provinser, samt som subalpine Enge i Bjergene.

Ogsaa den podolske Steppe med sin karakteristiske Flora (Mangel paa Naaletræer) og sin umaadelig frugtbare Jordbund, det berømte Czarnoziem (»Sort Jord« — med over 16 pCt. Humus) har maattet underkaste sig Ploven til Gunst for Hvede og Sukkerroer. De sidste Rester af den forsvandt i Halvtredserne.

Egentlig Bjergflora findes i Polen kun i Karpaterne, hvor den optager store Arealer. Vestkarpaternes Skove bestaar i de lavere Regioner (indtil 1,150—1,200 m) hovedsagelig af Ædelgran og Bøg; ogsaa *Larix*, *Acer* etc. forefindes. Ved Muszyna findes som Unikum en Lindeskov. Højere oppe bliver Skoven til Krat; Bøg og Gran er fremherskende. Ved 700—1,000 m's Højde ophører Agerbruget (Havre). Trægrænsen findes i 1,300—1,550 m's Højde. Over den ligger udstrakte subalpine og alpine Enge, samt paa de højere Toppe (Pilsko, Babia Góra) Krat af Dværgfyr (*Pinus pumilio*). Et floristisk set rigt og interessant Omraade er Kalkbjerget Pieniny. I Lave Beskid løber den øvre Skovgrænse omtr. ved 1,000 m, Gran- og Dværgfyr-Formationen mangler; Bjergenes Rygge dækkes af Græsgange.

Tatrabjergene har en udpræget alpin Flora, især paa Højder over 1,550 m, og op til den paa 2,300—2,450 m liggende Snegrænse. I Sammenligning med Alpernes er denne Flora ikke særlig rig. Af de 1,200 her fundne Karplanter er de 260 Arter alpine, og af disse findes de 236 ogsaa i Alperne; over 100 er arktiske Relikter (deriblandt *Dryas octopetala*, *Salix herbacea* og *Salix lapponum*).

Østkarpaterne har en rigere og mere interessant Flora end Vestkarpaterne, især i deres alpine Zone, som her begynder ved 1,650 m's Højde (Czarna Hora). Op til 520 m findes der her en karakteristisk *Quercus*-Formation; blandede Skove (*Fagus*, *Picea*, *Abies*) naar op i 1,300 m's Højde; paa Sydskraaningerne naar Bøg endog til 1,500 m. Højest klatrer Gran (indtil 1,670 m); Resten med

Undtagelse af de højeste Toppe optages af Dværgfyrformationen med den smukke, men næsten helt udryddede *Pinus Cembra*, samt *Rhododendron myrtifolium* og *Azalea reptans*.

Hele Polens Flora omfatter 2,285 Arter af Karplanter, blandt hvilke 226 Træer og Buske, 37 klatrende Planter, 10 Slyngplanter, 25 Parasiter, 4 Saprofyter og 11 insektædende Planter.

Bisonokse i Bialowieza-Skoven.

Ogsaa *Dyrelivet* er bleven præget af de samme geologiske og klimatiske Forandringer som Vegetationen. I højere Grad end denne er Faunaen dog præget af Menneskets forstyrrende Indgriben. Dette gælder navnlig Pattedyrene, af hvilke en hel Række er bleven helt eller næsten udryddet sammen med de store Urskove. Levninger af denne fordums rige Dyrbestand findes kun i de endnu forholdsvis lidt befolkede og opdyrkede Landsdele, i Karpaterne og i Nordøstpolen. Uroksen forsvandt i Midten af det 16. Aarhundrede. Wisent, den europæiske Bison, som siden det 18. Aarhundrede frededes i Bialowieza-Skoven, er siden Efteraaret 1918 en Saga blot; nogle Eksemplarer af denne Stamme har dog overlevet Verdenskrigen, dels i en Dyrepark i Øvreschlesien, dels i forskellige zoologiske Haver, bl. a. i Københavns. Bæveren findes endnu i Polesien, Ulv, Los,

Vildkat og Bjørn er bleven meget sjældne og lever kun i Karpaterne og i de nordøstlige Skove. Elsdyr findes kun i Mose- og Sumpdistrikterne i de østlige Provinser. I de sidste hundrede Aar er bl. a. forsvundet: det flyvende Egern (*Pteromys volans*) fra Niemen- og Prypec-Bækkenet, Saiga-Antilopen, Bobak'en (*Arctomys bobac*), Blindmusen (*Spalax typhlus*) fra Steppeomraadet, Jærven (*Gulo borealis*) fra Wolynien. Derimod har de oprindelige Steppedyr, Gemsen og Murmeldyret, fundet et Asyl i Tatrabjergene; Steppehamsteren (*Spermophilus suslica*) findes endnu i det sydøstlige Om-

W. Kowalski: Ulve.

raade; den almindelige Hamster findes hyppigt overalt. I Sydvestpolen findes som Steppefaunaens Relikt den sjeldne *Spermophilus citillus*. Vildsvin hører ikke til Sjældenhederne, og i Skovene findes indtil nu Kronhjorte. Den nuværende polske Fauna tæller 85 Pattedyrearter.

Af Polens 323 Fuglearter er ligeledes mange, og blandt dem særlig de største, bleven stærkt decimerede, som f. Eks. Traner, Ørne, Gribbe, Trapgæs og Tjur. Storke og Svaler fredes af Befolkningen og er meget talrige. Størstedelen af Fuglene er Trækfugle; en Del af dem forsvinder om Vinteren mod Syd eller om Sommeren mod Nord; andre findes kun paa Gennemrejse, nord- eller sydpaa. Der er særlig mange Sumpfugle (56 Arter) og Vandfugle (63 Arter, bl. a. Skarven i Polesien).

Blandt de 15 Reptilie- og Amphibiearter findes overalt Sump-Skildpadden (*Emys orbicularis*), Staalorme og Firben; 5 Arter af Slanger, bl. a. 2 Arter Hugorme og, mod Sydøst, den indtil 2½ m lange Æskulapslange, den største af de europæiske Slanger. Af Ferskvandsfisk er der 74 Arter, af hvilke mange, f. Eks. Laks, Aal og Smelt, tilhører det baltiske, andre (Stør og Sterlet) kun det pontiske Omraade. Selve det polske Omraade af Østersøen har kun en fattig Dyreverden, bl. a. kun 46 Arter af Saltvandsfisk. Dyreverdenens øvrige Grupper er endnu langtfra tilstrækkeligt undersøgt over hele Landet, navnlig det forhenværende Russisk-Polen staar i saa Henseende tilbage. Fra polsk Omraade kendes ca. 225 Arter Mollusker, ca. 5,000 Arter Coleoptera, ca. 2,500 Lepidoptera, ca. 4,000 Diptera, ca. 2,500 Hymenoptera, 680 Hemiptera, 550 Arachnoidea og 218 Crustacea.

I zoologisk Henseende hører Nord- og Centralpolen til det mellemeuropæiske Omraade. Indenfor dette Omraade danner Karpaterne og deres Forland en særlig Region, karakteriseret ved en Blanding af baltiske og pontiske Elementer samt ved mange Relikter fra Istiden og nogle faa fra en endnu tidligere Periode. Podole og Dniestrbækkenet tilhører den pontiske zoogeografiske Provins.

BEFOLKNING. Den 30. September 1921 foretoges i Polen den første almindelige Folketælling. Den omfattede hele Landet med Undtagelse af Øvreschlesien og Wilno-Omraadet, for hvilke Landsdele der foreligger Opgørelse fra 1919. Iberegnet Militærpersoner og Krigsfanger blev Folketallet opgivet til 27,160,000 Indbyggere (70,3 pr. km²); deraf, ifølge Optællingen i 1919, 980,300 i Øvreschlesien og 489,000 i Wilno-Omraadet. Folketællingen blev omhyggeligt forberedt og gennemført i Modsætning til de tendentiøse og uvidenskabelige Optællinger under tysk og russisk Herredømme, hvilke ogsaa havde givet meget forvanskede Resultater. — Befolkningstætheden varierer mellem 306 pr. km² i Øvreschlesiens Industriomraade og 21 pr. km² i det krigshærgede Polesien.

Af disse 27,160,000 Indbyggere indskrev 18,629,000 (68,6 pCt.) sig som tilhørende polsk Nationalitet. Desuden lever der indenfor Polens Grænser ca. 4 Millioner Ukrainere, over 3 Millioner Jøder (derunder medregnet alle Personer af mosaisk Konfession, ogsaa de, der har betegnet sig som Polakker), 1,2 Millioner Tyskere, ca. ½ Million Hviderutenere. Smaa Mindretal dannes af Litauere og Letter.

Polakkerne er Vestslaver og bestaar oprindeligt af forskellige Stammer, som i det 11. Aarhundrede sammensmeltedes til een Nation. De enkelte Stammers særegne Karakter er dog delvis bevaret lige til Nutiden gennem Dragter, Skikke og ældgamle Dialekter, der dog ikke opviser saa store Forskelligheder, som Tilfældet er f. Eks. i Danmark eller Norge. Bl. a. skelnes mellem Storpolakker i Provinsen Posen, Lillepolakker i Weichsel-Bækkenet Syd for Floderne Pilica og Wieprz, Kaszuber ved Østersøen, Mazurer i Masovien, Schlesiere i Schlesien og Góraler i Karpaterne. Fra det 10. Aarhundrede har Polakkerne været et vesteuropæisk Kulturfolk.

Polske Piger i Søndagsdragt.

Det af Polakkerne beboede sammenhængende, etnografiske Territorium omfatter hele Vest- og Centralpolen til en Linje, som i store Træk løber langs den øvre San til dens Knæk mod Nordvest, videre i Fortsættelse af denne Linje til Floden Bug, langs denne mod Nord og videre til Floden Niemen. Øst for dette Omraade ligger to store Territorier, som først i den historiske Tid (i det 14. Aarhundrede) er bleven underlagt polsk Kultur og Indflydelse, og hvor den talmæssigt meget betydelige polske Befolkning desuden udgør den besiddende og dannede Klasse, der giver Landet sit Præg. Det ene Territorium udgøres af den østlige Del af den fhv. østrigske Provins Galizien (Provinserne: Lwów, Stanislawów og Tarnopol), samt den

sydlige Del af Wolynien, det andet, i Nordøst, omfatter det saakaldte Centrallitauen (Provinsen Wilno). I Resten af det østlige Polen, altsaa i den nordlige Del af Wolynien, Polesien og Provinsen Nowogródek udgør Ukrainere, resp. Hviderutenere, den største Del af Befolkningen, med større eller mindre polske Minoriteter; dog er disse Provinser meget tyndt befolket.

St. E. Radzikowski: Bjergboer fra Tatra.

Udenfor Polens Grænser ligger det etnografisk polske Omraade i Czekisk Schlesien (ca. 150,000 Polakker), i enkelte nordlige Distrikter i Slovakiet (i Kredsene Spisz og Orawa bor over 100,000 Polakker), i tysk Øvreschlesien (over 800,000), i Østprøjsen (400,000 Mazurer; disse sidste er nationalt indifferente og har under Folkeafstemningen stemt mod Polen). Spredt polsk Befolkning findes desuden i Westfalen og Rhinprovinsen (ca. 250,000 Arbejdere), i Rusland (ca. 2 Millioner, især tilhørende de dannede Klasser), i Litauen og Letland (tilsammen over 300,000), i Nordamerika (over 2 Millioner) og Parana i Brasilien (150,000). — Den samlede polske Nation anslaas til ca. 25 Millioner.

Ukrainerne (eller Rutenerne) og Hviderutenerne regnes til Østslaverne; begges Sprog staar midt imellem det polske og det russiske; deres Kultur er paavirket af det aarhundredgamle Samliv med Polen. Ukrainerne bor Øst for det polske Sprogomraade, fra Karpaterne mod Syd og indtil Prypec-Bækkenet mod Nord. De er stærkt blandet med polske Elementer. — De ukrainske Bjergboere fra Østkarpaterne kaldes Huculer. — Hovedmassen af Ukrainerne

bor Øst for Polen i Sydrusland. — Hviderutenernes etnografiske Territorium begynder Nord for det ukrainske og Øst for det polske og strækker sig dybt ind i Rusland, indtil Smolensk og Mohylew. Baade Ukrainerne og Hviderutenerne er meget unge Nationer, blandt hvis indifferente etnografiske Masse der først i den sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede opstod en spæd national Bevægelse. I Overensstemmelse dermed er ogsaa deres nationale Kultur i det første Stadium af sin Vorden, dog er den ukrainske den mest udviklede af de to.

Der er kun meget faa Litauere i Polen, ialt ca. 60,000, som bor i spredte Enklaver i Provinsen Wilno.

Tyskerne findes i Polen som Kolonister. De har planmæssigt koloniseret det tidligere prøjsiske Polen med Udryddelsen af det polske Element som Formaal; især bestræbte de sig for at tilintetgøre den polske Kile i Provinsen Pomorze, hvor det af Polakker beboede Territorium strækker sig helt ned til Østersøen og afskærer det tyske Territorium fra det af Tyskerne tidligere koloniserede Østprøjsen. I russisk Polen har Tyskerne især slaaet sig ned ved vigtige Trafikveje (langs Weichsel og Bug) og i Industricentrer (Lódz) — strategisk og industriel Kolonisation — samt i Egne med frugtbar Jordbund (Wolynien).

Hovedmassen af Jøderne bor i Byerne. De polske Jøder er, ifølge O. Spenglers Terminologi, et typisk Fellahfolk, d. v. s. de bevarer deres nationale Individualitet kun ved at holde fast ved Overleveringen af en egen, ikke mere tidssvarende Kultur, nemlig en Gren af den arabiske. Jøderne driver hovedsagelig Handel og bor spredt over hele Polen, dog er de kun svagt repræsenteret i det tidligere Prøjsisk-Polen. De kom til Landet fra Tyskland i Middelalderen, da de blev forfulgt i de øvrige europæiske Lande, og de medbragte derfra en tysk Dialekt (Jiddisch), som de skriver med hebraiske Bogstaver.

TROSBEKENDELSER. Størstedelen af Polakkerne saavel som en Del af Ukrainerne, Hviderutenerne, Tyskerne og alle Litauere er romersk-Katolikker; næsten 64 pCt. af Polens Indbyggere slutter sig til den romersk-katolske Konfession. Den romersk-katolske Kirke har i Polen 19 Ærkebispedømmer og Bispedømmer og omfatter 4,295 Sogne; det polske Schlesien hører under Diocæsenet Breslau. Som det fornemste Bispesæde gælder Polens ældste (fra det 10. Aarhundrede) i Gniezno; Ærkebiskoppen i Gniezno har Titlen

Primas. Det gamle Polens Kirkepolitik gik ud paa at forene de græsk-skismatiske Østslaver med den romerske Kirke; denne i Brzesc 1639 stiftede Union havde, da Republiken gik til Grunde, praktisk talt hele den østlige Befolkning tiltraadt. Dog anerkendtes Unionen ikke af det skismatiske Rusland, og under russisk Herredømme blev den lige til det sidste Spor blodigt undertrykt, og »Uniterne« tvangsindskrevet i den russiske Kirke og Nationalitet. Derimod holdt Unionen sig i Galizien; de galiziske Ukrainere er derfor græsk-Katolikker

W. Tetmajer: Markernes Indvielse.

(1,707 Sogne); deres Præster gifter sig, de har slavisk Liturgi og juliansk Kalender; dog anerkender de Pavens Myndighed. De har en Ærkebiskop i Lwów og 3 Biskopper. Ogsaa de i det 15.—16. Aarh. i Polen indvandrede, nu fuldstændigt poloniserede, Armeniere har sluttet sig til den katolske Kirke, omend som et særligt Samfund (8 Sogne). Den armenisk-katolske Ærkebiskop residerer i Lwów.

Til den græsk-skismatiske Kirke bekender sig knapt 2 Millioner af de i Polen boende Ukrainere og Hviderutener. Den græske Kirke i Polen er autokefalisk, d. v. s. den afhænger ikke af nogensomhelst kirkelig Myndighed udenfor Landet.

Af Protestanter findes der i Polen ca. 2 Millioner, dels Tyskere, dels Polakker. Protestanterne i det tidligere prøjsisk-Polen tilhører den unierede Kirke (431 Sogne), i det tidligere østrigske og russiske

Polen den augsburgsk-lutherske (125 Sogne); desuden tæller den reformerte Kirke 20 Sogne og den gammel-lutherske 7 Sogne.

Den mosaiske Konfessions Tilhængere er Jøder (over 3 Millioner).

PROVINSER OG BYER. Polen er i administrativ Henseende inddelt i 16 Wojewodskaber (Województwo). Navnet stammer fra det gamle Polens Tid. Disse Distrikters Grænser er dels historiske, dels bestemte af praktiske Hensyn. Wojewodskaberne inddeles i Kredse (Powiat).

1. Wojewodskabet Warszawa (29,431 km², 3,043,000 Indbyggere; Befolkningstæthed, Hovedstaden ikke medregnet, 72 pr. km²). Omfatter de tidligere russiske Guvernementer Warszawa og Plock. — Warszawa, Rigets Hovedstad og Sæde for de øverste Myndigheder (121 km² og 931,000 Indbyggere, deraf 27 pCt. Jøder), ligger paa Weichsels venstre Bred; paa højre Bred ligger Forstaden Praga. Warszawa er beliggende i Knudepunktet for vigtige Handelsveje og Vandveje midt paa en ensformig Slette. Byen nævnes allerede i det 13. Aarhundrede. Først som de masoviske Hertugers Sæde, efter 1587 som Polens Hovedstad og Kongens Residens, udviklede Byen sig hurtigt takket være sin centrale Beliggenhed. Russernes Herredømme hæmmede dog Væksten stærkt, Byen blev indelukket i et snævert Fæstningsomraade. Deraf kommer den store Befolkningstæthed (4,700 pr. km²). Som Industriby er Warszawa af største Betydning for Polen; ogsaa i kulturel Henseende er Byen Polens vigtigste Centrum med Universitet, polyteknisk Læreanstalt og mange andre højere Skoler og videnskabelige Institutioner. Saavel i selve Byen som i Omegnen findes mange historiske Minder og Mindesmærker, særlig fra Polens Frihedskampe i det 18. og 19. Aarhundrede (deriblandt Poniatowskis Rytterstatue af Thorvaldsen, opstillet i 1923). — Arkitektonisk er Warszawa præget baade af det 17. Aarh. (Barok) og især af det 18., takket være den pragtelskende Konge Stanislaus Augustus og hans Bygningers klassiske Stil.

Modlin — stærk Fæstning ved Weichselens og Bugs Sammenløb. Plock (26,000 Indb.), Wloclawek (40,000) gamle Byer ved Weichsel. Zyrardów (21,000) store Tekstilfabriker. Blonie, Ciechanów, Gostynin, Grójec, Kutno (16,000, Sukkerindustri), Lipno, Lowicz (16,000), Maków, Minsk-Mazowiecki, Mlawa, Nieszawa, Plonsk, Przasnysz, Pultusk, Radzymin, Rawa, Rypin, Sierpc, Skierniewice (15,000), Sochaczew — Kredsbyer.

2. Wojewodskabet Lódz (19,034 km², 2,251,000 Indbyggere; 118 pr. km²) omfatter de tidligere russiske Guvernementer Piotrków og Kalisz. — Lódz (452,000 Indb., 25 pCt. Tyskere, 22 pCt. Jøder), »det polske Manchester«, er en moderne Fabriksby og det største Centrum for Polens Tekstilindustri. Lódz er først vokset op i det 19. Aarh., da tyske Tekstilfabrikanter med det russiske Marked for Øje forlagde deres Virksomhed til russisk Omraade for at undgaa

Warszawa. Opera.

russisk Indførselstold. Derimod har Byen kulturelt ingen Betydning, og endogsaa hygiejnisk, endsige æstetisk set, lader den meget tilbage at ønske. — Lignende unge Fabriksbyer i mindre Format ligger i Lódz' Nærhed, saaledes Pabjanice (48,000), Zgierz (22,000) samt Tomaszów (37,000). Overalt Tekstilindustri. — Piotrków (41,000) en gammel By, fordums Sæde for Polens øverste Domstol. Kalisz (45,000) ved Floden Prosna, maaske den ældste By i Polen, omtalt allerede af Ptolemaios i det 2. Aarh. e. Kr. som beliggende ved en vigtig Handelsvej. Dog har Kalisz ikke Præg af en gammel By. — Brzeziny (Tekstilindustri), Kolo, Konin, Lask (Tekstilindustri), Leczyca, Radomsko, Sieradz, Slupca, Turek, Wielun — Kredsbyer.

3. Wojewodskabet Kielce (25,736 km², 2,534,000 Indb., 99 pr. km²) omfatter de tidligere russiske Guvernementer Kielce og Radom. — Kielce (41,000) er Industriby (Marmor, Kalk) og Jernbaneknudepunkt. Czestochowa (81,000) har et berømt Paulaner-Kloster med et undergørende Madonnabillede; Valfartssted (200,000 Pilgrimme om Aaret), Tekstil- og Metalindustri. Radom (62,000). — Bedzin (28,000), Dabrowa-Górnicza (40,000), Sosnowiec (87,000), Zawiercie (29,000) Industribyer i Kulbækkenet; Minedrift, Metal- og kemisk Industri. — Ilza, Jedrzejów, Konskie, Kozienice, Miechów, Olkusz (Zink-, Bly- og Sølvgruber), Opatów, Opoczno, Pinczów, Sandomierz, Stopnica, Wloszczowa — Kredsbyer.

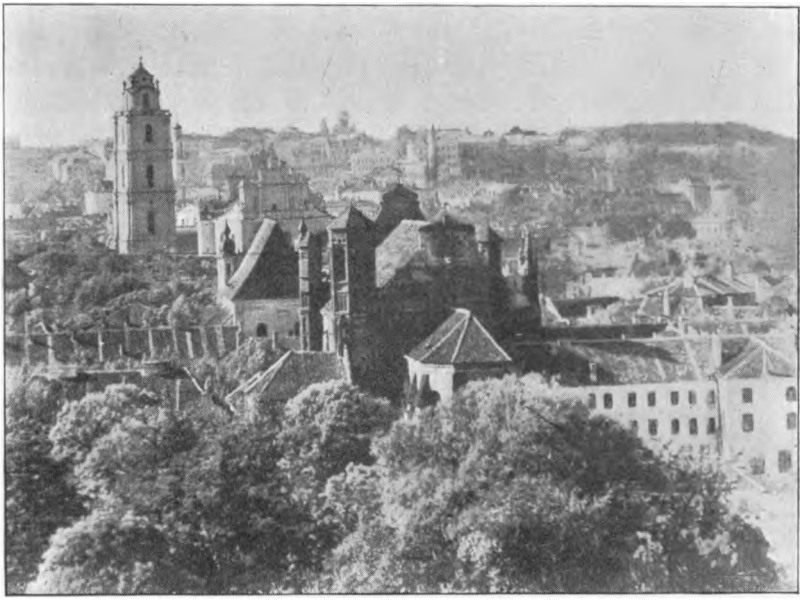
4. Wojewodskabet Lublin (31,160 km², 2,086,000 Indb., 67 pr. km²) omfatter de tidligere russiske Guvernementer Lublin og Siedlce. — Lublin (95,000), kendt fra den her i 1569 afsluttede Union mellem Polen og Litauen. Gamle arkitektoniske Mindesmærker og Kirker. Katolsk Universitet. — Siedlce (31,000), Jernbaneknudepunkt. Biala, Bilgoraj, Chelm (23,000), Garwolin, Hrubieszów, Janów, Konstantynów, Krasnystaw (10,000), Luków, Pulawy (10,000, agronomisk Institut), Rudzyn, Sokolów, Tomaszów (10,000), Wegrów, Wlodawa, Zamosc (15,000) — Kredsbyer.

5. Wojewodskabet Bialystok (32,518 km², 1,302,000 Indb., 40 pr. km²) omfatter det tidligere russiske Guvernement Lomza samt Dele af Guvernementerne Suwalki og Grodno. — Bialystok (77,000), en Industriby (Klædefabrikation) blomstret op i sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede som en Slags Koloni af Lódz, da den russiske Industripolitik, for at kvæle den polske Industri, indførte Importtold fra Kongres-Polen til andre Dele af det russiske Rige. Grodno (35,000) ved Niemen, var i det gamle Polen Litauens anden Hovedstad (efter Wilno). — Augustów, Bialowieza, Bielsk, Kolno, Lomza, Ostroleka, Ostrów, Sejny (Bispesæde), Sokólka, Suwalki (17,000), Szczuczyn, Wolkowysk, Wysokie-Mazowieckie — Kredsbyer.

6. Wojewodskabet Nowogródek (22,993 km², 824,000 Indb., 36 pr. km²) omfatter Dele af de tidligere russiske Guvernementer Grodno, Wilno og Minsk. — Nowogródek, Provinsens Hovedstad, Digteren Adam Mickiewicz's Fødeby. — Baranowicze (Jernbaneknudepunkt), Lida, Nieswiez, Slonim, Stolpce (Grænsestation mod Rusland), Wolozyn — Kredsbyer.

7. Wojewodskabet Wilno (27,692 km², 965,000 Indb., 35 pr. km²),

omfatter Dele af det tidligere russiske Guvernement Wilno samt mindre Dele af Guvernementet Kowno. — Wilno (205,000, 36 pCt. Jøder, 2,3 pCt. Litauere), Litauens historiske Hovedstad og den vigtigste By i det nordøstlige Polen, har en malerisk Beliggenhed ved Floden Wilejka; den rummer pragtfulde arkitektoniske Mindesmærker. Wilno er et gammelt og vigtigt Kulturcentrum, i det 19. Aarhundredes første Decennier det første i Polen; her skabtes Polens

Panorama af Wilno.

store romantiske Digtekunst. Universitetet oprettedes ved Slutningen af det 18. Aarhundrede; det blev lukket af Russerne i 1835 og genaabnedes i 1919. — Troki, Swieciany, Oszmiana, Braslaw, Dunilowicze, Dzisna, Wilejka — Kredsbyer.

8. Wojewodskabet Polesien (41,463 km², 877,000 Indb., 21 pr. km²) omfatter Dele af de tidligere russiske Guvernementer Grodno, Minsk og Wolynien. — Hele Provinsen er frygteligt medtaget af Krigen. — Pinsk (23,000 Indb.) er Provinsens Hovedstad (Tømmerhandel, Træindustri). Brzesc-nad-Bugiem (29,000), ved Floden Bug, er en tidligere russisk Fæstning; den før Krigen betydelige By, kendt fra den mellem Tyskland og Bolchevikerne afsluttede Fred 1917, er næsten helt ødelagt. — Drohiczyn, Kamien-Koszyrski,

Kobryn, Kossów, Luniniec (Jernbaneknudepunkt), Pruzany, Sarny (Jernbaneknudepunkt) — Kredsbyer.

9. Wojewodskabet Wolynien (29,943 km², 1,433,000 Indb., 48 pr. km²) omfatter den vestlige Del af det russiske Guvernement af samme Navn. Som alle de østlige Provinser meget hærget af Krigen. — Luck (21,000), Fæstning, Administrationscentrum og Bispesæde, ved Floden Styr. Wlodzimierz-Wolynski, Handelscentrum. Równe (30,000) Fæstning, Kowel (Jernbaneknudepunkt), Dubno (Fæstning), Krzemieniec (21,000), i de første Dekader af det 19. Aarhundrede ved sit Lyceum et straalende Kulturcentrum, slukket med Vold af Russerne. Horochów, Luboml, Ostrog (19,000) — Kredsbyer.

Poznan. Raadhus.

10. Wojewodskabet Poznan (26,603 km², 1,974,000 Indb., 74 pr. km²) omfatter den forhenværende prøjsiske Provins Posen. — Poznan (Posen) 170,000 Indb., 94 pCt. Polakker) ved Floden Warta, en af Polens ældste Byer med mange historiske Bygninger og Mindesmærker. I Domkirken findes de to første polske Herskeres Grav. Et pragtfuldt Raadhus fra det 14. Aarhundrede, ombygget i det 16., i Renaissancestil. Mange moderne offentlige Bygninger i prøjsisk Stil erindrer om Tyskernes Herredømme. — Poznan er en Fæstning, siden 1919 tillige en Universitetsby, der er desuden flere andre højere Læreanstalter. Polens Primas, Ærkebiskoppen af Posen-Gnesen, residerer i Poznan. Betydelig Industri (Maskiner). — Bydgoszcz

(tysk: Bromberg), Provinsens næststørste og mest fortyskede By, 80,000 Indb., deriblandt 72 pCt. Polakker, 28 pCt. tyske Indvandrere. Gniezno (Gnesen) 26,000, Polens Hovedstad i det 10. og 11. Aarhundrede. Inowroclaw (26,000), Saltproduktion. — Chodziez, Czarnków, Gostyn, Grodzisk, Jarocin, Kepno, Koscian, Kozmin, Krotoszyn, Leszno (16,000, Jernbaneknudepunkt), Miedzychód, Mogilno, Nowy-Tomysl, Oborniki, Odolanów, Ostrow (17,000), Ostrzeszów, Pleszew, Rawicz, Strzelno,

Danzig. Kornpakhuse og Langebro.

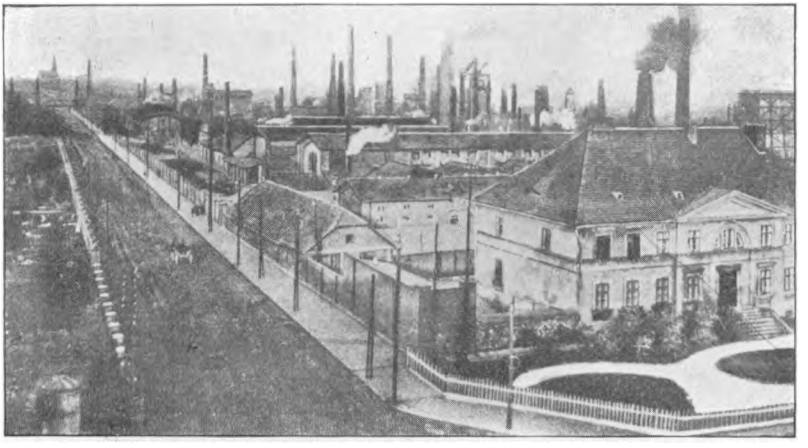
Szamotuly, Szubin, Smigiel, Srem, Sroda, Wagrowiec, Witkowo, Wolsztyn, Wrzesnia, Wyrzysk, Znin — Kredsbyer.

11. Wojewodskabet Pomorze (»Kystprovins«, 16,386 km², 939,000 Indb., 57 pr. km²), omfatter den fhv. prøjsiske Provins Vestprøjsen. Torun (Thorn) ved Weichselen (39,000 Indbyggere) gammel Handelsby, Kopernicus' Fødested. — Grudziadz, ved Weichselen (34,000 Indb.), Handels- og Trafikcentrum. — Brodnica, Chelmno, Chojnice, Dzialdowo, Gniew, Kartuzy, Koscierzyna, Lubawa, Puck, Sepolno, Starogard, Swiecie, Tczew, Tuchola, Wabrzezno, Wejherowo — Kredsbyer.

Størstedelen af de for Wojevodskaberne Poznan og Pomorze

angivne Navne vil man forgæves søge i de moderne udenlandske Atlas, derimod er de opførte paa ældre Kort, indtil ca. 1850. Grunden er, at Tyskerne under deres Regeringstid fuldstændig har germaniseret Navnene, og de lokale og oprindelige Benævnelser er først nu, da Polen har genvundet Landet, igen kommet til deres Ret.

11a. Fristaden Gdansk (Danzig), (1,888 km², 357,000 Indb., 189 pr. km²). Gdansk opstod ligesom København i den tidlige Middelalder som østersøisk Handelsstad (i Navnet klinger endnu det gamle Kodan); siden 1466 holdt den trofast ved Polen til Trods for, at det overvejende Element i Borgerskabet var tysk. Ved Polens

Krolewska Huta.

anden Deling i 1793 tilfaldt Byen Prøjsen. Ved Versaillestraktaten blev Gdansk sammen med et Stykke polsk Opland udskilt fra Tyskland og ophøjet til en Fristad, som dog i udenrigs-politisk og udenrigs-økonomisk Henseende er underlagt Polen. Fristaden har egen Landdag, Postvæsen, Mønt og fører sit eget Flag. Polen repræsenteres i Gdansk af en Generalkommissær. — Byen Danzig (i 1919 170,000 Indb.) ligger ved Weichsels Udløb i Østersøen, 7 km fra Havet, og er Polens naturlige Eksport- og Importhavn. Om Byens Stortid i den hanseatiske Periode og under Polen vidner talrige pragtfulde gamle Kirker og Borgerpaladser. Under det tyske Herredømme førte Byen en mere beskeden Tilværelse, da dens naturlige Opland manglede. Nu gaar Danzig en ny Blomstringstid i Møde og er allerede bleven en af Østersøens vigtigste Havnebyer. — I Nærheden,

paa Fristadens Territorium, ligger Sopoty, et besøgt Badested ved Havet, og Oliva, hvor den nordiske Fred undertegnedes i 1660.

12: Wojewodskabet Slask (Schlesien), (4,234 km², 1,125,000 Indb., 266 pr. km²), omfatter de til Polen tilbagegivne Dele af Øvreschlesien og østrigsk Schlesien og er, med sin Kulmine-, Metal- og

Kraków. Vor Frue Kirke.

kemiske Industri, den tættest befolkede Del af Polen og tillige et af Verdens største Industricentrer. Paa Grund af sin særlige Betydning har denne Provins af Polen faaet en udstrakt Autonomi, navnlig i administrativ og finansiel Henseende, med en egen Landdag. — Wojewodskabets Hovedstad og Landdagens Sæde er Katowice, en moderne Industriby (50,000 Indb.). Andre vigtige Centrer er: Królewska Huta (Königshütte) 75,000, Boguszyce (24,000), Swietochowice (23,000), Ruda (20,000), Myslowice (18,000), Huta Laura, Tarnowskie-Góry, Rybnik, Pszczyna — Kreds-

byer. — I det fhv. østrigske Schlesien ligger Cieszyn (15,000), en af de ældste polske Byer; den var endnu i det 17. Aarhundrede et Hertugdømme under Piasterne — det første polske Dynasti, hvis Hovedlinje uddøde i 1370. — Bielsk (20,000) stor Tekstilindustri.

13. Wojewodskabet Kraków (17,448 km², 1,990,000 Indb., 114 pr. km²) omfatter den vestlige Del af den fhv. østrigske Provins Galizien. — Kraków ved Weichsel, ældgammel Kongeby, 182,000

Lwów. Panorama.

Indb., Sæde for det ældste polske Universitet (grundlagt 1364), mange højere Læreanstalter, Videnskabernes Selskab, det største polske Bibliotek (det saakaldte Jagellonske Bibliotek), et af Polens fornemste Kulturcentrer. Slottet Wawel — de polske Kongers Residens (indtil Slutningen af det 16. Aarhundrede) samt Begravelsessted. Krakóws rige Arkitektur og Kunstskatte, Museer, Samlinger og Biblioteker er verdensberømte. — Tarnów (36,000), et Handelscentrum. Nowy-Sacz (26,000) Hovedcentrum i det vestlige Karpaterland. Zakopane i Tatra-Bjergene, 837 m over Havet, et berømt Kursted, Centrum for Alpinisme og Vintersport. — Biala tæt ved Bielsk i Schlesien (Tekstilindustri), Bochnia (Saltminer), Brzesko, Chrzanów, Dabrowa, Gorlice, Grzybow, Jaslo, Limanowa, Mielec, Myslenice, Nowy Targ, Oswiecim (Jernbaneknudepunkt),

Pilzno, Podgórze (Krakóws Forstad paa Weichsels højre Bred), Ropczyce, Wadowice, Wieliczka (berømte Saltgruber), Zywiec — Kredsbyer.

14. Wojewodskabet Lwów (27,024 km², 2,719,000 Indb., 101 pr. km²), omfatter det fhv. Galiziens midterste Del. — Lwów (219,000 Indb.) en ældgammel By med mange historiske Minder, med Universitet, der er grundlagt i det 17. Aarh., polyteknisk Læreanstalt, Sæde for tre katolske Ærkebisper; det vigtigste Handelscentrum for hele det sydlige Polen. Aarlige internationale Handelsstævner (Orient-Messen). — Przemysl (48,000) ved Floden San, et vigtigt Handelscentrum, Rzeszow (25,000), Drohobycz (27,000) Petroleumsindustri. — Bobrka, Brzozow, Cieszanow, Dobromil, Grodek-Jagiellonski, Jaroslaw, Jaworow, Kolbuszowa, Krosno, Lisko, Lancut, Mosciska, Nisko, Przeworsk, Rawa-Ruska, Rudki, Sambor, Sanok, Sokal, Stary-Sambor, Strzyzow, Tarnobrzeg, Zolkiew — Kredsbyer.

15. Wojewodskabet Tarnopol (16,240 km², 1,430,000 Indb., 88 pr. km²) omfatter det fhv. Galiziens nordøstlige Del. Provinsen har lidt meget under Krigene 1914—1920. — Tarnopol (31,000) Provinsens Hovedstad og Handelscentrum. — Borszczów, Brody, Brzezany, Buczacz, Czortkow, Husiatyn, Kamionka-Strumilowa, Podhajce, Przemyslany, Radziechow, Skalat, Trembowla, Zaleszczyki, Zbaraz, Zborow, Zloczów — Kredsbyer.

16. Wojewodskabet Stanislawow (18,368 km², 1,348,000 Indb., 73 pr. km²) omfatter det fhv. Galiziens sydøstlige Del. — Stanislawow (28,000), Kolomyja (41,000), Stryj (27,000) — vigtige Handels- og Trafikcentrer. Bohordczany, Dolina, Horodenka, Kalusz (Kalisaltgruber), Kosow, Nadworna, Peczenizyn, Rohatyn, Skole, Sniatyn, Tlumacz, Turka, Zydaczow — Kredsbyer.

II. STATEN

DEN NYE POLSKE STATS GRUNDLÆGGELSE. Den gamle polske Stat, en Adelsrepublik med et valgbart, livsvarigt Kongeembede, blev i 1795 delt mellem sine tre Nabostater. Siden da er alle Polakkernes Bestræbelser gaaet ud paa at genvinde den politiske Selvstændighed. Disse Bestræbelser har helt igennem været uden Held, og i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede syntes den polske Sag at være tabt for stedse. Først det mærkværdige Sammentræf af gunstige Omstændigheder, fremkaldt af Verdenskrigen, bevirkede, paa Trods af al Sandsynlighed, at Polakkerne kunde naa deres politiske Maal.

Ved et Manifest af 14. August 1914 bebudede den russiske Øverstkommanderende, Storfyrst Nikolai Nikolajewitch, at Rusland gennem denne Krig vilde arbejde for under sit Scepter at forene hele Polen, »et frit Polen med Hensyn til Religion, Sprog og Autonomi«. Dette vage og uforbindende Løfte blev først officielt bekræftet i 1915 af Ministerpræsident Goremykin i den russiske Duma, da Russerne allerede var fordrevne, og da Initiativet i det polske Spørgsmaal de facto allerede var overgaaet til Centralmagterne. Disse foretog sig til at begynde med intet i Sagen; dog førte Krigens Forløb dem hurtigt til at bestemme sig til et afgørende Skridt. Den 5. November 1916 udstedte Okkupationsmyndighederne et Manifest, i hvilket man for første Gang bekvemmede sig til igen at bruge Ordet »Uafhængighed« i Forbindelse med Polen, nemlig under den Form, at »de okkuperede Landsdele« skulde »organiseres som et uafhængigt, arveligt, konstitutionelt polsk Monarki«. Da derved Haabet om Befrielse for det østrigske — og særlig for det umenneskeligt underkuede prøjsisk Polen — syntes at være udslukt, og da man desuden vidste, at Prøjsen agtede at indlemme den nordlige Del af »de okkuperede

Landsdele«, medens det resterende »uafhængige polske Monarki« under en tysk Fyrste skulde knyttes til det tyske Rigsforbund, var det polske Folks Modtagelse af denne Proklamation meget kølig, og lige saa reserveret var Nationen overfor det »midlertidige Statsraad«, som i Januar 1917, i Overensstemmelse med den ovennævnte Proklamation, udnævntes blandt russisk-polske Borgere af den tyske og den østrigske Generalguvernør, hovedsagelig med det Formaal at stille en polsk Armé paa Benene til Hjælp for Tyskland. Da endvidere de polske Legioner, der siden August 1914, med Uafhængigheden for Øje, havde kæmpet under Josef Pilsudskis Anførsel for Centralmagterne, afbrød Samkvemmet med disse, hvorefter Pilsudski selv blev fængslet i Magdeburg, nedlagde det midlertidige Statsraad sine Mandater.

Imidlertid styrtede det russiske Zarvælde sammen i Marts 1917, og den midlertidige, revolutionære russiske Regering, dannet af en Koalition af alle Partier, anerkendte i sit Manifest af 30. Marts 1917 Polens Uafhængighed og gav i Ruslands Navn Afkald paa enhver Suverænitet over det polske Territorium, hvis Grænser dog først senere skulde bestemmes i Fællesskab af den polske og den russiske konstituerende Forsamling. Ved denne Akt traadte Rusland ud af Polens Fjenders Række, og den væsentlige Hindring for det polske Riges Samling og Genopbyggelse maatte søges hos Centralmagterne. I Forstaaelse af dette formulerede det polske galiziske Rigsdagsforbund, omfattende alle polske Delegerede til den galiziske Landdag og det østrigske Parlament, den 28. Maj 1917 i Krakow et officielt Program, i hvilket der udtaltes, at kun en fuldstændig Genforening af alle tre Landsdele i en fuldkommen uafhængig Stat kunde tilfredsstille den polske Nations berettigede Stræben.

Overfor dette Manifest, og i Sammenhæng med den ugunstige strategiske Situation, følte Centralmagterne Nødvendigheden af at gaa et Skridt videre. Den 12. September 1917 tildelte begge Kejserne ved et Manifest det fhv. Kongres-Polen en midlertidig Forfatning. Som Repræsentant for den fremtidige polske Konge fungerede et af begge Kejsere i Fællesskab udnævnt Regeringsraad, bestaaende af Ærkebiskop Kakowski, Fyrst Zdzislaw Lubomirski og Josef Ostrowski. Raadet bemyndigedes til at udnævne et Ministerium, dog med Undtagelse af Udenrigs- og Krigsminister (Ministerpræsidentens Valg stadfæstedes af Centralmagterne), samt til at indkalde et Parlament (»Statsraadet«), hvis ene Halvdel skulde vælges af

Befolkningen, den anden skulde tildels udnævnes af Regeringsraadet og tildels bestaa af Dignitarer. Skønt alle disse Bestemmelser blev gennemført, havde dog hverken Regeringsraadet, Ministeriet, eller Statsraadet nogensomhelst reel Magt, da denne fuldstændigt haandhævedes af Okkupanterne. Saavidt Rusland og Centralmagterne.

De Allierede var under Krigens første Periode ikke frit stillede overfor det polske Spørgsmaal paa Grund af deres Alliance med Rusland; dog fastslog Præsident Wilson allerede 22. Januar 1917 i sit Budskab Nødvendigheden af et forenet og uafhængigt Polens Genoprettelse. Efter den russiske Omvæltning udtalte samtlige allierede Magter gennem deres Repræsentanter sig til Gunst for Oprettelsen af en suveræn polsk Stat, — hvorefter denne Oprettelse den 3. Juni 1918 ved en Fælles-Deklaration i Versailles proklameredes som et af de Alliieredes fælles Krigsmaal. Samtidig protesterede de Allierede mod det af Centralmagterne indsatte Regeringsraad og anerkendte den i August 1917 i Paris dannede Polske Nationale Komite som den polske Nations virkelige politiske Repræsentation. I denne Egenskab fik ovennævnte Komites Delegerede Ret til at deltage som Part i Fredskonferencen i Versailles.

Imidlertid fandt Centralmagternes Sammenbrud Sted i Efteraaret 1918, og Regeringsraadet i Warszawa kunde i sit Manifest af 8. Oktober 1918 klart og tydeligt formulere Uafhængigheds-Programmet og bebude Sammenkaldelsen af en konstituerende Forsamling fra alle tre Landsdele. Den 20. Oktober 1918 udnævnte Regeringsraadet den første fuldstændige polske Regering, med Ministerpræsident Josef Swiezynski i Spidsen. En Anerkendelse fra Okkupantmagterne var ikke mere nødvendig. Swiezynskis Regering, hovedsagelig en Højreregering, arbejdede paa at komme i Forstaaelse med Venstrepartierne for at skabe en af alle anerkendt juridisk fuldgyldig Regering. Med dette Formaal for Øje bebudede Regeringen den 3. November 1918 Oprettelsen af et nyt Kabinet, som ikke mere skulde være afhængig af Regeringsraadet, og hvori Bonde- og Arbejderpartierne skulde have et betydeligt Antal Repræsentanter. Herpaa svarede Regeringsraadet ved at demissionere Swiezynskis Kabinet og ved at udnævne et midlertidigt Embeds-Kabinet, hvorefter Venstrepartiernes Repræsentanter rejste til Lublin og der dannede en egen Regering.

Imidlertid indtraf Omvæltningen i Tyskland og Østrig, og den 11. November 1918 sluttedes Vaabenstilstanden mellem Central-

magterne og de Allierede. Okkupanternes Hære og Myndigheder maatte rømme Kongrespolen. Josef Pilsudski genvandt sin Frihed, ankom til Warszawa og fik overdraget af Regeringsraadet, først (11. November) Overkommandoen over Hæren, derefter, den 14. November, hele Statsmyndigheden. Ogsaa Regeringen i Lublin opløste sig efter 5 Dages Bestaaen og overgav Myndigheden i Pilsudskis Hænder. Den 22. November dekreterer Pilsudski, at han overtager Magten som »midlertidig Statschef«, og at han agter at beholde den indtil den konstituerende Forsamlings (Sejm) Sammentræden, ved Hjælp af en overfor den fremtidige Sejm ansvarlig Regering. Samtidig udskrev han Sejmvalgene til den 26. Januar 1919 og udstedte en Valglov med almindelig, lige, direkte, hemmelig og forholdstalmæssig Valgret for alle Borgere af begge Køn fra det fyldte 21. Aar at regne, med Flermandaters-Valgkredse og 1 Delegeret for ca. hver 50,000 Indbyggere. De endnu ikke befriede Landsdele (Østgalizien og prøjsisk-Polen) blev først repræsenteret af deres hidtidige Repræsentanter i det østrigske Parlament, resp. den tyske Rigsdag, senere blev der ogsaa i disse Landsdele foretaget Valg, efterhaanden som Forholdene tillod det.

Den 9. Februar 1919 aabnedes i Warszawa den i Januar valgte konstituerende Sejm. Pilsudski overgav sin Myndighed som Statschef til Sejmen, hvorefter denne proklamerede sig selv som suveræn og lovgivende Myndighed, der overdrog Pilsudski indtil Grundlovens Vedtagelse at fungere videre som Statschef, som Statens højeste Repræsentant samt højeste Udøver af Sejmens Beslutninger i civile og militære Anliggender. Statschefen bemyndiges til, i Samraad med Sejmen at udnævne en Regering. Saavel Statschefen som Ministrene var ansvarlige overfor Sejmen.

Denne Lov af 20. Februar 1919 stod ved Magt i over to Aar, indtil Grundlovens Vedtagelse, og var i denne Tid den polske Forfatnings eneste Grundlag. Først den 17. Marts 1921 vedtoges Grundloven. Ifølge denne oprettes som højeste lovgivende Myndighed en 2-Kammer-Rigsdag, bestaaende af Sejmen (Folketing) og Senatet (Landsting). I Stedet for Statschefen udnævnes en Præsident for Republiken, valgt for 7 Aar af Nationalforsamlingen, d. v. s. Sejmen og Senatet i Fællesskab. — Den 18. Maj 1921 vedtog Sejmen en Overgangslov, ifølge hvilken Sejmen og Statschefen skulde forblive i Funktion indtil den nye Sejms Sammentræden, resp. Valget af Republikens Præsident. I Overensstemmelse hermed udskrev

Statschefen i Samraad med Sejmen Valgene til den første ordinære Sejm til den 5. November 1922 og til Senatet til 12. November 1922, hvorefter han sammenkaldte begge de nyvalgte Kamre til det første Møde den 28. November 1922 samt aabnede dette Møde. — Den konstituerende Sejms sidste Møde fandt Sted den 27. November 1922. — Efter de nye Kamres Sammentræden berammede Sejm-Marskallen (Formanden) Nationalforsamlingens Møde og Valg af Republikens Præsident. Nationalforsamlingen valgte til Præsident Gabrjel Narutowicz, og efter hans tragiske Død, Stanislaw Wojciechowski.

DEN POLSKE GRUNDLOV AF 17. MARTS 1921. Regeringsform. Polen er en Republik. Den suveræne Magt indehaves af Nationen. Nationens Myndigheder er: i legislativ Henseende Sejmen og Senatet, i eksekutiv Henseende Præsidenten og de af ham udnævnte, ansvarlige Ministre, i judiciel Henseende uafhængige Domstole.

Den lovgivende Magt. — Sejmen og Senatet bestaar af Delegerede valgte ved almindelig, lige, direkte, hemmelig og proportionel Afstemning. Valgret til Sejmen har alle Borgere med det fyldte 21. Aar i den Valgkreds, i hvilken de er bosatte den Dag, da Valgene udskrives. Valgret til Senatet har alle Borgere over 30 Aar, i den Valgkreds, i hvilken de har været bosatte mindst eet Aar den Dag, Valgene udskrives. Valgkredsenes Afgrænsning og Fastsættelsen af de Delegeredes Antal overlades Valgloven; Grundloven bestemmer kun, at hvert af de 16 Wojewodskaber skal sende 4 Gange saa mange Delegerede til Sejmen som til Senatet. Ifølge den af 28. Juli 1922 vedtagne Valglov bestaar Sejmen af 444, Senatet af 111 Delegerede, nemlig 372 resp. 93 fra de enkelte Valgkredse, og 72 resp. 18 fra hele Riget paa Grundlag af de saakaldte Rigslister, som opstilles af hvert af de politiske Partier. Der er 64 ulige store Valgkredse til Sejmen; en Delegeret repræsenterer gennemsnitligt 73,000 Indbyggere. — Valgbar til Sejmen er ifølge Grundloven enhver Vælger med det fyldte 25. Aar, til Senatet enhver Borger med det fyldte 40. Aar, selv om han paa Grund af for sen Tilflytning ikke har Stemmeret til Senatet. Sejm-Mandat og Senat-Mandat udelukker hinanden. Militære i aktiv Tjeneste stemmer ikke, men kan vælges. Statsfunktionærer kan ikke vælges i deres Jurisdiktion, — dog kan de hos Centralmyndighederne ansatte Embedsmænd vælges i hele Riget. Den valgte Embedsmand faar ulønnet Permission under hele sit Mandats Varighed; kun Ministre,

Viceministre og Professorerne i de højere Skoler kan forene deres Mandat med Embedet.

Stemmeret og Valgret mistes som Følge af retslig Frakendelse af Borgerrettigheder, Umyndighedserklæring og Fallit. Vælgernes Protest imod foretagne Valg afgøres ved Højesteretsdom, ellers godkendes eller forkastes Valget af det paagældende Kammer.

Sejmens og Senatets Medlemmer er hele Nationens Repræsentanter og maa hverken bindes ved Instrukser fra deres Vælgere eller kaldes tilbage før Mandatets Udløb. For deres med Mandatet forbundne Virksomhed kan de ikke drages til Ansvar; for Taler og Manifestationer er de kun ansvarlige overfor Kammeret. Kun med Kammerets Tilladelse kan de indstævnes for Retten eller anholdes; paa Kammerets Opfordring kan Retsforfølgelse imod dem udsættes til Mandatets Udløb, dog tæller denne Frist ikke med i Præskriptionsterminen. Mandatet bortfalder, hvis dets Indehaver modtager en lønnet Embedspost (m. Undt. af Minister, Viceminister eller Professor). Delegerede maa hverken under eget eller anden Persons Navn købe eller forpagte Statsejendom, paatage sig offentlige Leverancer eller Arbejder, modtage Koncessioner eller Udmærkelser, med Undtagelse af militære Hæderstegn; de maa heller ikke beklæde Stillinger som ansvarshavende Redaktører.

De Delegeredes Diæter fastsættes af Kammerets Reglement, de har gratis Befordring med Statens Jernbaner. De maa udfylde deres Hverv personligt. Tab af Valgbarhed medfører Tab af Mandat.

Sejmen og Senatet vælges for 5 Aar regnet fra Sejmens Sammentræden. Sejmen kan opløses tidligere, enten ved en af mindst $^2/_3$ af de Tilstedeværende under Deltagelse af mindst 50 pCt. af alle Delegerede vedtagen Beslutning, eller ved et Dekret af Republikens Præsident med Tilslutning af mindst $^3/_5$ af hele Senatet; samtidig opløses Senatet. Nye Valg maa finde Sted inden 90 Dage fra Opløsningsdagen, deres Termin maa fastsættes i Opløsningsakten.

Sejmen og Senatet sammenkaldes, aabnes, udsættes og hjemsendes af Republikkens Præsident. Det første Møde berammes til 3. Tirsdag efter Valgene. Hvert Aar ikke senere end i Oktober samles Parlamentet til en ordentlig Session for at behandle Budgettet og andre løbende Sager. En ekstraordinær Session kan til enhver Tid sammenkaldes af Republikens Præsident; den maa indkaldes inden 2 Ugers Forløb, hvis $^1/_3$ af det paagældende Kammer ønsker det. Kammerets Møder kan ikke udsættes uden dets eget Samtykke,

hvis det sker mere end een Gang under samme Session, ej heller kan Udsættelsen vare længere end 30 Dage. Den ordinære Session kan ikke afsluttes, førend Budgettet er færdigbehandlet. Hvis Ministerraadet med Præsidentens Samtykke indfører Belejringstilstand paa et Areal større end et Wojewodskab, forsamles Sejmen automatisk inden 8 Dages Forløb for at godkende eller forkaste denne Forholdsregel. Præsidentens Embedsfunktioner overtages under hans Fraværelse af Sejmens Marskal.

Sejmen og Senatet vælger blandt sine Medlemmer Marskaller (Formænd), Vicemarskaller, Sekretærer og Udvalg. Marskaller og Vicemarskaller forbliver i Funktion, indtil den nye Sejm og Senatet har konstitueret sig. Alle Spørgsmaal angaaende Forhandlingsmaaden bestemmes gennem Reglementet, som hvert Kammer udarbejder og vedtager for sig selv. Marskallerne organiserer Kamrenes Administrationskontorer og er ansvarlige for dem overfor de respektive Kamre.

Kamrenes Forhandlinger er offentlige, dog kan Afholdelsen af et lukket Møde besluttes efter Andragende af Marskallen, Regeringens Repræsentant eller 30 Delegerede. For sandfærdige Beretninger af Kamrenes eller Udvalgenes offentlige Møder kan ingen drages til Ansvar og ingen Avis konfiskeres; alle Interpellationer o. s. v. maa gengives frit og ordret, selv om de indeholder i Forvejen konfiskerede Tekster.

Kamrenes Beslutninger vedtages ved Stemmeflertal, hvorved mindst $^1/_3$ af de Delegerede maa være tilstede; til at indføre Forandringer i Grundloven, vedtage en af Senatet forkastet Lov, opløse Sejmen, afskedige Formanden for Statens øverste Kontrolbureau, stille Republikens Præsident eller Ministrene under Anklage, anerkende Præsidentembedet som vakant o. s. v. kræver Grundloven et mere udpræget Stemmeflertal.

Det lovgivende Arbejde. Alle juridiske Forordninger kan kun udstedes som af Sejmen vedtagne Love. De administrative Myndigheders Forordninger er kun gyldige forsaavidt de udtrykkeligt baseres paa Loven. Grundloven forudsætter, at Bestemmelsesretten i en Række Spørgsmaal ved Lov kan overdrages de territoriale autonome Repræsentantskaber, dog er dette foreløbig kun bleven gennemført i Schlesien (Lov af 15. Juli 1920), medens de andre Wojewodskaber ifølge Loven af 26. September 1922 først i Fremtiden vil faa deres Autonomi opbygget paa det i denne Lov fastsatte Grundlag.

En Række vigtige administrative Forordninger maa ifølge Grundloven hver Gang vedtages som Love, nemlig: Statsbudgettet, Fastsættelsen af Hærens Størrelse og Bevillingen til den aarlige Rekrutering, Optagelse af Statslaan, Afhændelse, Ombytning eller Belaaning af Statsejendom samt Overtagelse af enhver finansiel Garanti fra Statens Side. Ogsaa Udskrivning af Skatter og Afgifter, Told og Monopoler samt enhver Handling vedrørende Møntvæsenet maa kun ske efter Vedtagelse af Lov desangaaende.

Kun Regeringen og Sejmen, men ikke Senatet, har Ret til legislatorisk Initiativ. Lovforslag fremføres i Sejmen enten af Regeringen eller af enkelte Delegerede. Lovforslag og Andragender, som medfører nye Udgifter, maa indeholde positive Oplysninger angaaende Midlernes Fremskaffelse og Benyttelse. — De fremlagte Lovforslag vedtages i tre Behandlinger, hvorefter Sagen oversendes til Senatet. Hvis dette inden 30 Dage fra Modtagelsesdato ikke gør Indsigelser — eventuelt tidligere, hvis Senatet udtrykkeligt ønsker det — forordner Præsidenten Lovens Offentliggørelse. Hvis Senatet agter at forandre eller forkaste den af Sejmen vedtagne Lov maa det inden yderligere 30 Dage sende Loven med de projekterede Ændringer tilbage til Sejmen. Hvis Sejmen med almindeligt Flertal vedtager eller med mindst $^{11}/_{20}$ Stemmer forkaster disse Ændringer, maa Præsidenten sørge for Offentliggørelsen af den af Sejmen sidst vedtagne Tekst.

Grundloven kan forandres: a) ved en overensstemmende Indstilling fra Sejmen og Senatet, vedtaget i begge Kamre af mindst $^{2}/_{3}$ Tilstedeværende under Deltagelse af mindst Halvdelen af alle Delegerede; det paagældende Andragende maa være undertegnet af mindst $^{1}/_{4}$ af alle Sejmens Delegerede, og Forhandlingen desangaaende maa være anmeldt mindst 15 Dage i Forvejen. b) Den anden Sejm, som skal vælges efter den nugældende Grundlov, kan forandre Grundloven uden Senatets Samtykke, gennem et Flertal paa mindst $^{3}/_{5}$ Stemmer under Deltagelse af mindst Halvdelen af alle Delegerede. c) Hvert 25. Aar skal Grundloven revideres af Nationalforsamlingen, hvis Beslutninger vedtages med almindeligt Flertal. Denne periodiske Revision af Grundloven er bleven optaget i den nye Grundlov efter den gamle polske Grundlov af 3. Maj 1791.

Lovene er gyldige, naar de er bleven undertegnede af Republikens Præsident, Ministerpræsidenten og den paagældende Ressort-

minister, samt offentliggjorte i den polske Lovtidende: »Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej«.

Alle tidligere Love, som er bleven proklameret af Rusland, Tyskland og Østrig under deres Herredømme, gælder stadig paa deres oprindelige Omraader, saafremt de ikke er bleven forandrede eller erstattede af nye polske Love. Denne Tingenes Tilstand skaber paa den ene Side betydelig juridisk Uensartethed mellem de enkelte Landsdele, paa den anden Side muliggør den en rolig Af- og Udvikling under den størst mulige Hensyntagen til Befolkningens Vaner og Behov.

Den parlamentariske Kontrol. — Ethvert Sejm- og Senatsmedlem har Ret til at rette Interpellationer saavel til Regeringen som til de enkelte Ministre, og disse maa besvares enten skriftligt eller mundtligt inden 6 Ugers Forløb, eventuelt maa Besvarelsens Umulighed godtgøres. Paa Opfordring af Interpellanterne maa Besvarelsen meddeles hele Kamret, som kan gøre den til Genstand for Debat. — Det aarlige Regnskab forelægges Sejmen (men ikke Senatet) til parlamentarisk Godkendelse. Statens øverste Kontrolbureau forelægger hver Gang Sejmen Andragende om at meddele eller nægte Regeringen sit Absolutorium. Det nævnte Kontrolbureau bestaar af uafhængige Medlemmer, som kun kan afskediges ved en med $^3/_5$ Flertal vedtaget Sejmbeslutning. Kontrolbureauets Formand er ligestillet med Ministrene, dog ikke Medlem af Ministerraadet; han er ansvarlig umiddelbart overfor Sejmen. Sejmen har i givet Tilfælde Lov til at nedsætte overordentlige Kommissioner med Ret til at indkalde og afhøre Parter, Vidner og Eksperter i saa vidt Omfang, som den selv bestemmer.

Kun med Sejmens forudgaaende Billigelse kan Præsidenten erklære Krig og slutte Fred. Alle internationale Aftaler maa forelægges Sejmen til Efterretning; Forbunds-, Handels- og Toldtraktater samt Overenskomster, som paalægger Staten finansielle Forpligtelser, indeholder juridiske Bestemmelser for Borgerne eller Forandring af Statens Grænser, maa, for at være gyldige, ratificeres af Sejmen. Da Grundloven ikke kræver, at dette skal finde Sted ved en Lov, er Senatet afskaaret fra enhver Indflydelse med Hensyn til disse Forhold.

Sejmen har Ret til at stille Republikens Præsident og Ministrene under Anklage for Rigsdomstolen samt drage Ministrene til parlamentarisk Ansvar og ved sin Beslutning tvinge dem til at demissionere.

Den eksekutive Magt. — Republikens Præsident vælges for 7 Aar ved Nationalforsamlingens almindelige Stemmeflertal. Den afgaaende Præsident sammenkalder i sit Præsidentskabs sidste Kvartal Nationalforsamlingen senest 30 Dage før Udløbet af hans Embedstid. Sker dette ikke, eller bliver Præsidentembedet vakant, sammentræder Nationalforsamlingen automatisk paa Opfordring og under Ledelse af Sejm-Marskallen. Hvis Rigsdagen paa dette Tidspunkt er opløst, udskriver den opløste Sejms Marskal ufortøvet nye Valg. — Under Vakancer og under Præsidentens Fravær fra Embedet er Sejmens Marskal hans Stedfortræder. Bliver Præsidenten længere end tre Maaneder borte fra sit Embede, sammenkalder Marskallen Sejmen for at tage Afgørelse, om Præsidentembedet skal erklæres vakant; dertil kræves mindst en Majoritet paa $^3/_5$ af de afgivne Stemmer under Tilstedeværelse af mindst 50 pCt. Delegerede. Principielt kan enhver vælges til Polens Præsident. Præsidenten maa ikke være Indehaver af noget andet Embede eller være Medlem af Sejmen eller Senatet. Præsidenten aflægger en i kristelig Aand affattet Ed.

Præsidenten repræsenterer Staten i Udlandet, han modtager og afsender diplomatiske Repræsentanter, afslutter internationale Overenskomster og meddeler Sejmen dem, han erklærer Krig og slutter Fred med Sejmens forudgaaende Samtykke.

Præsidenten er tillige Hærens øverste Chef, dog kan han ikke under Krigen være Øverstkommanderende. Denne sidste udnævnes af Præsidenten efter Forsvarsministerens og Ministerraadets Henstilling. For alle Sager, der angaar Hærledelsen, er Forsvarsministeren ansvarlig overfor Sejmen.

Som øverste udøvende Myndighed har Præsidenten saavel som Ministrene og deres Underordnede paa deres specielle Omraader Lov til at udstede Forordninger, Befalinger og Forbud saavel som til at gennemføre dem med Magt, men kun for at sikre Opfyldelsen af vedtagne Love. I Almindelighed udøver Præsidenten den eksekutive Magt gennem Ministrene og de dem undergivne Embedsmænd. Enhver af Præsidentens Regeringshandlinger maa for at være gyldig kontrasigneres af Ministerraadets Præsident og den paagældende Fagminister, som derved tager Ansvaret paa sig. Præsidenten udnævner og afskediger Ministerraadets Præsident og, efter dennes Henstilling, de andre Ministre; efter Ministerraadets Henstilling besættes de højere civile og militære Embeder.

Præsidenten sammenkalder, aabner, udsætter, hjemsender og opløser Sejmen og Senatet. De af disse Forsamlinger lovligt vedtagne Love maa Præsidenten underskrive og offentliggøre sammen med Ministrene, uanset om han billiger dem eller ej.

Præsidenten har Benaadningsret, dog ikke overfor Ministre dømte af Statsdomstolen. Derimod har han hverken Abolitionsret eller Amnestiret.

Præsidentens Stilling er lønnet.

For sine Embedshandlinger er Præsidenten ikke ansvarlig, derimod kan han af Sejmen ($^3/_5$ Stemmer, 50 pCt. Delegerede til Stede) drages til Ansvar for Højforræderi, Krænkelse af Grundloven eller Straffeloven. Sagen paadømmes ved Statsretten under Højesteretspræsidentens Forsæde, af 12 Dommere, hvoraf de 8 vælges af Sejmen, de 4 af Senatet i Begyndelsen af en Rigsdagsperiode. Disse Dommere maa hverken være Rigsdagsmedlemmer eller Statsembedsmænd. Saalænge Sagen er under Behandling, er Præsidenten suspenderet.

Ministrene danner Ministerraadet under Forsæde af Ministerraadets Præsident, som kan stedfortrædes af en af Ministrene. Ministrenes Antal og Virkeomraade vil i Fremtiden blive fastsat ved Lov. Foreløbig eksisterer følgende Ministerier:

1. Udenrigsministeriet.
2. Krigsministeriet.
3. Indenrigsministeriet.
4. Finansministeriet.
5. Justitsministeriet.
6. Kultus- og Undervisningsministeriet.
7. Landbrugs- og Statsdomæneministeriet.
8. Handels- og Industriministeriet.
9. Jernbaneministeriet.
10. Post- og Telegrafministeriet.
11. Ministeriet for offentlige Arbejder.
12. Ministeriet for Arbejde og social Forsorg.

De før eksisterende: Approvisationsministeriet, Ministeriet for Kultur og Kunst, Ministeriet for det fhv. prøjsiske Polen og Sanitetsministeriet blev inddragne i Aarene 1921—23, og deres Agenda fordelt paa de øvrige Ministerier.

Ministrene maa ikke samtidigt beklæde andre Embeder. De maa

ikke have »Ben«. — Ministrene og de af dem delegerede Embedsmænd har Lov til at deltage i Rigsdagens Møder og tale der udenfor de indskrevne Taleres Række. De stemmer kun, forsaavidt de er Delegerede.

Blandt samtlige Ministre har ifølge Loven af 17. December 1921 Finansministeren en Særstilling. Han er bemyndiget til i Forstaaelse med Ministerraadets Præsident, personligt eller gennem de af ham dertil beskikkede Embedsmænd eller Eksperter at undersøge Myndigheders og Statsinstitutioners Organisation og Virksomhed samt alle af Statskassen støttede Foretagender. Efter at have indhentet det øverste Statskontrolbureaus Mening har Finansministeren Lov til at ophæve Statsembeder samt civile og militære Institutioner, forsaavidt de belaster Statskassen og ikke eksisterer ifølge Lov eller Ministerraadets Forordning. Nye civile Statsembeder maa kun oprettes, og nye Funktionærer maa kun antages i Stedet for de afskedigede med Finansministerens Billigelse. Ministerraadet maa kun med Finansministerens Samtykke belaste Statskassen. Finansministeren kan forordne, at bestemte Slags Kontrakter, som belaster Statskassen, for at være gyldige skal medunderskrives af ham eller hans Befuldmægtigede; han er beføjet til i Forstaaelse med paagældende Minister at bortforpagte Statens Institutioner og Foretagender til private, inden- eller udenlandske Firmaer; Jernbanerne og Anstalter, som direkte arbejder for Staten, kan dog ikke overdrages uden Sejmens Billigelse. — Under Finansministeren sorterer et raadgivende Finansraad paa 15 Medlemmer, udnævnt af Ministerraadet efter Finansministerens Indstilling.

Ved Resolutionen af 16. December 1921 besluttede den konstituerende Sejm ikke at vedtage nogen Udgift uden Finansministerens Samtykke, før Ligevægten i Statsbudgettet var oprettet. —

Ministrene er ansvarlige overfor Sejmen saavel for deres egne Embedshandlinger som for Republikens Præsidents Regeringshandlinger, og for de dem undergivne Embedsmænds Virksomhed; enhver Statsfunktionær sorterer under en bestemt Minister, der overfor Sejmen bærer Ansvaret for hans Handlinger. Dette Ansvar er saavel solidarisk for hele Regeringens Styrelse i Almindelighed og alle de af Ministerraadet vedtagne Beslutninger, som individuelt med Hensyn til hver Ministers Ressort. Til parlamentarisk Ansvar drages Ministrene af Sejmens almindelige Flertal ved Mistillidsvotum eller ved Opfordring til at demissionere; saavel Ministerraadet som hver

enkelt Minister maa demissionere, hvis Sejmen ønsker det. Det konstitutionelle Ansvar overfor Statsdomstolen er det samme for Ministrene som for Republikens Præsident. Ministrene kan ikke frigøre sig for Ansvaret ved at indgive Demission. — Samme Ansvar som Ministrene har Ministeriernes midlertidige Ledere.

Ligestillet med Ministrene og ikke underordnet nogen af dem er Præsidenten for det Centrale Likvidationsbureau, som leder Afviklingen af Regnskabet mellem Polen og de tre Delingsmagter, samt Præsidenten for det til Gennemførelsen af Agrarreformen oprettede Centrale Agrarbureau. Disse Embedsmænd er ikke Medlemmer af Ministerraadet, derfor heller ikke ansvarlige for dets Handlinger, og deltager kun i dets Møder for saa vidt det drejer sig om deres specielle Ressorter, dog maa de rette sig efter Ministerraadets Beslutninger. De er ansvarlige direkte overfor Sejmen. Deres Stilling udenfor Ministerierne er kun midlertidig.

Med Hensyn til Statens Administration tilstræber Polen Decentralisation ved at give Kreds- og Wojewodskabsmyndigheder den størst mulige Autoritet under Ledelse og Kontrol af den højere Myndighed. Administrative Forordninger kan kun appelleres til den næste højere Instans (fra Sognet til Kredsen, fra Kredsen til Wojewodskabet, fra Wojewodskabet til Ministeriet), for saa vidt Loven ikke bestemmer det anderledes, og dennes Afgørelse er da uomstødelig. Alle administrative Organer i enhver administrativ Enhed samles under en Chef, Wojewode resp. Amtmand. — I administrative Opgavers Løsning deltager indvalgte Borgere gennem Wojewodskabs- og Kredsraad, hvis Mening paahøres indenfor de af Loven fastsatte Grænser.

Det lokale Selvstyre. Wojewodskaber og Kredse er desuden territoriale autonomiske Enheder, de vedtager deres Beslutninger i indvalgte Raad; derimod overdrages deres udøvende Myndighed til blandede Kollegier af indvalgte Repræsentanter og Embedsmænd under Wojewodens resp. Amtmandens Ledelse. Selvstyrets Indtægter forbliver strengt adskilt fra Statens.

Staten kontrollerer Selvstyret, ikke ved Hjælp af administrative Myndigheder men gennem Udvalg, dannet blandt højere Selvstyreorganer, dog kan Loven eventuelt overdrage Kontrollen til administrative Domstole. Til bestemte vigtige Beslutninger tagne af Selvstyret er et højere Selvstyreorgans resp. Ministeriets Billigelse nødvendig.

Foruden det territoriale Selvstyres Enheder oprettes ved Love økonomiske autonome Enheder for enkelte Erhverv i Form af Landbrugs-, Handels-, Industri-, Haandværker- og Arbejderkamre; de er forbundne i et Centralt Erhvervskammer for hele Republiken.

Retskontrol over Administrationen. Grundloven hjemler ikke, at en administrativ Resolution kan appelleres til civile Domstole, med Undtagelse af Straffebestemmelser, som principielt kan appelleres. — For at afgøre de administrative Handlingers Lovmæssighed skal der oprettes administrative Domstole med Deltagelse saavel af faglige Dommere som af indvalgte Borgere og med en øverste Administrationsdomstol i Spidsen. Dog er Organisationen af disse Domstole endnu ikke gennemført. Derimod har Loven af 3. August 1922 oprettet en midlertidig Administrationsdomstol for hele Riget; den bestaar udelukkende af professionelle udnævnte Dommere.

Justitsvæsen. Alle principielle Spørgsmaal Justitsvæsenet angaaende maa ordnes ved Love, ikke ved Forordninger. Ingen kan nægtes Paadømmelse ved den for ham beskikkede Domstol, end ikke ved en Lov; overordentlige Domstole oprettes kun i specielle Tilfælde, som fastsættes ved en forud for den inkriminerende Handling vedtaget Lov; Rettens Indgriben og Domfældelse maa begrundes ved Love.

Dommerne, med Undtagelse af de laveste Grader, udnævnes af Republikens Præsident; Fredsdommere (Dommere af laveste Instans) vælges af Befolkningen. Kun de Personer, der opfylder de af Loven krævede Betingelser, kan blive Dommere. Dommen fældes i Republikens Navn og kan ikke forandres af den lovgivende eller eksekutive Myndighed. Kompetence-Spørgsmaal skal afgøres af en særlig Kompetence-Domstol. Dommerne er uafhængige og skal kun rette sig efter Loven; Loven fortolkes i Overensstemmelse med Dommerens Samvittighed. Den overordnede Myndighed kan kun anordne Retshandlingens formelle Side. Dommeren har Ret til at erklære Forordninger for ulovlige, derimod ikke tilbørligt vedtagne og bekendtgjorte Love.

Dommere kan kun afsættes, suspenderes eller forflyttes i ganske bestemte Tilfælde, og kun paa Grundlag af en af Disciplinardomstolen (5 Dommere, mundtlig Forhandling, 2 Instanser) afsagt Dom. Dog undtages herfra Domstolenes Omorganisering ved Lov. Dommerne er desuden ukrænkelige i Lighed med Rigsdagsmænd; deres eventuelle Udlevering foretages af en ved Loven i dette Øjemed nedsat Domstol.

Retsforhandlinger er mundtlige, direkte og offentlige, Undtagelserne bestemmes ved Lov. Til Paadømmelse af større (og alle politiske) Forbrydelser indkaldes Nævningedomstole, hvis Sammensætning nærmere bestemmes ved Lov. —

Bortset fra disse i Grundloven fastslaaede Principper er Domstolenes Omorganisation endnu ikke gennemført; paa dette Omraade gælder endnu de østrigske, prøjsiske resp. russiske Love.

De borgerlige Pligter og Rettigheder. Alle Borgere er lige overfor Loven; de offentlige Embeder er lige tilgængelige for alle dertil kvalificerede; Republiken anerkender ingen Kaste- eller Klasseprivilegier, Adel eller Titler, med Undtagelse af akademiske, faglige og Embedsgrader. Udenlandske Titler og Dekorationer maa kun modtages efter Tilladelse fra Republikens Præsident.

Udlændinge har samme Pligter som Borgerne, og — under Forudsætning af Gensidighed — samme Rettigheder, hvor Loven ikke udtrykkeligt kræver polsk Indfødsret. —

Borgernes fornemste Pligter er Troskab imod Republiken, Lydighed overfor dens Love og den lovlige Myndighed samt samvittighedsfuld Opfyldelse af deres eventuelle offentlige Hverv. Værnepligten er almindelig; den bestemmes nærmere ved Lov. Alle er ved Grundloven forpligtede til at opdrage deres Børn til loyale Borgere og at sikre dem i det mindste en elementær Uddannelse i det af Loven om den almindelige Skolepligt fastsatte Omfang.

Udlændinge er fritaget for Militærtjeneste og offentlige Hverv.

Den borgerlige Frihed. Indskrænkning af den personlige Frihed kan kun finde Sted efter Justitsmyndighedernes Kendelse, og kun i Tilfælde, der er fastsatte ved Loven. Rettens Kendelse maa tilstilles inden 48 Timer og skal redegøre for Grunden til det foretagne Skridt; i modsat Tilfælde gælder Indskrænkningen ikke mere. Øvrigheden kan kun fremtvinge Gennemførelsen af Forordninger ved lovlige Midler. Legemlig Straf er ulovlig. Borgerens Bolig er ukrænkelig, undtagen hvis det gælder uundgaaelige og lovlige administrative Forholdsregler og efter lovlig Opfordring fra Retsmyndighederne.

Enhver Borger kan frit tage fast Ophold, flytte eller opholde sig overalt paa Statens Territorium, samt udvandre derfra. Indskrænkninger kan kun indføres ved Lov. Derimod har Staten Ret til at udvise enhver Udlænding eller anvise ham et bestemt Opholdssted.

Privatkorrespondancens Hemmelighed maa kun krænkes i de ved Loven fastsatte Tilfælde.

Staten anerkender og garanterer principielt hver privat Ejendom; Indskrænkning i eller Ophævelse af denne kan kun fastsættes ved Lov og i almennyttigt Øjemed, samt mod passende Erstatning.

Grundloven bestemmer, at Jorden, som Nationens og Statens vigtigste Eksistensbasis, ikke maa være Genstand for uindskrænket Handel. Fremtidige Love vil fastsætte Statens Ret til Ekspropriation (mod Erstatning) og til Regulering af Handel med Jord efter det Princip, at Republikens Jordbrug maa baseres paa veldyrkede private Jordejendomme.

Enhver Borger har Ret til frit at vælge sit Erhverv og forandre Bopæl; Indskrænkninger finder kun Sted ved Lov.

Borgerne har Ret til at slutte sig sammen i Erhvervsorganisationer; heri indbefattes Ret til at strike, til at danne Karteller etc. Staten er bemyndiget til at vaage over, at denne Ret ikke udøves paa en for Samfundet skadelig Maade.

Enhver Borger har Ret til frit at udtale sine Tanker og Meninger, saafremt han derved ikke kommer i Kollision med Lovene (Højforræderi, Krænkelse af den offentlige Sømmelighed, Opfordring til Oprør eller Ekscesser, Fornærmelse mod Religionen eller en anden Borgers Ære, etc.). Grundloven garanterer endvidere Pressefriheden og forbyder at indføre Censur eller Trykkoncessioner. De i Landet udkommende Tryksager har Ret til aaben Postforsendelse og Udbredelse i Staten; denne Ret kan derimod fratages udenlandske Tryksager, og Forsendelse af Tryksager til Udlandet kan indskrænkes. En fremtidig Lov vil fastsætte Ansvaret for Pressefrihedens Misbrug.

Borgerne har uindskrænket Ret til at sende Petitioner til alle lovgivende og eksekutive Myndigheder.

Enhver Borger har Ret til at bevare sin Nationalitet og sit nationale Særpræg samt dyrke sit Modersmaal. Polske Borgere, der er Medlemmer af nationale, konfessionelle eller sproglige Mindretal, har, i samme Omfang som alle andre, Ret til at stifte, lede og underholde Velfærds-, religiøse- og sociale Institutioner, Skoler og andre Opdragelsesanstalter, samt i dem frit at benytte deres Sprog og udøve deres Religion.

Særlige Love vil sikre de nationale Mindretal i Polen fuld og fri Udvikling af deres nationale Særegenheder ved Hjælp af autonome Mindretalsorganisationer indenfor det almindelige Selvstyres Rammer. Overfor disse Organisationer vil Staten bevare Retten til Kontrol og eventuel Subvention fra Statskassen. — Ved denne Bestem-

melse (Grundlovens § 109) skaber Grundloven frivilligt bedre Kaar for Mindretallene end de, der forlanges af Versaillestraktaten.

Saavel Religions- og Meningsfrihed som Selvstændighed og Ligeberettigelse for alle af Staten anerkendte religiøse Samfund garanteres af Grundloven. Ingen maa paa Grund af sin Konfession indskrænkes i sine Rettigheder. Alle Indbyggere maa frit og offentligt bekende deres Tro og øve deres Kultus, naar ingen Ordens- eller Sømmelighedsregel krænkes. Ingen maa tvinges til religiøse Handlinger, men ingen maa heller misbruge Religionsfriheden til lovstridige Øjemed, eller paa Grund af sin Konfession unddrage sig offentlige Pligter.

Ethvert statsanerkendt Trossamfund har Lov til at organisere offentlig Gudstjeneste samt autonomt at ordne sine indre Anliggender, besidde og erhverve, administrere og disponere over Ejendom; det er ubeskaaret Indehaver af sine Fonds og Stiftelser, sine religiøse-, Opdragelses- og Velfærdsinstitutioner; dog maa intet Trossamfund stride mod Statens Love.

Ledelsen og Tilsynet med Religionsundervisningen i Skolerne udøves af det paagældende Trossamfund under Statens Overkontrol. Religionsundervisningen er obligatorisk for alle Elever indtil 18 Aar i Institutioner, som underholdes eller subventioneres af det offentlige.

Den katolske Konfession er, som det store Flertals Trosbekendelse, *primus inter pares* blandt Konfessionerne. Den romersk-katolske Kirke er autonom; dens Forhold til Staten vil blive fastsat ved et med Vatikanet afsluttet og af Sejmen ratificeret Konkordat. — De andre Konfessioner styres ved egne Love, som Staten ikke vil nægte sin Anerkendelse, saafremt de ikke er lovstridige. Deres Forhold til Staten vil blive reguleret ved Love, som skal vedtages i Forstaaelse med vedkommende Konfessioners lovlige Organisationer. — Religionssamfund, hvis Organisation, Lære og Institutioner ikke strider mod den offentlige Orden eller Moral, vil blive anerkendt af Staten.

Videnskabelig Forskning og Offentliggørelse af dens Resultater er fri. Enhver Borger har Ret til at undervise samt oprette og lede Skoler, dog maa Lovens Bestemmelse angaaende Lærerens Kvalifikationer, Elevernes Sikkerhed samt Loyalitet overfor Staten ske Fyldest. Alle Skoler og Opdragelsesanstalter kontrolleres af Myndighederne i det ved Loven fastsatte Omfang.

Den personlige Frihed, Hjemmets Ukrænkelighed, Brevhemmelig-

heden, Pressefriheden og Forsamlingsfriheden kan midlertidig suspenderes, hvis den offentlige Sikkerhed kræver det (Undtagelsestilstand). Denne Ophævelse af borgerlige Friheder kan kun ske efter Ministerraadets Forordning og Republikspræsidentens Samtykke, og kun ved Krigsfare, indre Oprør eller højforræderisk Sammensværgelse. Forordningen maa snarest forelægges for og billiges af Sejmen, ellers bliver den ugyldig. — De samme, men ogsaa kun disse Borgerfriheder kan midlertidigt ophæves i Krigsoperationsomraadet (Krigstilstand).

De konstitutionelle Garantier. Republiken garanterer paa sit Omraade alle Personer uden nogensomhelst Forskel effektiv Beskyttelse af Liv, Frihed og Ejendom. Enhver Borger har Ret til Statens Beskyttelse med Hensyn til hans Arbejde; under Arbejdsløshed, Sygdom, Ulykkestilfælde og Invaliditet har han Ret til social Forsorg, der skal fastsættes ved særlige Love. Det er Statens Pligt at yde moralsk Hjælp og Støtte ogsaa overfor de Borgere, som den direkte har under sin Varetægt i offentlige Anstalter, saasom Opdragelsesanstalter, Kaserner, Hospitaler, Fængsler og Asyler. — Forsømte Børn har Ret til Statens Hjælp og Forsorg indenfor visse af Loven dragne Grænser. Forældremyndighed over Børn kan kun fratages ved Dom. Erhvervsarbejde af Børn under 15 Aar, Natarbejde af Kvinder og Mindreaarige, samt Beskæftigelse i sundhedsfarlige Virksomheder er forbudt. Særlige Love beskytter Mødre.

Undervisningen i offentlige Læreanstalter er gratis. Staten bidrager til begavede, fattige Elevers Uddannelse i Middelskolen og højere Skoler.

Enhver Borger har Ret til Erstatning for en ham af Myndighederne ulovligt forvoldt Skade. Ansvarlig er ikke alene den Myndighed, der direkte har foraarsaget Skaden, men Staten selv. Til at indstævne Staten eller Myndighederne til Erlæggelse af Erstatning behøves der ingen Tilladelse.

DEN TERRITORIALE AUTONOMI. Som allerede anført fastslaar Grundloven, at Republiken Polen baserer sin Forfatning paa et udstrakt Territorialselvstyre, og at Republiken desaarsag overdrager dette Selvstyres Organer Ordningen af administrative, økonomiske og kulturelle Opgaver indenfor en af Lovene fastsat Begrænsning. Denne Ordning er endnu ikke bleven helt gennemført, dog er der bleven foretaget vigtige Skridt i den Retning.

A. Wojewodskabet Schlesien har ved Lov af 15. Juli 1920 (suppleret ved Lovene af 8. Marts, 30. Juli og 18. Oktober 1921) faaet overdraget en meget udstrakt Autonomi, den saakaldte »Organiske Statut«. Skønt den er vedtaget før Grundloven, danner denne Statut udtrykkeligt en uadskillelig Del af Grundloven. Statuten opretter en særlig schlesisk Landdag (Valgret analog med Valgretten til Sejmen) med Magt til at vedtage særlige Love i følgende Spørgsmaal: Amtssproget, de administrative og autonome Myndigheders Konstitution, Politi- og Gendarmeri, Sundhedsvæsen, Bolig- og Brandvæsen, den sociale Forsorg, Fattigvæsen, Veje og Jernbaner, Land- og Skovbrug, Vand- og Elektricitetsvæsen, Bekæmpelse af Aager og Spekulation, Andelsbevægelse, Aktieselskaber, Kirke- og Skolevæsen. I en Række andre Sager — Minedrift, Industri, Finansvæsen og Valutaspørgsmaal — samarbejder den schlesiske Sejm med Rigssejmen. Den schlesiske Sejm har iøvrigt Lov til at paalægge Skatter og Takster, optage Laan og vedtage sit eget Budget. Den samlede Sum af de i Schlesien betalte Afgifter indsendes til den schlesiske Landskasse; en bestemt Del deraf — i Forhold til Schlesiens Befolkning og Skatteydelse i Sammenligning med hele Rigets — overdrages Statskassen. Den schlesiske Landskasse er Ejer af alle det tidligere tyske resp. østrigske Provincial-Selvstyres Fonds.

Den schlesiske Sejm sammenkaldes og hjemsendes af Republikens Præsident. Denne sidste har Modsigelsesret overfor enhver vedtagen Lov, som strider imod den Organiske Statut. Ved Wojewodens Side oprettes et Wojewodskabsraad, hvis 5 Medlemmer vælges af den schlesiske Sejm; Raadets Beslutninger forpligter Wojewoden i alle Sager indenfor Autonomiens Grænser; eventuelle Konflikter afgøres af den øverste Domstol i Warszawa. De underordnede Embedsmænd udnævnes af Wojewoden, de højere af Republikens Præsident efter Wojewodens Indstilling. Embedsmænd skal fortrinsvis udnævnes blandt Provinsens Indbyggere; de kan kun undtagelsesvis forflyttes fra Provinsen. Schlesien faar ogsaa en egen Appellationsdomstol.

Den Organiske Statut kan kun forandres med den schlesiske Sejms Samtykke. Wojewodens midlertidige Forordninger maa forelægges Sejmen til Billigelse.

Den schlesiske Sejms første Møde fandt Sted den 10. Oktober 1922. —

B. I Wojewodskaberne Poznan og Pomorze former det provinsielle Selvstyre sig som Fortsættelse af den tidligere prøjsiske Provinsautonomi.

C. I de øvrige Wojewodskaber er det territoriale Selvstyre endnu ikke indført. Ved Lov af 26. September 1922 har Sejmen fastslaaet dets Omraade til Anliggender vedrørende Kultur, Økonomi, Trafik, Sundhedsvæsen, Fattigvæsen, territorial Administration og Finansvæsen. I hvert Wojewodskab oprettes en indvalgt Sejmik (»lille Sejm«), der sammenkaldes af Republikens Præsident, mindst een Gang om Aaret; som dennes eksekutive Myndighed stilles et Wojewodskabs-Udvalg ved Wojewodens Side.

D. Det lokale Selvstyre (Amts- og Sognekommunernes) eksisterer foreløbig overalt i Landet efter det prøjsiske resp. østrigske og russiske Mønster. Det er forbeholdt Fremtidens Lovgivning at skabe Ensartethed ogsaa i denne Henseende.

Finansvæsen. Efter 130 Aars Fremmedherredømme, som kulminerede under Krigene 1914—20, overtog Polen et ødelagt Land, en ruineret og forkommen Befolkning, tomme Forvaltningskasser, Krigstrusler paa alle Sider og tre værdiløse Møntsystemer. Hver enkelt af disse Omstændigheder vilde kunne forklare, hvorfor Statens Budget, til Trods for Landets rivende økonomiske Fremgang, endnu ikke er i Ligevægt. Før dette er sket, er det alt for tidligt at omtale Polens Finanspolitik. Vi maa nøjes med at betragte dens stabile Basis, Statens Ejendom og faste Indtægtskilder, samt dens udenlandske Gæld.

Statens Ejendom bestaar i:

1. Statstrykkerierne i Warszawa, Lódz og Lublin — til en Værdi af omtrent $2^1/_2$ Million Guldfrancs.
2. Tobaksmonopolet med 7 Tobaksfabriker og 150 Bygninger. Produktionen var i 1921: 1170 Tons Tobak, 636 Millioner Cigaretter og 15 Millioner Cigarer.
3. Kulgruben »Brzeszcze«, Udbytte i 1922: 293,000 Tons.
4. Udstrakte Kulterritorier, paa hvilke der kan udstedes Koncessioner.
5. Petroleumsterritorier over et Areal paa omtrent 320,000 ha.
6. Andel i Aktieselskabet til Udnyttelse af Kalisalte i Kalusz.
7. Jernværket »Blachownia«.
8. Saltminer. Udbytte i 1923 ca. 300,000 Tons.
9. Naturlige Gaskilder.
10. Mineraloliefabrikkerne i Drohobycz. Produktion i 1921: 151,000 Tons.

11. Statens Jernbaner og rullende Materiel. Værdi ca. $4^1/_2$ Milliard Guldfrancs.
12. Statsdomænerne: Areal ca. 375,000 ha, ca. 3,000 Bygninger; aktuel Værdi ca. 358,000,000 Guldfrancs.
13. Statsskovene: 2,885,000 ha, deraf 2,525,000 ha producerende. Den staaende Trælast beløber sig til 351 Millioner Kubikmeter; Skovenes Værdi ca. $3^3/_4$ Milliarder Guldfrancs. Tilvækstens Værdi 72 Millioner Guldfrancs aarlig.
14. Statens Stutterier med over 1500 Heste til en Værdi af ca. 9 Millioner Guldfrancs.
15. Industrivirksomheder: 280 Møller, 67 Savmøller, 55 Terpentindestillerier, 11 Teglværker; samlet Værdi 35,700,000 Guldfrancs.
16. 500,000 km Telegraf- og Telefonlinier, 2,600 Telegrafstationer, 1,400 Telefonstationer og 3 Radiostationer.
17. Mineralkilder og Kuranstalter i Busk, Krynica, Szklo og Ciechocinek — ca. 420 ha. —

Polens samlede Nationalformue beløber sig til henved 90 Billioner Guldfrancs.

Skattevæsen. I Polen har man baade direkte og indirekte Skatter, saavel som Monopoler og Afgifter. Direkte beskattet er Jord, Bygninger, Industridrift, Indkomst og Formue. Indirekte Skatter betaler man af alkoholiske Drikke, Sukker, Gær, Mineralvand, Kul, Petroleum, Tændstikker, Tobaksplantning, Tobaksfabrikata, Koncessioner paa Tilvirkning og Udskænkning af alkoholiske Drikke. Monopoliseret er: Sakkarin, Tobak, Salt og Lotterier. De vigtigste Afgifter er Stempelafgift og Told.

Alle disse Indkomstgrupper indbragte paa Polens Territorium umiddelbart før Krigen med et rundt Tal 850 Millioner Kroner, nemlig i direkte Skatter 160 Millioner, Toldafgifter 148 Mill., Stempel- og Børsafgift 117 Mill., indirekte Skatter, Monopoler og Lotterier 425 Mill. Nu naar disse Indkomster knapt 255 Mill., og det paa Grund af Markens faldende Værdi og Mangler i Skattevæsnets Organisation. Heller ikke paa dette Omraade er Sammenslutningen af de tre Landsdele endnu fuldbyrdet.

Polens udenlandske Gæld beløb sig den 31. December 1922 til lidt over 287 Mill. Dollars, altsaa 10,6 $ pro persona — et forholdsvis meget ringe Beløb.

Jernbaner og Vandveje. De af Polen overtagne Jernbaner er bleven bygget af Delingsmagterne, ikke med det Hensyn for Øje at varetage Befolkningens endsige hele Polens Interesser. De danner tre selvstændige Systemer, som kun passer daarligt sammen; thi det var af strategiske og politiske Grunde i de tre Staters Interesser ikke at fremme Trafiken mellem de polske Naboprovinser. Derfor er ogsaa det fhv. Kongres-Polen meget forsømt m. H. t. Jernbaner, medens de længere mod Øst beliggende Omraader af russisk-Polen udviser et, i Sammenligning med Befolkningen og det økonomiske Liv uforholdsmæssig forgrenet Jernbanenet (strategiske Baner). Ogsaa gennem den østrigske Jernbanepolitik betragtedes de polske Omraader kun som Fæstningsglacis. Et tæt, moderne bygget Jernbanenet fandtes egentlig kun i Prøjsisk-Polen. Verdenskrigen medførte megen Ruin og Ødelæggelse for Jernvejene i hele den østlige Halvdel af Landet. Et Held i Uheld var, at Tyskerne naaede i strategisk Øjemed at forandre Sporvidden paa Banerne i Russisk-Polen fra russisk til mellemeuropæisk, saaledes at Polen sparedes for dette Arbejde. Nu har Polen 16,653 km Jernbaner, og 237 km nybyggede vil endnu i 1923 kunne tages i Brug. Desværre er den fra Delingsmagterne overtagne Vognpark utilstrækkelig; Rusland har i denne Henseende overhovedet ikke efterkommet sine Forpligtelser. — 2,600 Lokomotiver, 7,500 Passagervogne og 70,400 Godsvogne er bestilt i polske Fabriker.

Som eminent Transitland mellem Vest- og Østeuropa har Polen en Række Jernbanelinier af international Betydning, nemlig:

1. fra Tyskland, Belgien, Holland og Skandinavien til Central- og Sydrusland: (Berlin)—Zbaszyn—Poznan—Warszawa—Bialystok —Baranowicze—(Stolpce);
2. fra Frankrig og Tyskland til Centralrusland og Sibirien: (Leipzig)—Leszno—Ostrow—Lodz—Deblin—Brzesc—Pinsk—Luniniec—(Briansk);
3. fra Frankrig og Sydtyskland til Sydrusland og Ukraine: (Berlin)—Lubliniec—Czestochowa—Kielce—Kowel—Sarny—(Kijów);
4. fra Italien, Sydfrankrig, Østrig og Czekoslovakiet til Syd-Ukraine og Donjetz-Bækkenet: (Oderberg)—Kraków—Lwów—Zdolbunowo—(Berdyczew);
5. fra Mellemeuropa til Letland, Estland og Nordrusland; (Bogumin)—Kraków—Warszawa—Wilno—(Dynaburg).

Polens rige Muligheder for Godstransport ad Vandveje ligger for Størstedelen endnu ubenyttet hen, da de nødvendige Kanal- og Reguleringsarbejder endnu ikke har kunnet udføres. Ogsaa denne Forsømmelse er en trist Arv fra Undertrykkelsestiden; paa de vigtigste Strækninger har man allerede i det gamle Polen anlagt Kanaler, som nutildags naturligvis er forældede.

Skolevæsen. Af Polens tre før adskilte Dele havde kun den østrigske Del en polsk Nationalskole, i 1914: 6,151 Folkeskoler med 1,336,407 Elever, 119 Mellemskoler med 41,400 Elever og flere akademiske Skoler, for 8,026,000 Indb.). Baade i Tyskland og i Rusland var polsk Undervisning bandlyst; men medens man i Prøjsisk-Polen indpodede Germanismen gennem talrige Skoler, saaledes at Analfabetisme praktisk talt var udryddet, spekulerede den russiske Skolepolitik i Folkets Fordummelse og bragte det i Russisk-Polen til 60 Analfabeter for hvert Hundrede voksne Individer. Først den polske Grundlov har indført almindelig Skolepligt; dog kæmper Gennemførelsen af denne vigtige Reform med store finansielle og tekniske Vanskeligheder, især i de ødelagte Landsdele. Trods alt havde Polen (uden Øvreschlesien) i Skoleaaret 1920—21 24,996 Folkeskoler (deraf 21,689 offentlige) med 43,427 Lærere og ca. 2 Millioner Elever; deriblandt 1,368 tyske, 298 polsk-tyske, over 2,000 rutenske, ca. 450 polsk-rutenske, 3 russiske og 69 jødiske Folkeskoler, for Størstedelen offentlige. Af Mellemskoler har Polen samtidig haft 721 (deriblandt 231 Statsskoler) med 204,804 Elever, hvoraf 60 pCt. Drenge, mens 153 Lærerseminarier (96 Statens) med 20,314 Elever sørgede for Lærerstandens Tilvækst. Af Fagskoler var der i Aarene 1921—22 586 i Polen, deraf 244 Fortsættelsesskoler, 68 Haandværkerskoler, 21 tekniske, 179 Handelsskoler, 3 Seminarier for Haandværkslærere, 9 Husholdningsskoler, 14 landbrugstekniske, 41 elementære Fagskoler og 60 Landbrugsskoler.

Paa intet andet Omraade har Polens Genopstaaelse maaske i den Grad vist sin Berettigelse som med Hensyn til de højere Læreanstalter. Af disse ejer Polen: 6 Universiteter (Warszawa 7,518 Studenter, Kraków 4,531, Lwów 4,773, Poznan 3,273, Wilno 1,729, det private katolske Universitet i Lublin 1,120 Studenter) 2 polytekniske Læreanstalter (Warszawa 4,112, Lwów 2,305 Studenter); en Landbohøjskole i Warszawa (761 Studenter); et Bjergværksakademi i Kraków (282 Studenter); et Veterinærakademi (307 Studenter); et pædagogisk Institut (258 Studenter); et Kunstakademi i

Kraków (155 Studenter); en Tandlægeskole (398 Studenter) og flere andre.

For Folkeoplysningen arbejder flere store Foreninger, blandt de vigtigste den mægtige Polske Folkeskoleforening (Polska Macierz Szkolna) med sine tre Hovedorganisationer i Warszawa, Cieszyn og Wilno; Velgørenhedsforeningen i Warszawa, Foreningen til Oprettelse af Læsestuer i Warszawa og Folkeskoleforeningen (Towarzystwo Szkoly Ludowej) i Kraków.

De vigtigste videnskabelige Institutioner er: Videnskabernes Selskab (Akademia Umiejetnosci) i Kraków; Videnskabelige Foreninger (Towarzystwo Naukowe) i Warszawa og Lwów; Mianowski-Fondet (til Hjælp for videnskabeligt arbejdende) i Warszawa; Selskaberne til Videnskabernes Fremme (Tow. Przyjaciól Nauk.) i Poznan og Wilno.

Den sociale Lovgivning. Som omtalt lægger Grundloven en positiv Basis for den sociale Lovgivning ved at kræve den nødvendige sociale Forsorg for enhver Borger. Gennemførelsen af denne Forsorg, som endnu er paa sit første Udviklingstrin, sorterer under et særligt Arbejdsministerium og dets Organer — det Centrale Arbejdsinspektorat i Warszawa og Arbejdsinspektorater i Provinserne. Indtil det sociale Lovgivningsarbejde er gennemført, gælder de gode gamle prøjsiske, resp. de mindre værdifulde østrigske og de fuldstændig utilstrækkelige russiske Regler.

Loven af 18. December 1919 indfører 8-Timers Arbejdsdag (46 Timer pr. Uge), almindelig Søndagshvile og Forbud mod Natarbejde (med bestemte Undtagelser). En anden Lov sikrer Arbejdere fuldtlønnet 8 Dages til 4 Ugers Ferie hvert Aar. Arbejderne har Strikefrihed, dog er Forpligtelser, der indgaas i det Øjemed at forhindre Arbejde, ugyldige. For at forstyrre Arbejdsfreden er der fastsat strenge Straffe. — Voldgiftsdomstole eksisterer kun med Hensyn til Arbejdsgivernes Konflikter med Landarbejdere og med Boligopsynsmænd (Portnere etc.).

Baade Arbejdere og Arbejdsgivere er udmærket organiserede i Fagforeninger, og disse spiller en stor Rolle i Sejmen. Staten har rundt omkring i Landet oprettet over et halvt Hundrede Kontorer for Arbejdsløse. Derimod er den i Grundloven bebudede Forsikring mod Arbejdsløshed endnu ikke ført ud i Praksis.

Grundloven bebuder endvidere Oprettelsen af særlige Arbejdskamre, som en faglig Arbejderrepræsentation, der i Arbejderanlig-

gender skal samarbejde med Myndighederne. Under Arbejdsministeriet sorterer et særligt Emigrationsbureau, som sammen med Statens Emigrationsraad varetager Emigranternes Interesser. I Aaret 1921 forlod 97,000 Emigranter Polen, af dem drog 72,000 til de Forenede Stater. Til Gengæld vendte samme Aar 42,000 amerikanske Polakker tilbage til Fædrelandet.

Af de i Grundloven nævnte fire almindelige sociale Forsikringer er indtil nu kun Sygeforsikringen gennemført. Den administreres i de af det Offentlige oprettede Kreds- og By-Sygekasser. Bidragenes Størrelse varierer efter Lønskalaen; $^2/_5$ af Bidraget udredes af den Forsikrede, $^3/_5$ af Arbejdsgiveren.

ERHVERVENE. — Polens Erhvervsliv har i Aarene 1914—20 været underkastet dybtgaaende Omvæltninger, af hvilke det først nu gradvis kommer i Ligevægt. De aktuelle Tal giver derfor ikke det virkelige Billede af Landet. Dette svarer snarere til Opgivelserne fra før Krigen, dog maa det bemærkes, at Landets økonomiske Liv allerede den Gang var unormalt som Følge af, at det var knyttet til tre fremmede økonomiske Organismer, og at de aktuelle Bestræbelser i Fremtiden vil føre til mange Ændringer og Forbedringer i den Tilstand, der før Krigen kunde betegnes som den normale.

A. *Landbruget.* Før Krgien ernærede ca. 65 pCt. af Polens Befolkning sig ved Landbrug, 14 pCt. ved Industri, 8 pCt. ved Handel og Trafik. Polen er altsaa et udpræget Agrarland. Dog er Industriens Vækst i de dertil egnede Landsdele foregaaet meget stærkt og hurtigt, og utvivlsomt gaar Polens Industri en stor Opblomstring i Møde.

Polens Klima og Jordbund begunstiger Landbruget. Af de 36,705,000 ha Jord var før Krigen de 17,780,000 ha (48,5 pCt.) opdyrkede, 6,324,000 ha (17,2 pCt.) var Enge og Græsgange, 8,964,000 ha (24,4 pCt.) Skov; bebygget eller udyrket var 3,637,000 ha (10 pCt.). Under Krigen blev selvfølgelig Agerjord og Skove slemt medtaget, dog var allerede i Aaret 1922 11,100,000 ha atter under Kultur. Dyrkede er alle de mellemeuropæiske Kornsorter, Rod- og Bælgfrugter samt Hør; i Karpaterne ophører Agerbruget omtrent ved 700 m o. H. Vinmarker findes stedvis i Syd- og Vestpolen; i Sydvestpolen dyrkes Mais, Solsikke, Valmuer, Meloner etc. samt grovere Sorter Tobak. Sukkerroen trives ikke godt i det nordøstlige Omraade. — I 1922 var 1,038,000 ha tilsaaet med Hvede (Høst 11,5 Mill. q.), 4,382,000 ha med Rug (51,4 Mill. q.), 1,114,000 ha med Byg (13 Mill. q.),

2,314,000 ha med Havre (26,5 Mill. q.), 2,146,000 ha var beplantede med Kartofler (335 Mill. q.), 108,000 ha med Sukkerroer (26,7 Mill. q.).

Højest staar Agerbruget i det fhv. prøjsiske Polen; hele den brugelige Jord er her under Dyrkning. I Kongres-Polen findes der endnu 9 pCt. Brakland, 8 pCt. Enge, 7 pCt. Græsgange. I det fhv. Galizien er kun 48 pCt. under Dyrkning, derimod er de 26 pCt. bevoksede med Skov, 20 pCt. med Græs, 6 pCt. er Brakland. I de østlige Wojewodskaber (Wilno, Nowogrodek, Polesien, Wolynien) er Tilstanden værst: før Krigen dyrkedes her kun 33 pCt. af Jorden, medens 31 pCt. var Skov og 16 pCt. Brakland; Krigen har bragt dette sidste Tal op til over 40 pCt. endnu i 1922.

I alle Dele af Polen findes store Jordejendomme (over 100 ha) ved Siden af smaa Agerbrug; de sidste optog før Krigen 55 pCt. af hele Landet, 10 pCt. tilhørte det offentlige. Alt i alt bliver Storgodserne større mod Øst, medens Procenten af den opdyrkede Jord paa disse Godser samtidig formindskes; derimod vokser de mindre Agerbrugs Gennemsnitsdimension fra Syd mod Nord, fra Karpaterlandet — hvor 463,000 ha er udstykket i smaa Lodder paa indtil 2 ha, 1,315,000 ha i Lodder paa mellem 2 og 5 ha, og 1,703,000 ha paa Lodder mellem 5 og 20 ha — til Kystprovinsen (Pomorze), hvor kun 81,000 ha tilhører Bondejorder paa indtil 5 ha, medens Gaarde paa 5 til 20 ha omfatter 281,000 ha, og 299,000 ha tilhører Gaarde af Størrelsen 20—100 ha. Centralpolen præges af Bøndergaarde paa 5—20 ha. Af de rigtig store Godser over 500 ha, var der før Krigen 1,342 med 2,181,300 ha i Kongres-Polen, 2,298 med 1,090,800 ha i Prøjsisk-Polen, 1,349 med 1,402,900 ha i Galizien og 1,587 med 3,926,900 ha i de østlige Provinser.

En talrig, energisk og stærkt voksende Bondebefolkning har gjort det nødvendigt at skride til en omfattende Agerbrugsreform. Dennes Principper vedtoges af Sejmen allerede i Resolutionen af 10. Juli 1919, suppleret ved Lov af 15. Juli 1920. Deri udtales, at det polske Landbrug først og fremmest maa baseres paa solide Bondeejendomme af forskellig Størrelse, og som principielt skal være privat Ejendom. For at naa dette Maal maa Staten selv overtage Udstykningen og Kolonisationen. Den dertil nødvendige Jord stammer fra Statsdomænerne og fra helt eller delvis eksproprierede private Storgodser. Helt eksproprieres kan Godser, som bliver daarligt administreret eller udstykket, Godser som ejes af Krigsmillionærer, af Personer, som tidligere har støttet den prøjsiske Kolonisation i Posen, og endelig

Godser i umiddelbar Nærhed af Byer og Industricentrer; andre Godser kan kun delvis eksproprieres, idet Ejeren har Lov til at beholde 180 ha (resp. 60 ha i Industriegnene, 400 ha i de vestlige og østlige Grænseegne). Disse Tal er ligeledes Maksimum for den tilladte Jordbesiddelses Størrelse. Specielt værdifulde Godser med fagmæssig Drift eksproprieres ikke. Ejeren faar som Erstatning Halvdelen af den gennemsnitlige Markedspris. Differencen mellem denne Erstatning og den, som erlægges af de nye Kolonister, skal anvendes til et Fond som Grundlag for Uddeling af Jord til fhv. Soldater. — Alle Sager vedrørende Ekspropriationen afgøres af Kredsens Agrarkommission, resp. Hovedagrarkommissionen i Warszawa, bestaaende dels af udnævnte Medlemmer, dels af faguddannede Landmænd, valgte af Sejmen. Jordens Udstykning foregaar gennem Agrarkontorerne. En Femtedel kan udstykkes blandt den allerede eksisterende mindre besiddende Bondestand, dog maa Gaardene ikke forøges til over 23 ha, resp. i Grænseegnene til over 45 ha; af Resten dannes nye Jordejendomme paa indtil 15 ha hver. Disse kan erhverves af polske Borgere med fornøden Kendskab og Evne til personligt at drive Landbrug; først og fremmest uddeles de til Invalider, dernæst til Soldater, uforskyldt arbejdsløse Landarbejdere, Landarbejdere i Almindelighed, og mindre Jordejere, især hvis de har gennemgaaet en Landbrugsskole. Agrarkontoret bestemmer den obligate Pris. De ubemidlede Købere faar langvarig Henstand, i særlige Tilfælde kan Invalider og Soldater, som har gjort sig fortjent, faa Jorden gratis. I 25 Aar, resp. i længere Tid, hvis de har optaget et Statslaan, er de nye Ejendomme udelelige; de maa ikke sælges, prioriteres eller bortforpagtes uden Agrarkontorets Samtykke. Hvis denne ikke foreligger, er Kontrakten ugyldig, og Agrarkontoret har Ret til at afkøbe Ejendommen for den oprindelige Købesum plus Vederlag for de foretagne Installationer. — Den til Agrarreformen nødvendige Driftskapital skaffes af en særlig Agrarbank. De lokale og provinsielle Agrarkontorer ledes og kontrolleres af Hovedagrarkontoret i Warszawa med en af Republikens Præsident udnævnt Formand. — Gennemførelsen af denne Agrarreform er beregnet paa at tage en meget lang Tid. Dog har den sat en stadig og stærk Bevægelse i Gang med Hensyn til Jordens Udstykning. I Aarene 1919—21 udstykkedes saaledes 263,902 ha, jævnt fordelt over hele Landet, dog mindst i det fhv. prøjsiske Polen; i Aaret 1921 er der ifølge Loven vedr. Agrarreformen eksproprieret 23 Godser paa ialt 7,148 ha.

Grundloven bestemmer, at Transaktioner med Jord ikke er helt frie. De vigtigste Indskrænkninger indeholdes i Ministerraadets Forordning af 1. September 1919. — Kontrakter vedrørende Eje af Jord skal have Agrarkontorets Samtykke for at være gyldige; hvis den paatænkte Transaktion skader Offentligheden eller strider imod Agrarreformen, kan dette Samtykke nægtes, og det er ikke nødvendigt, naar Transaktionen vedrører Bondejord, der afhændes til det Offentlige, eller naar den foretages af autoriserede Institutioner (f. Eks. Udstykningsbanker). — Udlændinge kan kun blive Jordejere med Ministerraadets Tilladelse (Lov af 1919).

En Mængde uløste Problemer frembyder Jordejendommenes Commassation, Tiendeafløsning og Ophævelse af Fællesejendommene. I Aarene 1919—21 er der bleven indmeldt over 112,000 af saadanne Sager vedrørende 580,000 ha; kun en ringe Del deraf har hidtil kunnet ordnes.

Før Krigen producerede Polen gennemsnitlig om Aaret: 1,728,000 Tons Hvede, 5,734,000 Tons Rug, 1,585,000 Tons Byg, 2,813,000 Tons Havre og 23,345,000 Tons Kartofler. Det var, bortset fra Kartoffelproduktionen, mindre end Forbruget, hvis dette havde været lige saa stort som i andre europæiske Lande. Dog vil Polen kunne komme i Betragtning som et fremtidigt Korneksportland, naar moderne og rationelle Driftsmetoder kommer til at erstatte den paa sine Steder ret primitive Brug af Jorden. Dyrkningsmetoden bliver ringere fra Vest til Øst og giver gennemsnitligt pr. ha:

	Kornafgrøde	Kartofler	Sukkerroer
i Vestpolen	20 q.	150 q.	330 q.
i Centralpolen	11 -	96 -	151 -
i Sydpolen	11 -	112 -	173 -
i Østpolen	7,5 -	70 -	—

Altsaa har kun Vestpolen naaet det vesteuropæiske Niveau, medens man i den øvrige Del af Landet maa nøjes med meget ringere Udbytte. Siden Statens Genopstaaen er dog stærke Kræfter i Bevægelse for helt igennem at modernisere det polske Landbrug.

Kvægavl. Før Krigen havde Polen 3,403,000 Heste (124 pr. 1,000 Indb.), 8,372,000 Stk. Hornkvæg (306 pr. 1,000 Indb.), 4,277,000 Stk. Faar og Geder (156 pr. 1,000 Indb.) samt 5,231,000 Svin (191 pr. 1,000 Indb.). Disse Tal er næsten blevet opnaaet igen — und-

tagen for Faarenes Vedkommende — dog har Krigen tillige haft en ødelæggende Indflydelse paa Besætningernes Kvalitet, og dette giver sig Udslag i formindsket Produktion af Mejeriprodukter og Kød, af hvilket de polske Landsdele tidligere har været store Eksportører til Nabolandene.

Den polske Hesterace er uanselig og fordringsløs, men meget udholdende og haardfør. Den holdes i Almindelighed baade af Bønder og Godsejere, da Polakkerne altid har haft stor Forkærlighed for Heste. Mange Landmænd holder Heste af ædlere Racer. I Landbruget anvendes Hestene endnu almindeligt som Trækdyr. Den polske Stat har paataget sig Driften af de fra Delingsmagterne overtagne Stutterier.

Hornkvæget er længe blevet forsømt af den polske Landmand; først i det sidste halve Aarhundrede har man paabegyndt rationel Avl deraf. Det oprindelige polske Hornkvæg findes i Polen i flere Racer. I Sydpolen eksisterer der en rød Race, som giver udmærkede Avlsdyr. Der arbejdes med meget gode Resultater paa dens Forædling. I Nordøstpolen træffer man endnu Steppekvæg, en hvid, langhornet, kraftig Race, udmærket som Trækdyr. I hele Polen, især i den nordlige Del forekommer ogsaa ædlere Lavlandsracer, prøjsiske, hollandske og frisiske, som dog ofte er degenererede paa Grund af ugunstige Kaar.

Faareavl har i Aarhundreder floreret hos Karpaternes Bønder. Nu gaar den langsomt tilbage, efterhaanden som de importerede Manufakturvarer fortrænger de hjemmelavede uldne Tøjvarer. Til Slagtning opdrættes ikke ret mange Faar, da Faarekød ikke er yndet. Dog eksisterer den gamle polske Faarerace endnu i Karpaterne og i Pomorze — den klippes 2 Gange om Aaret. Krigen har reduceret Faarebestanden med 60 pCt.

Geden, »den fattige Mands Ko«, var før Krigen ringeagtet, nu er den udbredt blandt Arbejder- og Bybefolkningen.

Svinet var allerede før Krigen det mest udbredte Husdyr, som ejedes selv af den fattigste Husmand. Den gamle Race voksede og fedtedes kun langsomt; den bliver nu blandet med eller erstattet af ædlere. Slagteriprodukter dannede før Krigen en meget vigtig Eksportartikel.

Fjerkræavl er meget udbredt i Polen; der findes ca. 45 Millioner Høns, ca. 10 Millioner Gæs og Ænder, desuden paa større Gaarde Perlehøns og Kalkuner. De store Sammenslutninger for Opdræt-

ning og Udvikling af Fjerkræavl er endnu kun i Begyndelsesstadiet. Eksport af Æg, Gæs og Fjer har altid været en vigtig Post i Polens Handelsbalance.

B. *Skovbrug.* 8,944,000 ha (23,2 pCt.) af Polens Areal er (1922) dækket af Skov, nemlig ca. 4,677,000 med Fyr, 476,000 ha med Ædelgran, 735,000 ha med Gran, 311,000 med Eg, 214,000 ha med Birk, 138,000 ha med Bøg, 53,000 ha med Elm, 137,000 ha med Asp og 431,000 ha med El. — De største Skove ligger i den østlige Del af Landet og det baade i de østlige Wojewodskaber og i Karpaterne. I Vestpolen optager Skoven alle de Arealer, som ikke egner sig til Agerbrug; i Central- og Sydpolen har Rydningen allerede overskredet denne Grænse. Saavel her som i Østpolen har Krigen og dens Følger skadet Skovbestanden i en frygtelig Grad. Store Mængder af Træ er blevet brugt til Løbegrave, Vejbygning og Brændsel for Armeerne; den tyske Okkupation drev storstilet Eksporthandel med polsk Trælast. Senere maatte uhyre Mængder anvendes til Genopbyggelse af Huse, saaledes at Sejmen var nødt til at forordne en 10-Aars Hugst paa een Gang. Alligevel kan, hvis man gaar ud fra en Cyklus paa 75 Aar, Resten give 125,000 ha om Aaret til rationel Hugst, d. v. s. med minimal Tilvækst paa 3 m^3 aarligt pr. ha, 27 Mill. m^3 Træ pr. Aar, hvoraf ca. 19,5 Mill. m^3 som Trælast og Resten til Brændsel.

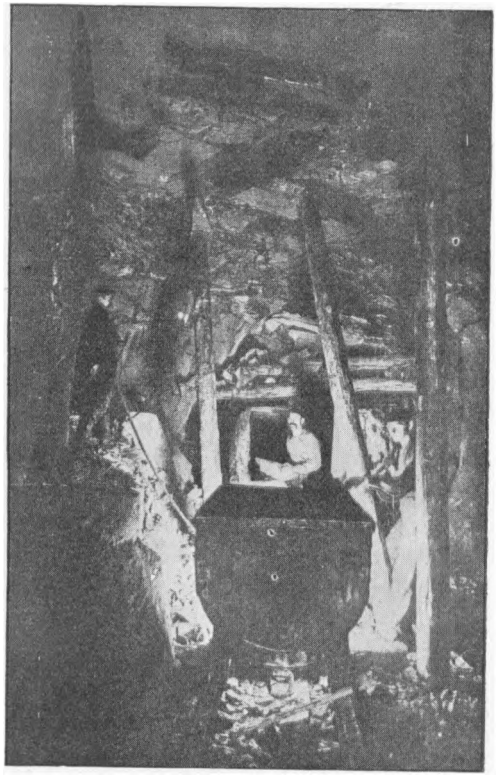
Før Krigen udførte Polen 2,2 Millioner Tons Træ om Aaret; dette Tal vil dog ikke kunne naas, saa længe Opbygningsarbejdet i Landet foregaar, og inden alle Skovene er kommen under rationel Drift. For at forøge Eksporten vil det ogsaa blive nødvendigt, at Mursten kan konkurrere med Træ som Bygningsmateriale, og Stenkul som Brændselsmateriale, hvilket langtfra er Tilfældet i det skovrige og jernbanefattige Østpolen.

C. *Bjergværksdrift.* Polen er rigt paa naturlige Skatte i Form af nyttige Mineralier, og disses Tilstedeværelse har været Aarsag til Fremkomsten af en hel Række Erhvervsgrene.

1. Stenkul forefindes i Polens sydvestlige Hjørne i det store Kulbækken, hvis nordlige og vestlige Dele tilhører Tyskland og Czekoslovakiet. Dets nordlige og vestlige Grænse er tydelig, den sydlige derimod ligger skjult dybt under Karpaterne. Det polske

Kulareal er 5,700—8,000 km²; de kulførende Lag har en Mægtighed af 7,000 m, deraf gennemsnitlig 300 m Kul, i talrige fra nogle faa cm indtil en Snes Meter tykke Lag. Den i indtil 1,000 m's Dybde liggende Kulmængde vurderes til ca 65 Milliarder Tons.

I Kulbækkenets nordøstlige Rand kommer Kullene helt op til Overfladen, og der paabegyndtes ogsaa i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede en systematisk Udnyttelse af Lejerne. I Aaret 1913 eksisterede der 62 Foretagender med 120,000 Arbejdere og en aarlig Produktion paa 41 Mill. Tons. Krigen har ogsaa her svækket Produktionen, dog udvandt i 1922 de 210,000 Arbejdere 35 Mill. Tons Kul, hvoraf 12 Mill. kunde eksporteres til Udlandet. De polske Kul har ret stor Varmeværdi (5,000—7,000 Kal. pr. kg) og benyttes, efter deres Kvalitet, til alle mulige Formaal. $1^1/_2$ Mill. Tons forarbejdes til Koks i 10 Koksfabrikker.

En Kulgrube.

De vigtigste Foretagender er: Statens Kulminer (6,2 Mill. Tons om Aaret), Katowice (4 Mill. Tons), Giesche's Arvinger (3,7 Mill. Tons), Laurahütte (3,2 Mill. Tons), Grev Schaffgotsch (2,3 Mill. Tons), Grev Ballestrem, Grev Donnersmarck, Rybnik, Fyrst Pless, Silesia (alle over 1 Mill. Tons), Sosnowiec (1,5 Mill. Tons), Towarzystwo Warszawskie (0,9 Mill. Tons), Saturn (0,9 Mill. Tons), Jaworzno (0,4 Mill. Tons).

2. Brunkullene er forsømt, da de ikke kan konkurrere med Stenkul. Der findes talrige spredte men ikke ret rige Lejer. Den aarlige Produktion udgør ca. 320,000 Tons.

Lige saa lidt udnyttes de udstrakte Tørvemoser, som findes i den nordlige og østlige Del af Polen (ca. 350,000 ha).

3. Mineralolier findes i Polen i Karpaternes nordlige Opland fra Floden Raba til Floden Czeremosz, i et 400 km langt Bælte. Den nøjagtige Forekomst er ofte meget vanskelig at bestemme, rige, indtil nu ubekendte, Lejer ligger maaske endnu indenfor det nævnte Omraade. Paa det hidtil undersøgte Areal anslaar man det

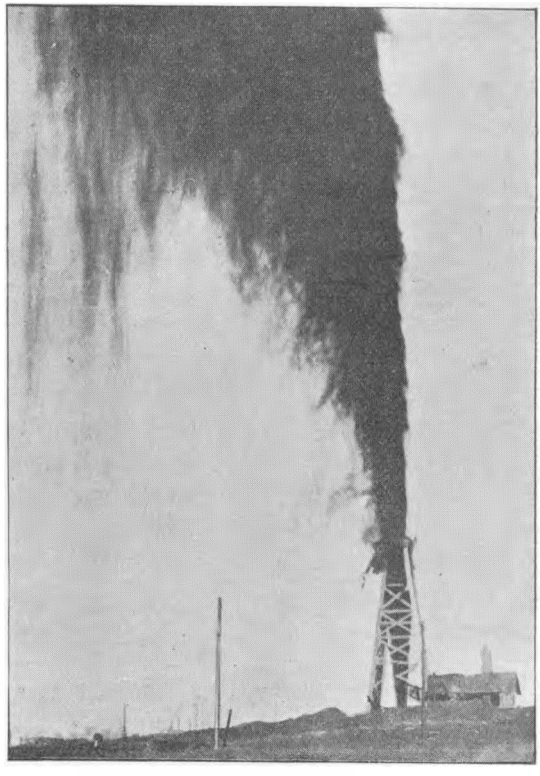
Polens Petroleumsfelter.

eksisterende Forraad til ca. 200 Mill. m³, tildels beliggende i en betydelig Dybde, indtil mere end 1500 m. — Den polske Mineralolie er tungere end den amerikanske, men lettere end den kaukasiske. Den indeholder 5—19 pCt. Benzin, 38—60 pCt. Petroleum, 5—13 pCt. Paraffin, 15—25 pCt. Smøreolier og 3—6 pCt. Asfalt; Forbrændingsværdien er 10,500—11,000 Kal. pr. kg.

Den polske Olieindustri har siden sin første Begyndelse omkring 1870 flere Gange skiftet Tyngdepunkt, efterhaanden som de eksploiterede Arealer udtømtes og nye opdagedes. Siden 1905 er Hovedcentrene Boryslaw og Tustanowice, begge i Kredsen Drohobycz. Produktionen kulminerede i 1909 med 2,1 Mill. Tons, nu er den i Tilbagegang (i 1921: 0,7 Mill. Tons), dels fordi Boryslaw-Felterne

er udtømt, dels paa Grund af Mangel paa den til nye Boringer fornødne Kapital. Siden 1902 er ca. 1,700 Brønde i Funktion; hvert Aar bores 250—300 nye. Gruberne beskæftiger over 13,000 Arbejdere.

Den polske Petroleumsindustri beherskedes før Krigen af tysk og østrigsk Kapital. Nu staar den franske Kapital i første Række (50 pCt.), den schweiziske (ca. 10 pCt.), den engelsk-hollandske (9 pCt.), og den østrigske har betydelige Andele. Ca. 20 pCt. af Driftskapitalen har hjemme i Polen. — De udenlandske Foretagender er sammensluttede i 2 mægtige Koncerner: Den Nordlige Koncern (Karpatisk Petroleums A/S, »Schodnica«, »Dabrowa«, »Potok«, »Silva Plana«, »Petrolea«), og Premier (»Premier«, »Galicia«, »Harklowa«, »Limanowa«). Til store Foretagender hører desuden: »Fanto« (schweizisk), »Mazut« (hollandsk), Vacuum Oil Co., Standard-Nobel (polsk), »Polska Nafta« (polsk), »Lechita« (polsk). — 38 Raffinaderier har i 1921 produceret 572,000 Tons Nafta-Produkter. — Mineralolien ledsages paa enkelte Steder af Jordvoks (Udbyttet i Nedgang; i 1921: 300 Tons, deraf 95 pCt. udvundet af A/S »Boryslaw«) og Jordgas (i Boryslaw ca. 500 m^3 pr. Minut, i Krosno ca. 200 m^3 pr. Minut); af den sidste udnyttedes i 1921 ca. 400 Mill. Kubikmeter som Motorkraft, til Belysning og Brændsel.

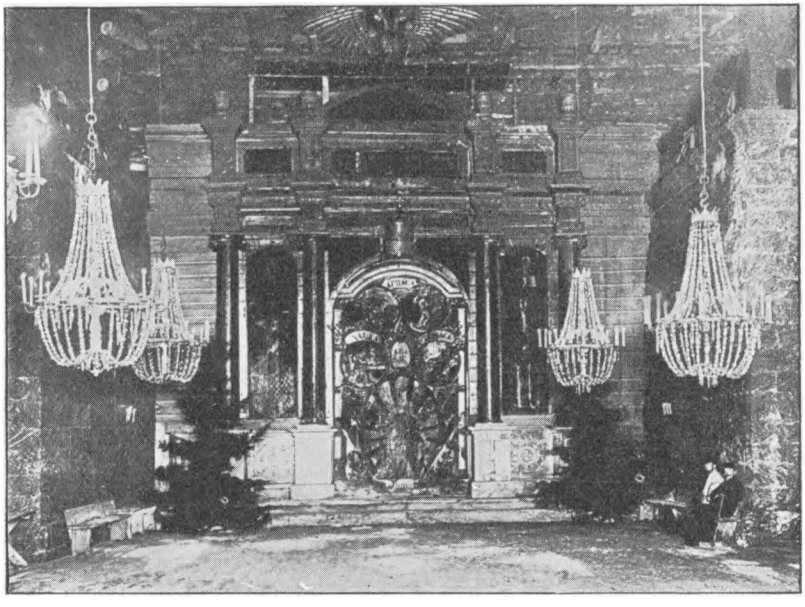

En Petroleumsbrønd i Virksomhed.

De af Mineralolie gennemtrængte Bitumit-Skifere optager i

Karpaterlandene endnu større Arealer end de egentlige Petroleumsterrainer og danner en hidtil uudnyttet Rigdomskilde.

4. Salt. — Stensalt forefindes i Polen i uudtømmelig Mængde i 2 mægtige Bælter: et subkarpatisk og et andet beliggende under De Store Dale. I de subkarpatiske Saltlejer opnaar Saltlaget paa visse Steder en Tykkelse af 150 m. Saltudvindingen daterer sig fra præhistoriske Tider; nu foregaar den i Sydpolen i 4 Gruber (det

Wieliczka. En Balsal udhugget i Salt.

verdensberømte Wieliczka, Bochnia, Kalusz, Kossow) og 9 Saltværker, i Nordpolen i en Grube (Wapnie) og 2 Saltværker. Produktionen beløb sig i 1921 til over 300,000 Tons og kan forøges efter Behag, saa at Salt altid vil vedblive at være en Eksportartikel for Polen. Saltproduktionen er Statsmonopol undtagen i det forhenværende Preussisk-Polen, hvor det belgiske Solvay-Sodafabrikker A/S har paabegyndt en energisk privat Minedrift.

Kalisalte ledsager Stensalt baade i Karpaterne (paa Strækningen Drohobycz—Kalusz) og i Central-Polen (i Wartas Flodomraade). De karpatiske Lag udnyttes i stigende Grad i Kalusz og Stebnik (Kainit og Sylvin i 1922 — 45,000 Tons); de centralpolske Lejer er af samme Beskaffenhed som de berømte Stassfurt-

Strata i Tyskland, men ligger i meget betydelig Dybde, saa at Udvindingen endnu ikke er paabegyndt. Som Eksportartikkel kommer Kalisalte foreløbig ikke i Betragtning, da Polen selv aarlig bruger ca. 3 Mill. Tons, der overvejende skaffes fra Tyskland.

5. Metaller. — Jernmalm. I Polen findes udbredte Lejer af Jernmalm, dog af ringere Kvalitet. De schlesiske Jerngruber er ved at blive udtømt; Centret for Hovedproduktionen ligger nu i det fhv. Kongres-Polen. I det hele udvandtes i 1921 ca. 300,000 Tons Malm.

Zink forefindes som Galmej og Zinkblende i Polens sydvestlige »mineralogiske Hjørne«. Der udvindes om Aaret ca. 665,000 Tons Zinkmalm som forarbejdes i 21 Hytter med 200,000 Tons aarlig Produktion (1913). Som Biprodukt udvindes Cadmium (1918: 107,000 Tons). Sammen med Zink optræder Bly, Sølv og Kobber. 24 Blygruber leverer ca. 55,000 Tons om Aaret; de udsmeltes i 2 Blysmelterier (Giesche's Arvinger og Schlesisk Zinkindustri A/S) med tilsammen over 40,000 Tons aarlig Produktion. Saavel Zink som Cadmium og Bly er Eksportartikler, paa Cadmium har Polen Verdensmonopol. Udvindingen af Sølv og Kobber er derimod forholdsvis ringe; det samme gælder Svovl, Gibs, Kridt, Okker og Rav, dog maa der tages Forbehold overfor Fremtiden.

6. Mineralkilder. De talrige og mangeartede polske Mineralkilder er ikke saa opreklamerede som mange vesteuropæiske, men er ofte mere værdifulde end disse. Størstedelen af disse Kilder ligger i Karpaterbjergene eller i deres Forland. Der er Sooler: Rabka, den stærkeste kendte jod-bromholdige Soole i et fortræffeligt Klima (500 m o. H.); Inowroclaw og Ciechocinek (meget stærke almindelige Sooler), Busk, Solec; alkalisk muriatiske Kilder: Szczawnica i Pieniny-Bjergene, Iwonicz, Rymanow, Wyssoka, alle i Karpaterne i ca. 500 m's Højde o. H.; Jernkilder: Krynica (600 m o. H.), Zegiestów, Naleczow; Svovlkilder: Truskawiec, Swoszowice — og mange andre.

7. Ved Optælling af Polens Mineralskatte maa man nævne Vandkraften. Takket være de klimatiske og orografiske Forhold i Karpaterne, er Polen særlig godt forsynet i denne Henseende. De til Udvindelsen af elektrisk Drivkraft umiddelbart egnede Karpaterfloder kan yde mindst 750,000 H. P., hvoraf den ene Halvdel udvindes af Weichselens, den anden af Dniestrs Flodomraade. Ved passende Anlæg kunde denne Ydeevne forøges med mere end 1 Mill. H. P. Desuden repræsenterer de andre polske Floder en Værdi af ca. 500,000

H.P. Af hele denne Energimængde forbruges indtil nu kun ca. 2,500 H.P., dog er talrige projecterede Anlæg i Færd med at blive realiserede.

D. *Industri.* Den polske Industri er i stadig stærk Udvikling og har meget gode Betingelser for frodig Vækst: en tæt Befolkning, intelligent og billig Arbejdskraft, mange Raastoffer, store Energikilder og gode Eksportmuligheder paa Grund af sin geografiske Beliggenhed. Derfor har ogsaa den polske Industri tidligt begyndt at udvikle sig til Trods for alle de Hindringer, som blev lagt den i Vejen af fremmede Magter. Tidernes og Magthavernes Ugunst har dog bevirket, at Polen hidtil ikke har kunnet industrialiseres i tilstrækkelig Grad; derfor har den polske Arbejder og Ingeniør ofte maattet søge udenfor de hjemlige Virkefelter, mens disse samtidig maatte eksportere Raavarer eller Halvfabrikata i Stedet for helt færdige Industriprodukter. Et andet Onde er, at den i Storindustrien anlagte Kapital for største Delen er paa fremmede Hænder. At afhjælpe disse Mangler er den polske Industripolitiks vigtigste aktuelle Opgave.

Paa Grund af de uligeartede politiske Forhold blev den industrielle Udvikling ogsaa meget forskellig i de enkelte Landsdele, og den prægedes i højere Grad af Hensyntagen til og Afhængighed af fremmede økonomiske og politiske Faktorer end af det hjemlige Marked. Stærkest industrialiseret var Schlesien, hvor tysk Kapital og Foretagsomhed i Forening med polsk Arbejdskraft og ved Hjælp af polske Naturrigdomme skabte et af Verdens største Industricentrer. Et andet stort Industriomraade opstod i Kongres-Polen, da tyske Tekstilfabrikanter, for at omgaa de russiske Importforbud, begyndte at flytte deres Fabrikker ind paa russisk Omraade. Ligeledes blev Storbyerne Centrer for livlig industriel Virksomhed. Opdagelsen af Petroleumskilderne i Galizien gav ligeledes Stødet til Udviklingen af tilsvarende Industrigrene. Ellers kvalte Fremmedregimentet systematisk ethvert Forsøg paa industriel Virksomhed — i Tyskland og Østrig for at bevare de polske Landsdele for deres eget Marked, i Rusland for at hindre Befolkningen i at opnaa Velstand og den dermed forbundne Magt. Under Krigen har den polske Industri, undtagen i prøjsisk Polen og Vest-Galizien, lidt umaadelige Tab. Russerne bortførte under deres Tilbagetog alt, hvad de kunde, fra de industrielle Anlæg, for at det ikke skulde falde i Tyskernes

Hænder; Tyskerne tog under deres Occupation Resten, lige til Dørklinker og Kroge, dels paa Grund af den store Metalmangel, dels for grundigt at ødelægge den polske Industri. »Ausschlachtung der polnischen Industrie« var deres offentlig bekendte Metode. Af større og fastmonterede Maskiner tog de kun de værdifulde uerstattelige Dele. Som Følge af denne Fremgangsmaade kan man endnu den Dag i Dag baade ved Volga og ved Rhinen finde bortslæbte polske Maskiner, som der ruster til gammelt Jern, medens de i Polen kunde have været Forsørgelses- og Rigdomskilde for mange Mennesker af alle Samfundslag. Det er derfor intet Under, at den polske Industri endnu ikke har kunnet naa sin tidligere Højde; derimod er det et Bevis paa dens Livskraft og Dygtighed, at man allerede nu gennemsnitlig er naaet op til 60 pCt. af Produktionen før Krigen.

For at faa et Overblik over de enkelte Industrigrene begynder vi med Landbrugsindustrien. Mølleindustrien var stærkest udviklet i det prøjsiske Polen; de store, moderne Anlæg formalede mere Korn, end Provinsen kunde levere. Derimod var Kongres-Polen ikke naaet saa vidt paa dette Omraade og maatte derfor indføre store Kvanta Mel fra Vest-Rusland. Ikke bedre var det i Galizien, hvor det ungarske og mæhriske Mel derfor fandt Afsætning.

Sukkerindustrien er ligeledes bedst udviklet i det forhenværende prøjsiske Polen (48 Sukkerfabrikker med en Produktion paa ca. 600,000 Tons aarlig). Russisk Polen havde 60 Sukkerfabrikker, for største Delen beliggende i Wojewodskaberne Warszawa, Lublin og Wolynien, tilsammen med en aarlig Produktion paa ca. 300,000 Tons Sukker; den galiziske Sukkerindustri kvaltes, til Trods for udmærkede Betingelser, af den østrigske Konkurrence. I Aaret 1913—14 var i hele Polen 88 Sukkerfabrikker i Virksomhed, med en Produktion paa 557,000 Tons; i Aaret 1922—23 var der 71 Fabrikker med en Produktion paa 207,000 Tons. Sukkerindustrien har gode Fremtidsmuligheder i Polen, især i de sydvestlige Wojewodskaber; der er Plads for endnu ca. 150 nye Sukkerfabrikker, og Sukker vil da kunne blive en vigtig Eksportartikkel.

Kartoffelprodukter. Polen har en meget stor Kartoffelproduktion; det prøjsiske og østrigske Polen var Tysklands, resp. Østrigs Kartoffelkammer. Derfor var ogsaa Fabrikationen af alle Kartoffelprodukter meget udviklet i hele Landet, særlig dog i prøjsisk Polen.

Sprit. Før Krigen producerede Polen i 2,285 Brænderier 2,2 Mill. hl om Aaret, hvoraf de 70 pCt. eksporteredes. I Aaret 1922—23

1,1 Mill. hl i 1,173 Brænderier. I Lwów, Poznan, Warszawa, Gniezno og Kraków er der store Likørfabrikker.

Gærproduktionen (i Central- og Sydpolen) udgør ca. 40,000 Tons om Aaret.

Stivelse. Med Hensyn til denne Artikkel indtager Polen den første Plads i Verden efter Holland. Den aarlige Produktion beløber sig til ca. 80,000 Tons, hvoraf de 60,000 Tons til Eksport; desuden 14,000 Tons Kartoffelsirup og 1,600 Tons Dextrin.

Kartoffelflakker fabrikeres særlig i Vestpolen (130 Fabrikker). Produktionen er paa ca. 85,000 Tons, hovedsagelig til Eksport.

Ølbrygningen er forholdsvis svagt udviklet som Følge af den tyske og bøhmiske Konkurrence og paa Grund af, at Øl ikke er en Nationaldrik. Dog eksisterede der i Polen før Krigen 466 Bryggerier med en Produktion paa 4,2 Mill. hl; i Aaret 1921 — 217 Bryggerier med et Udbytte paa ca. 50 pCt. af Produktionen før Krigen.

Tobaksindustrien forarbejder for Størstedelen udenlandske Raavarer. Der findes ca. 90 større og mindre Virksomheder, alle under Statsmonopol, der dog kan bortforpagtes.

Træindustrien var før Krigen ikke saa udviklet, som man skulde have ventet efter de udmærkede Betingelser, og det fordi Jernbanetariferne og Tysklands Handelstraktater med Østrig og Rusland begunstigede Eksporten af ubearbejdet Træ. Som Følge af disse Forhold var der i Prøjsisk-Polen ca. 45,000 Arbejdere beskæftiget i Træindustrien, og de 359 Savværker arbejdede mest med Materiale fra Russisk-Polen; derimod havde Resten af Landet kun ca. 450 Savværker, medens der var Arbejde til ca. 2,000. Den galiziske Trælast eksporteredes pr. Jernbane; Trælasten fra Russisk-Polen befordredes til Tyskland i Tømmerflaader ned ad Weichsel og Niemen. I 1922 havde Polen alt i alt 1,242 Savværker i Virksomhed.

Til videre Forarbejdning af Træ opstod før og under Krigen en Del store Foretagender i alle Dele af Landet. Destillation af Træsprit finder Sted i større Omfang i Øst- og Sydpolen.

I 1922 eksporterede Polen ca. 3,2 Mill. m^3 forarbejdet Træ, bl. a. 480,000 m^3 Fyrretømmer, 200,000 m^3 Props, 160,000 m^3 Egetømmer, 100,000 m^3 Træmasse, 800,000 Jernbanesveller af Fyrretræ, 550,000 do. af Egetræ, 48,000 m^3 af Brædder og 1,8 Mill. Staver.

Kurvemageri. Polen er et af de faa europæiske Lande, hvor Kurvemageriet drives i større Omfang. I 1922 var 22,000 ha beplantet

med Vidie, og der produceredes 1,8 Mill. Metercentner Varer, af hvilke ca. Halvdelen til Eksport.

Papirindustrien. Cellulosefabrikationen besørges for det indenlandske Markeds Vedkommende af to Fabrikker i Wloclawek og Czulow. Selve Papirindustrien er mest udviklet i det fhv. Kongres-Polen (før Krigen 34 Fabriksanlæg med 6,200 Arbejdere), mindre i Lillepolen (14 Anlæg med 1,730 Arbejdere), Cieszyn-Landet (3 Papirfabrikker) og Stor-Polen (1 stor Papirfabrik grundlagt 1921 i Bydgoszcz). Alle tilsammen producerede før Krigen ca. 80,000 Tons Papir om Aaret (deraf 27,000 Tons Cigaretpapir) — for lidt til at dække Landets Forbrug, dog eksporteres Cigaretpapir til Balkanlandene. I 1922 var Produktionen endnu kun naaet op paa 42,000 Tons.

Jern- og Staalproduktionen. Hovedcentrerne for denne Industri ligger i Schlesien og det fhv. Kongres-Polen; begge Steder arbejdes der med udenlandsk (svensk, spansk, før Krigen ogsaa russisk) Malm. Den schlesiske Jernindustri er anlagt med Masseproduktion af tunge og middeltunge Produkter for Øje, for Størstedelen for Eksport. Jernstøberierne i Kongres-Polen producerer lettere Materiale, specielt til det polske og russiske Marked.

Kongres-Polen har 10 Støberier (16 Højovne af hvilke dog kun 7 Staalværker med 30 Martin-Ovne var i Virksomhed i 1922), desuden 10 Valseværker. Alle disse Industrianlæg blev med største Omhu ødelagt af Tyskerne i 1914—18. — I Schlesien ligger Jernværkerne i Omegnen af Katowice og Królewska Huta. Der findes 5 Støberier med 21 Højovne, af hvilke 14 var i Virksomhed i 1922. De 8 schlesiske Staalværker har 35 Martin-Ovne (22 i Virksomhed), 12 Puddling-Ovne, 5 elektriske Ovne og 5 Thomas-Konverter. Valseværker forefindes i 8 Fabrikker; de producerer alle Slags Valsegods fra Panserplader til Brug for Krigsskibe lige til den tyndeste Traad.

De vigtigste Foretagender er: i den centralpolske Gruppe Handtke i Czestochowa, Ostrowiec og Starachowice. I den schlesiske Gruppe: Laurahütte, Krolewska Huta og Huta Bankowa. De store Jernstøberier og Staalværker ejes for Størstedelen af tysk og fransk Kapital.

Produktionen var i 1913: 970,000 Tons Raajern, 170,000 Tons Støbejern og 1,465,000 Tons Valseprodukter; i 1922: 467,000 Tons Raajern, 953,000 Tons Støbejern og Staal, 794,000 Tons Valseprodukter. Beskæftiget i Jernindustrien var i 1922 ca. 45,000 Arbejdere.

Metalvareindustri. Ogsaa denne Industrigren led uhyre Tab under Krigen paa Grund af Bortførelsen af de kostbare Maskiner, saaledes at den i 1922 endnu kun arbejdede med 80 pCt. af sin Fredsstyrke. I 1922 beskæftigedes ved Metalvareindustrien ca. 55,000 Arbejdere.

Den schlesiske Metalvareindustri producerer store Maskiner, Lokomotiver, Jernbanevogne, Drejebænke, Boremaskiner etc. I Vest-Polen florerer specielt Fabrikationen af Landbrugsmaskiner og Brænderiinstallationer, bl. a. Cegielski (Poznan), Glogowski (Inowroclaw), Wysocki (Pleszewo), Wentzki (Grudziadz). Danzig har betydelige Skibsværfter. I Centralpolen er de vigtigste Metalvarefabrikker: Lilpop, Rau & Löwenstein; Rudzki et Co., Borman & Szwede, alle i Warszawa. I Sydpolen er det største Firma A/S Zieleniewski, Kraków. Desuden fabrikeres der Boremaskiner og Redskaber for Petroleumsindustrien (i Boryslaw og Glinik Marjampolski), Maskiner for Tekstilindustrien (i Bielsk), Sølvpletvarer (Warszawa), emaillerede Husholdningsgenstande (Grudziadz og Warszawa).

Efter Krigen har talrige nye Foretagender ivrigt kastet sig over Fabrikationen af Landbrugsmaskiner, Lokomotiver, Jernbanevogne, Ammunition, Motorer, Flyvemaskiner, Pengeskabe etc. Polske Landbrugsmaskiner eksporteres i store Mængder til Rusland, Rumænien og Balkanlandene; Motorer sælges bl. a. i Rumænien, Letland og Frankrig.

Den keramiske Industri. Fabrikationen af Mursten, Tagsten og Drainrører er fuldstændig paa Højde med sin Opgave. Mindre tilfredsstillende er Kakkelfabrikationen, derimod staar Majolikavarer højt. Af Fayence- og Porcelænsvarer samt Parketplader eksporteredes 50 pCt. af Produktionen. Særlig gode Resultater opviser Porcelænsfabrikken Cmielow (ca. 700 Arbejdere), Keramikfabrikkerne i Opoczno (700 Arbejdere) og »Marywil« i Radom (550 Arbejdere).

Cementfabrikationen. Ogsaa Cement er en polsk Eksportartikel, den udførtes før Krigen til Rusland, Rumænien, Bøhmen, Østrig og Tyskland, endogsaa til hollandsk Indien og Sydamerika; Produktionen før Krigen oversteg 10 Mill. Fustager à 165 kg om Aaret. I Aaret 1923 har 14 Cementfabrikker med 2,000 Arbejdere været i Virksomhed; Produktionen var sunket til omtrent det halve, dels paa Grund af Krigen, dels som Følge af Stagnation i Byggefagene og Mangel paa Driftskapital. De vigtigste Cementfabrikker er: »Firlej« (ved Lublin), »Wysoka« (ved Czestochowa), Szczakowa, Podgórze, Siersza og Goleszow.

Kalkbrænderierne er talrige og giver ca. 60,000 Tons gode Produkter om Aaret.

Glasindustrien. I Virksomhed er 81 Glashytter, hvoraf 51 fabrikerer Flasker, 17 Vinduesglas og 12 Glasplader og Krystal. Branchen beskæftiger ca. 12,000 Arbejdere; den aarlige Produktion (10 Maaneder) er ca. 100,000 Tons. 40 pCt. af Produktionen kan eksporteres.

Kemisk Industri. Størstedelen af Fabrikkerne blev ødelagt under Krigen; dog skrider Genopbyggelsesarbejdet meget hurtigt frem. I Slutningen af 1922 var 120 Fabrikker i Virksomhed med ca. 16,000 Arbejdere. Da der er særlig gunstige Betingelser til Stede (Mineralier, fast og flydende Brændsel, elektrisk Kraft), opstaar der stadig nye Foretagender. Af Produkter kan nævnes: Soda og Natronprodukter (30,000 Tons, Halvdelen til Eksport); Sæbe (125,000 Tons, specielt Toiletsæber, stor Eksport. Største Firma: Puls i Warszawa); Kirkelys (ikke nok til eget Forbrug), kosmetiske Artikler (i Warszawa, Lwów og Poznan; fortrinlige Produkter med god Afsætning i Ind- og Udlandet, dog importeres samtidig udenlandske Artikler); Svovlsyre (Biprodukt ved Zinkudvinding, men ogsaa særlige Fabrikker: Produktionen i 1921 var 110,000 Tons 100 pCt. Syre, — altfor lidt til at eksportere); Ammoniaksalte (70,000 Tons); Superfosfater (Biprodukt ved Metaludvinding af fosforholdigt Malm, dog findes i Polen ogsaa vigtige Fosformineralier, hidtil ikke udnyttede. Den aarlige Produktion af Superfosfater nærmer sig 500,000 Tons; Forbruget var før Krigen mere end dobbelt saa stort); Kalkkvælstof (150,000 Tons om Aaret); Tjæreprodukter (et stort Tjæreraffinaderi i Swietochlowice i Schlesien samt 124 Gasværker); Anilinfarver (3,000 Tons); Mineraliefarver (25,000 Tons); Garveekstrakter (13,000 Tons); Benmel (6,000 Tons) samt Biprodukter (8,000 Tons); Tændstikker (16 Fabrikker, 3,000 Arbejdere; over 50 Mill. Æsker maanedlig Produktion, deraf 15 pCt. til Eksport); Kunstsilke (500 Tons).

Garveri var før Krigen højt udviklet i Kongres-Polen (202 Foretagender med 5,300 Arbejdere), hvorfra Saalelæder og Maskinremme eksporteredes til Rusland; derimod holdtes Garveriet nede i Galizien og Prøjsisk-Polen af den østrigske og tyske Konkurrence. 1922 var i Polen ca. 350 Garverier i Virksomhed; de producerede 1,100,000 svære og halvanden Mill. lettere Huder (40 pCt. af Produktionen før Krigen). Hovedcentrer for Læderindustrien er Warszawa og Radom.

Børstefabrikationen er tilfredsstillende.

Skotøjsindustrien. Prøjsisk-Polen havde før Krigen 33 Skotøjsfabrikker. Dog var Warszawa den vigtigste Central for denne Branche; Warszawas Produktion naaede op til 6 Mill. Par Skotøj om Aaret, for Størstedelen til det russiske Marked.

Tekstilindustrien indtager næst efter Mine- og Hytte-Industrien den mest fremragende Plads i den polske Industri. Den arbejder med udenlandske Raastoffer (Uld, Bomuld, Hør, Hamp og Jute), og sendte før Krigen $^2/_3$ af sin Produktion østpaa. Den polske Tekstilindustri forsynede hele det europæiske og asiatiske Rusland, Kina, Balkanlandene og Orienten. Produktionen var ogsaa kvalitativt indstillet paa disse Markeder; kun Linned og Silkestoffer blev i selve Landet. Polens Behov af andre Slags Stoffer dækkedes af de finere udenlandske Fabrikata. Tekstilindustriens Hovedcentrum er Lódz og de nærliggende Fabriksbyer. Andre Centrer er: Czestochowa, Warszawa, Bialystok og Bielsk — det sidste beliggende i fhv. østrigsk Polen. I Aaret 1910 arbejdede i Kongres-Polen i 1,166 Tekstilfabrikker 150,000 Arbejdere (over $^1/_3$ af alle Industriarbejdere i Kongres-Polen), og Produktionens Værdi beløb sig til 40 pCt. af hele denne Landsdels Industri. De vigtigste Fabrikker var: J. Poznanski A/S, 8,000 Arbejdere; K. Scheibler & Grohmann, 8,500 Arbejdere; Zyrardow A/S, 9,000 Arbejdere; Heinzel & Kunitzer, 3,200 Arbejdere og L. Geyer, 4,000 Arbejdere. I andre Landsdele arbejdede 13,000 Personer i 260 Foretagender.

Den polske Tekstilindustri danner ligesom et Lav, et Produkt af den tyske Fabrikants, den polske Arbejders og den jødiske Handelsmands Samvirke. Under Krigen standsedes den helt af Tyskerne (»Lodz hungert, aber es ist gut so«, sagde Hindenburg i 1914); dog var Produktionen allerede i Begyndelsen af 1922 naaet op til 80 pCt. af det normale og beskæftigede 130,000 Arbejdere. Den omfatter alle Slags Tekstilvarer og fremstiller op til ca. 40 Mill. m Uld- og ca. 400 Mill. m Bomuldsvarer om Aaret.

Folkekunstindustri. Nogle Grene af den polske Kunstindustri, navnlig Legetøjsindustrien, Tæppe- (Kelims), Broderi-, Batik- og Konfektionsindustrierne anvender med Held Motiver fra Folkekunsten til deres Fabrikata og har derved ogsaa opnaaet en vis Betydning i Udlandet.

Byggeindustrien stod før Krigen højest i Prøjsisk-Polen, hvor den i 1910 beskæftigede 378,000 Personer; lavere stod den i Galizien

og lavest i Russisk-Polen. Krigen raserede næsten hele Russisk-Polen og Halvdelen af Galizien. I alt blev over 1,5 Mill. Bygninger ødelagt, og heri medregnes kun de, hvis Ejere har søgt Statens Hjælp til Genopbyggelse. Bygningsindustrien har derfor meget gunstige Udsigter, dog skrider det ellers energisk og hensigtsmæssigt førte Genopbygningsarbejde kun langsomt frem; ogsaa af nye Bygninger opføres der kun faa. Grunden er Byggematerialets Fordyrelse, Mangel paa Kredit og Ejendommenes Urentabilitet paa Grund af Beskyttelseslovene for Beboerne. De stille Tider indenfor Byggefagene vil først være forbi, naar saavel Omkostningerne som de forventede Indtægter atter staar i rationelt Forhold til hinanden.

HANDEL. Paa Grund af den Plads, Polen ifølge sine geografiske, politiske og økonomiske Forhold indtager blandt Nationerne, er det den polske Handels Opgave at forsyne det civiliserede Vesteuropa med Polens og Østens Naturprodukter og Raavarer, og det mere primitive Østen med Polens og Vestens Industriprodukter. Denne Opgave har den polske Handel før Krigen løst saa godt, den kunde, under sit Fremmedherredømme, med det Resultat, at de tre Landsdeles Handelsbalance i en lang Aarrække var positiv. Som paa alle andre Omraader har Krigen ogsaa her grebet forstyrrende ind; først kom den aarelange Standsning af alle Transaktioner, dernæst store Importer til Hæren, Import af Levnedsmidler fra Udlandet til Hjælp for den udmarvede Befolkning, Import af Kul til den genopvaagnende Industri — alt dette paa et Tidspunkt, da Landets Produktion endnu langtfra var normal. Først efter at alle Grænser var fastlagte, Forbindelsen med alle Nabolandene genoptaget, Markerne paany opdyrkede og det kulrige Øvre-Schlesien genvundet, kunde Landets Handelsbalance atter vise sin virkelige Natur. Siden Slutningen af 1922 har Polen hver Maaned haft en positiv Handelsbalance.

Til de Varer, der figurerer paa Handelsbalancens Importside, hører: Korn og Mel (incl. Ris), frisk og tørret Frugt, Kaffe, Chocolade, The, Fisk, Spisefedt, Tobak, Bomuld (U.S.A.), Uld, Jute, Trikotage og færdige Klæder (U. S.A.), Huder (Østrig), Pelsværk (Tyskland), Farvestoffer (Tyskl.), Kul (Tyskl.), Metalvarer (Tyskl., Østrig og Czekoslovakiet), Makulatur (Tyskl.), Tekniske Fedtstoffer (U. S.A.), Raajern (Tyskl.), Papirvarer (Østrig), Medikamenter (Tyskl.).

Paa Eksportsiden bemærkes Korn og Mel (Tyskl.), Sukker (Frankrig), Kartofler (Tyskl.), Tømmer (Tyskl.), halvfærdige Trævarer (Tyskl.), færdige Trævarer (Tyskl.), Vidie (Tyskl.), Kurve (Tyskl.) Frø (Tyskl.), Humle (Tyskl.), Hør og Hamp (Tyskl. og Czeckoslowakiet), Fjer og Dun (Tyskl.), Huder og Skind (Tyskl.), Pelsvarer (Tyskl.), Bomulds- og Uldmanufaktur (Østrig), Mineralolie og Naphtaprodukter (Tyskl.), Smøreolie (Tyskl.), Kirkelys, Tjære og Terpentin (Østrig og Czeckoslowakiet), Farvestoffer (Tyskl.), Cement (Østrig), Kalk (Tyskl.), Keramik, Kul (Østrig), Malm (Tyskl.), Zink (Czeckoslowakiet), Metalvarer (Tyskl.).

ERHVERVSINSTITUTIONER I POLEN. Nedenunder følger en Række Navne og Adresser paa polske Erhvervsinstitutioner, som kunde have praktisk Betydning for Læserne. Da hverken de polske Navne eller de danske Oversættelser vilde være hensigtsmæssige, gengiver vi disse Navne paa Engelsk, hvorved saavel Forstaaelses- som Adresseringsvanskeligheder forsvinder:

Stock Exchanges: at Warszawa, Gdansk, Poznan, Lwów, Kraków, Lodz.

Chambers of Commerce and Industry: at Kraków (Dluga 1); Lwów (Akademicka 17); Brody; Poznan; Bydgoszcz; Grudziadz; Torun; Bielsk; Katowice.

Chambers of Commerce: Polish-French (Warszawa, Szkolna 10); Polish-Belgian (Warszawa, Al-Jerozolimskie 26); Polish-Italian (Warszawa, Wierzbowa 11); Polish-Dutch (Warszawa, Foksal 17); Polish-Swiss (Warszawa, Krucza 49); Polish-Brasilian (Warszawa, Wilcza 10); Polish-English (Warszawa, Marszalkowska 154); Polish-Austrian (Warszawa, Swietokrzyska 30); Polish-Hungarian (Warszawa, Krak.-Przedmiescie 7); Polish-Greek (Warszawa, Foksal 17); Polish-Latvian-Esthonian-Finnish (Warszawa, Marszalkowska 63).

American-Polish Chamber of Commerce and Industry in Poland, Warszawa, Nowy-Swiat 72.

Central Union of the Polish Industry, Mining, Commerce and Finances, Warszawa, Chmielna 2.

Central Union of the Galician Industry, Lwów, Burharda 5.

Council of the Convention of the Mining Industry, Dabrowa, Gornicza.

Polish Union of the Metal Manufacturers. Warszawa. Chmielna 2.

Millers Association, Warszawa, Nowy-Swiat 70.
Union of the Polish Iron Mills, Warszawa, Mazowiecka 7.
Polish Union of the Tanning Industry, Warszawa, Bielanska 7.
Union of the Textile Industry in Poland, Lodz.
Land Oil Society, Lwów, Akademicka 5.
Union of Polish Portland-Cement Mills, Warszawa, Czackiego 1.
Polish Merchants Association, Warszawa, Szkolna 10.
Mine and Smelting Union, Katowice.
Central Union of the Agricultural Organizations, Warszawa, Kopernika 30.
Agricultural Society of Galicia, Kraków.
Union of Agricultural Producers, Poznan.
Poznanian Chamber of Agriculture, Poznan.
Union of Banks, Warszawa, Jasna 1.
Grain Exchanges, Warszawa, Poznan.
Union of Polish Sugar Factories, Warszawa, Krak.-Przedmiescie 7.
Union of the Heavy Chemical Industry, Warszawa, Nowosenatorska 2.
Union of Polish Mineral Oil Producers and Refiners, Warszawa, Marszalkowska 116.
Timber Union, Kraków, Dunajewskiego 8.

BENYTTET LITTERATUR

St. Srokowski: Zarys geografji fizycznej ziem polsko-litewsko-ruskich. Kijów 1918.
E. Romer: Geograficzno-statystyczny Atlas Polski. Lwów-Warszawa 1921.
J. Weinfeld: Rocznik Polski. Warszawa-Lwów 1922.
St. Lencewicz: Kurs Geografji Polski. Warszawa 1922.
Bujak, Pazdro, Próchnicki, Sobinski: Polska Współczesna. Lwów 1923.

1
BIANCO
LUNO